

Adolescents a Barcelona: estils de vida, àmbit educatiu i conductes relacionades amb la salut

Relacions entre adolescents i els seus progenitors
Relacions personals entre adolescents
Els i les adolescents en l'àmbit de l'escola
Relacions, malestar i conductes de risc

Novembre 2010

Adolescents a Barcelona: estils de vida, àmbit educatiu i conductes relacionades amb la salut

AJUNTAMENT DE BARCELONA
DIPUTACIÓ DE BARCELONA
UNIVERSITAT DE BARCELONA
UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA
UNIVERSITAT OBERTA DE CATALUNYA

Ajuntament de Barcelona

Observatori Social Barcelona

EQUIP DE TREBALL

Institut d'Infància i Món Urbà (CIIMU)

Responsable de l'estudi: Carme Gómez-Granell

Autors

Pau Marí-Klose, Marga Marí-Klose, Luciano Maranzana, Francisco Granados

Anàlisis estadístiques

Francisco Granados, Marga Marí-Klose, Alba Lanau

Correcció de textos

Alba Lanau, Sandra Escapa, Albert Arcarons, Laia Sánchez, Andrea Gómez Martínez, Anna Olivella Quintana

Edició

Ajuntament de Barcelona, Àrea d'Acció Social i Ciutadania

Coordinació de l'edició

Observatori Social Barcelona. Departament de Recerca i Coneixement

Assessorament lingüístic

Coral Romà

Disseny gràfic i maquetació

Jordi Salvany

Impressió

Treballs Gràfics S.A.

D.L.B.: 37.017-2010

1a edició: Novembre 2010

Tiratge: 1.000 exemplars

© Ajuntament de Barcelona

Àrea d'Acció Social i Ciutadania

Sovint es diu que l'adolescència és aquella edat en què es deixa de ser infant però encara no s'és adult. És, doncs, una època de trànsit, un procés durant el qual els nois i noies van adquirint una major independència i seguretat en ells mateixos, tot reafirmant la seva identitat enfront de l'autoritat de les persones adultes.

Aquest estudi sobre l'adolescència ens ajuda a conèixer què els passa i per què, a saber què els molesta i què necessiten, a mirar-los en clau evolutiva, a tenir en compte el seu clima emocional i la seva manera d'expressar-se.

Radiografiar les formes de sociabilitat dels i les adolescents és un bon pretext per acostar-nos a ells/es i a les realitats que viuen, i un bon instrument per a la planificació i avaluació de les polítiques i actuacions adreçades a aquest col·lectiu.

Poder entendre els i les adolescents farà que ens sigui més fàcil ajudar-los en aquesta etapa vital complexa i que les nostres intervencions canalitzin els seus interessos i energies en direccions saludables i productives, contribuint a desactivar o mitigar alguns «nous riscos» als quals han de fer front els i les joves.

Desitjo que trobeu interessant aquest estudi que, sens dubte, ens ajudarà a seguir construint la societat cohesionada, inclusiva i solidària que tots i totes desitgem.

JORDI HEREU

Alcalde de Barcelona

L'estudi que teniu a les mans, *Adolescents a Barcelona: estils de vida, àmbit educatiu i conductes relacionades amb la salut*, és el resultat de la voluntat de l'Ajuntament de Barcelona d'aprofundir en el coneixement de la realitat social barcelonina com a element clau per a la planificació i gestió de polítiques municipals.

Cal assenyalar que part de les dades utilitzades en l'estudi provenen del Panel de Famílies i Infància i inclouen informació corresponent als anys 2006, 2007 i 2008. En aquest sentit, una bona part de l'estudi està dedicada a analitzar en profunditat com les relacions dels nois i les noies adolescents amb els seus progenitors i amb els seus iguals configuren valors i actituds i influeixen tant en les seves conductes i pràctiques com en els seus diferents usos del temps. És destacable també la informació que incorpora l'estudi relativa a la incidència que tenen els vincles relacionals en les diverses dimensions dels àmbits educatiu i acadèmic, la percepció dels nois i noies adolescents sobre la seva escola i les expectatives educatives futures.

Finalment les aportacions molt precises sobre determinats elements ajuden a entendre la relació existent entre les conductes relacionades amb la salut i les conductes de risc, així com els tipus de relacions intergeneracionals i intrageneracionals dels i les adolescents de la nostra ciutat.

Desitgem que el contingut de l'estudi resulti útil a totes les persones que, des de les seves respectives responsabilitats a l'Ajuntament de Barcelona, treballen a favor de la ciutadania més jove de la nostra ciutat.

RICARD GOMÀ

Tinent d'alcalde d'Acció Social i Ciutadania

Índex

1. Introducció	9
1.1. La perspectiva de les relacions personals	9
1.2. Dades i anàlisis	10
1.3. Estructura de l'informe	11
2. Relacions personals entre els adolescents i els seus progenitors	13
2.1. La participació de progenitors i fills/es en activitats conjuntes	13
2.2. Comunicació entre progenitors i adolescents	21
2.3. Control familiar del comportament de l'adolescent	24
2.4. La presa de decisions en les famílies	26
2.5. Estils parentals	26
2.6. Conflictes entre progenitors i adolescents	28
2.7. Síntesi	32
3. Relacions personals entre adolescents	35
3.1. Relacions amb els amics i amigues	35
3.2. La pressió dels amics i amigues sobre comportaments i activitats	38
3.3. Comportament i característiques dels amics i amigues	40
3.4. Síntesi	46
4. Els i les adolescents en l'àmbit de l'escola	49
4.1. Rendiment acadèmic	49
4.2. Percepció de l'escola	55
4.3. Actitud envers els estudis	58
4.4. Expectatives de formació futura	60
4.5. Síntesi	63
5. Relacions, malestar i conductes de risc	65
5.1. L'autoestima a l'adolescència	66
5.2. Estats d'ànim depressius i ansiosos	69
5.3. Consum de substàncies addictives	74
5.4. Conductes desordenades i vandàliques	78
5.5. Síntesi	83
6. Conclusions	85
7. Bibliografia	89

1. Introducció

1.1. La perspectiva de les relacions personals

Les relacions que establim amb altres persones configuren qui som i com som. La naturalesa i la qualitat dels vincles que tenim amb altres persones influeixen en tots els aspectes de la nostra vida, en qualsevol moment del cicle vital. Des de la més tendra infància, la relació del o la menor amb els seus progenitors té efectes decisius en el seu desenvolupament cognitiu i en el desenvolupament de la seva personalitat. Les situacions de privació afectiva o els estímuls adients durant els anys de creixement es converteixen en un handicap que els individus arrosseguen al llarg de la vida, que influeix en els seus processos d'aprenentatge i integració social. Al llarg dels diversos trànsits vitals, noves persones entren i surten de la vida dels individus, obrint múltiples espais de sociabilitat en què s'experimenten oportunitats i limitacions, fortaleces i vulnerabilitats, satisfaccions i malestars.

L'adolescència és una etapa de reinterpretació d'algunes relacions ja existents i de formació de nous vincles significatius, que aniran prenent un protagonisme creixent al llarg de la vida. Durant l'adolescència, les relacions amb els pares i les mares entren en un procés de reconfiguració, en què la dependència entre progenitors i fills adquireix nous perfils. En general, es manté una relació de dependència en el terreny econòmic, alhora que es mantenen forts vincles afectius i emocionals. Però aquesta relació comença a tenir intervencions de nous vincles, especialment el grup d'iguals i les relacions sentimentals. En la interacció amb iguals, en els diversos territoris en què es dona un grau elevat d'autonomia (el barri, el pati de l'escola, les institucions recreatives, Internet), es generen formes col·lectives de viure l'adolescència. Els grups d'iguals es converteixen en font d'ajuda i orientació, particularment en aquells temes en què la interacció amb els pares i mares i amb altres adults és difícil. L'«acceptabilitat» o «desitjabilitat» de formes de ser s'avalua sovint sobre la base de i a partir del grup d'iguals. Els i les adolescents recorren als seus amics i/o amigues i als companys i companyes per determinar conjuntament l'atenció i l'interès que mereixen certes activitats, accions i actituds. Dins del grup d'iguals es descriuen, defineixen i cataloguen altres formes de ser adolescent, davant de les quals hom es confronta i es reafirma. Al seu torn, és en el grup d'iguals on es configuren respostes a les pressions que, des del món dels adults, intenten prescriure els comportaments i les actituds apropiats, o pretenen controlar, limitar, o adulterar certes formes de ser adolescent. Això sense oblidar que el grup d'iguals pot ser també un territori hostil, en què l'adolescent experimenta relacions d'abús, intimidació o dependència.

Reconèixer la rellevància del grup d'iguals no significa desatendre la influència que continuen exercint sobre els i les adolescents les persones adultes amb qui tenen vincles forts, començant pels seus progenitors. Les famílies continuen tenint un paper fonamental en la vida dels fills durant l'adolescència, ja sigui per acció o per omissió. Encara que de forma menys mecànica i acrítica que durant la infància, la majoria dels i les adolescents continuen sent permeables a la influència parental. Mares i pares segueixen sent provisors de bona part de la informació que els fills i/o les filles adolescents necessiten per sortir-se'n en el món. A través dels seus comentaris, les seves opinions o respostes, mantenen sobre els fills i/o filles una certa capacitat d'influència, major o menor en funció de la seva implicació en la vida del fill o filla, i el grau d'exposició d'aquest/a a àmbits de socialització alternatius (el grup d'iguals, la televisió, Internet, etc.). Amb la desaparició de les estructures familiars tradicionals, sostingudes per línies d'autoritat rígides i estamentals, les relacions intergeneracionals s'obren a noves dinàmiques molt més horitzontals, en les quals els pares i les mares troben noves conductes d'expressió i oportunitats per influir sobre la vida dels seus fills i/o filles a través de l'empatia, el suport afectiu i el diàleg. En aquests nous espais de relació intergeneracional, mares i pares poden tenir un paper decisiu, i ajudar els fills i/o filles adolescents a canalitzar els seus interessos i les seves energies en direccions saludables i productives, i contribuir a desactivar o mitigar alguns dels «nous riscos» (conductes perilloses, addiccions, embarassos prematurs, fracàs educatiu) que n'amenacen el benestar.

Els canvis vinculats a l'adolescència no es limiten a la modificació i expansió de les relacions personals dels i les joves. L'adolescència marca, al seu torn —almenys en les societats occidentals— un

punt d'inflexió a partir del qual s'adquireixen nous drets (com, a partir dels setze anys, el de continuar estudiant o no, el de treballar, etc.) i noves obligacions (com per exemple la responsabilitat penal). L'adolescència és un període «d'exploració» amb un grau creixent de llibertat respecte a l'ús del temps, no exempt de tensions i contradiccions, a partir del qual el jove o la jove descobreix un ventall ampli d'activitats amb què pot ocupar el seu «temps lliure», lluny de la supervisió i el control directes de persones adultes. Aquests nous graus de llibertat es donen fins i tot en aquells espais que regulen i limiten l'ús del temps, com l'escola.¹

Aquest estudi es proposa radiografiar les relacions dels i les adolescents barcelonins en els diferents territoris de sociabilitat en què transcorre la seva vida. Aspira, per tant, a dibuixar com són els i les adolescents de la nostra ciutat a través d'una anàlisi del conjunt de «presències» amb què el jove o la jove, en entrar-hi en contacte, concreta la seva forma de ser adolescent. Les dades emprades per fer aquesta radiografia provenen d'una mostra del Panel de Famílies i Infància (PFI), una enquesta que atén a una multiplicitat d'aspectes rellevants de la vida dels i les adolescents entrevistats a fi d'acostar-se al seu món de forma integral i transversal; això és, explorant les connexions entre les diverses dimensions que conformen la quotidianitat del noi o la noia. El Panel posa un èmfasi especial a estudiar «el capital social» dels i les adolescents i de les famílies entrevistades. Per capital social s'entenen aquelles propietats dels vincles socials que faciliten l'execució d'accions cooperatives amb la finalitat d'arribar a resultats desitjables (Granovetter, 1973 i 1981; Coleman, 1988; Putnam, Leonardi i Nanetti, 1993). En el curs d'aquest treball, analitzarem diverses formes de capital social que influeixen sobre les actituds, els hàbits i els comportaments dels i les adolescents barcelonins. El focus d'atenció són tant les relacions intergeneracionals a la família com les relacions intrageneracionals en el grup d'iguals. El nostre objectiu és evidenciar que la identitat social dels i les adolescents, les seves formes de ser i comportar-se en diferents àmbits —a la llar, a l'escola, quan es diverteixen amb els seus amics i/o amigues en horari extraescolar— estan estretament lligades amb les seves formes de relacionar-se amb els altres.

1.2. Dades i anàlisis

Les anàlisis realitzades en el curs d'aquest estudi consideren dades del Panel de Famílies i Infància, un projecte ambiciós i pioner per tal de conèixer la situació de les famílies catalanes i els aspectes que afecten el benestar d'infants i adolescents. Aquest estudi longitudinal recapta informació sobre estils de vida, resultats educatius i conductes vinculades a la salut dels i les adolescents catalans que assisteixen a l'escola. Els estudiants seleccionats per a la primera onada (l'any 2006) van ser escollits sobre la base de l'edat (entre 12 i 16 anys) en setanta escoles representatives de Catalunya. Més de tres mil estudiants dels graus 1 a 4 d'ESO van completar qüestionaris entre l'abril i el juny del 2006, i novament el 2007 i el 2008 (aproximadament durant la mateixa època de l'any). Al seu torn, a la segona meitat del 2006 es va recollir informació addicional mitjançant qüestionaris subministrats als pares (mare, pare o tutor/a) dels adolescents de la mostra, per recaptar informació sociodemogràfica de les seves llars. Del total dels i les adolescents entrevistats, es van utilitzar per a les anàlisis d'aquest informe aquells que estudien a la ciutat de Barcelona (n = 848). L'error de mostreig és de +/- 3,43, per un nivell de confiança del 95,5, i P = Q.

A l'hora de realitzar l'informe es va sospesar si per a les anàlisis transversals que s'hi inclouen convenia prioritzar la contemporaneïtat de les dades, analitzant les referides a l'onada del Panel més recent (2008), o si bé s'havien d'analitzar les dades del moment que els adolescents eren més joves. Aquest últim criteri tenia en compte que una de les peculiaritats del Panel de Famílies i Infància és la disponibilitat d'informació a partir d'edats primerenques (de 13 a 15 anys), una cosa poc freqüent en altres bases de dades existents sobre adolescents. Finalment es va optar per una solució intermèdia, considerant el fet que la majoria de les dades sociodemogràfiques disponibles es van obtenir mitjançant el qüestionari de pares i mares del 2006; les anàlisis descriptives de l'informe fan servir dades de l'onada més recent (2008) i les anàlisis multivariants que inclouen variables sociodemogràfiques, obtingudes a mitjan 2006, es realitzen amb dades dels adolescents que pertanyen a l'onada del 2007 (quan molts encara tenien 14 i 15 anys). Per altra banda, les anàlisis descriptives realitzades com a exploració prèvia a les anàlisis multivariants es basen en dades de la segona onada (2007).

1. Fins i tot, dins de l'escola, el marge de discreció sobre l'ús del temps augmenta. Habitualment, el nombre d'assignatures optatives s'incrementa, així com el grau de tolerància respecte a l'absentisme.

Les anàlisis multivariants que es presenten a l'informe utilitzen mètodes de regressió múltiple de tipus lineal, logística binària, ordinal o multinomial adequats al tipus de variable dependent analitzada en cada cas. Totes les anàlisis calibren la influència de les variables que ens interessin, mantenint constants altres efectes. En aquest sentit, introduïm en totes les regressions controls sociodemogràfics que permeten estimar coeficients estadístics «a igualtat d'altres condicions», és a dir, depurant l'efecte atribuïble a l'associació dels factors estudiats amb terceres variables. Els controls estadístics utilitzats habitualment són el sexe i l'edat de l'adolescent, el nivell d'estudis dels progenitors, la seva situació laboral i el nombre d'hores que treballen, l'estructura familiar (biparental, monoparental, reconstituïda).

1.3. Estructura de l'informe

La condició d'adolescent ve definida per les relacions que el jove o la jove estableix en els múltiples escenaris en què transcorre la seva vida. Els diferents capítols de l'informe analitzen certes relacions i escenaris, alhora que algunes de les seves conseqüències més importants. En el capítol 2 s'estudien les relacions intergeneracionals, en particular entre els nois i noies i els seus pares i mares. Es tracta de relacions centrals per a la vida dels infants i adolescents, que sofreixen importants modificacions en el transcurs de l'adolescència. Aquest capítol analitza les tensions i oportunitats provocades per l'increment del grau de llibertat que els i les joves generalment experimenten amb l'arribada de l'adolescència, tant pel que fa als usos del temps com a la presa de decisions respecte de temes que els afecten. La idea central és que les relacions intergeneracionals durant l'adolescència es caracteritzen per una bilateralitat creixent. S'analitzen també alguns dels efectes dels diferents estils parentals i de les estructures de família per als adolescents de Barcelona. Malgrat que la família continua sent un dels grups de pertinença centrals per als joves, durant l'adolescència sorgeixen nous vincles rellevants en la construcció de la identitat dels adolescents. El capítol 3 analitza dos d'aquests nous grups de pertinença, els amics i/o amigues i les relacions sentimentals. En aquests nous espais de sociabilitat, els i les adolescents generen interaccions autònomes en què perden rellevància els valors i les normes imposades pels adults. En aquest capítol s'analitzen algunes de les experiències associades a les relacions dins del grup d'iguals, així com les pressions per seguir diferents conductes o pràctiques i els diferents usos del temps segons el tipus d'amistats. El capítol 4 integra l'anàlisi tant de les relacions intergeneracionals com de les que es produeixen dins del grup d'iguals en una de les institucions centrals al llarg de l'adolescència, l'escola. En particular s'analitza com aquests vincles afecten diverses dimensions de l'àmbit educatiu, incloent-hi el rendiment acadèmic, la percepció dels i les adolescents sobre la seva escola, i les seves expectatives educatives futures. El capítol 5 analitza el vincle de les relacions intergeneracionals i intrageneracionals amb diferents malestars i conductes de risc en els adolescents de Barcelona. La idea central és que les autopercepcions, les experiències de malestar i les conductes de risc no responen a variables estrictament individuals, sinó que cobren significat dintre del conjunt de relacions en què s'estableixen i es practiquen. Finalment, el capítol 6 ofereix algunes conclusions generals.

2. Relacions personals entre els adolescents i els seus progenitors

En el curs del procés de socialització, els infants aprenen habilitats, interioritzen valors i desenvolupen actituds davant la vida. Aquestes actituds i habilitats i aquests valors són el producte de múltiples estímuls. Els emissors principals d'aquests estímuls són els pares i les mares. Els seus comportaments i gestos són observats, i sovint imitats, pels seus fills i/o filles. Mares i pares transmeten bona part de la informació que els nens i nenes necessiten per desenvolupar-se en el món, i són durant molt de temps la font principal d'incitació a l'exploració autònoma. A través dels seus comentaris, opinions o respostes a les inquietuds dels fills, els presenten determinades visions de la realitat, conviccions i expectatives, que els fills accepten de manera bastant acrítica. Mitjançant premis i càstigs, els fills aprenen a reconèixer els valors i virtuts als quals els progenitors atorguen major importància. Durant la infància, els fluxos d'informació i estímul tenen un caràcter marcadament unidireccional.

En matèria de relacions intergeneracionals entre progenitors i fills, l'adolescència és un procés de transició a la vida adulta. En el curs de l'adolescència, la naturalesa dels vincles que uneixen progenitors i fills canvien, i se'n reforça la bilateralitat. Els fills continuen depenent econòmicament i legal dels pares, però comencen a adquirir (i reivindicar) un grau d'autonomia major. A partir dels 16 anys, la llei els confereix nous drets (com el de treballar), i els exigeix noves responsabilitats. La seva participació en l'esfera pública s'intensifica. Surten sols, decideixen autònomament el que gasten, alguns comencen a treballar i es procuren recursos econòmics propis. En aquest context, pares i mares sovint pugnen per mantenir certa capacitat de control i influència sobre els fills i/o filles, en un procés, en moltes ocasions, no exempt de tensions. La llibertat creixent de què gaudeixen els i les adolescents és viscuda amb bastant inquietud per molts pares i mares, que temen que, facin el que facin, no podran impedir que els seus fills entrin en contacte amb realitats que entenen que poden ser perniciosos per a ells.

En aquest capítol es consideren les relacions personals entre els i les adolescents i els seus pares i mares. Comencem exposant els resultats d'anàlisis estadístiques descriptives que mostren la freqüència de les relacions personals estudiades segons el sexe i el grup d'edat a què pertanyen els o les adolescents en el moment de fer les entrevistes. Posteriorment, aquests resultats es completen amb anàlisis de regressió multivariables que consideren l'associació existent entre un nombre major de característiques sociodemogràfiques dels i les adolescents, i les seves relacions familiars.

El Panel de Famílies i Infància permet investigar diversos aspectes de les relacions personals dels adolescents barcelonins. Pel que fa a les seves relacions amb familiars, en el present informe ens centrem en les mantingudes amb la mare i el pare.² Estudiem el grau d'implicació dels pares i mares en la vida de l'adolescent analitzant el nivell de participació conjunta amb els seus pares i mares en una sèrie d'activitats, el grau de comunicació entre progenitors i fills en referència a les seves amistats i a temes escolars, el control familiar d'activitats i comportaments dels fills i/o filles, l'estil de presa de decisions en la família quan afecten l'adolescent, els estils d'interacció que utilitzen els pares i mares en la relació amb el fill i/o filla, i les relacions conflictives entre els progenitors i l'adolescent.

2.1. La participació de progenitors i fills/es en activitats conjuntes

«Love is spelled T-I-M-E» afirmen en els països anglosaxons. El millor servei que poden fer els pares i mares als seus fills i/o filles és, segons una creença generalitzada, dedicar-los temps. El temps que pares i fills passen junts és temps que redunda en benefici d'aquests últims. Aquesta convicció atribueix efectes especialment intensos al contacte entre pares i fills en certes etapes de la vida. Per exemple, existeix una creença molt estesa que els nens i nenes de poca edat es beneficien del contacte amb la mare. Aquesta creença ha estat acceptada per segments molt amplis de l'opinió pública i ha trobat

2. Optem per no analitzar relacions amb altres familiars de l'adolescent pel fet que la dimensió d'aquest informe no permetria tractar-les amb la profunditat deguda. A més, la grandària reduïda de la submostra del Panel que inclou els i les adolescents residents a Barcelona restringeix el tipus d'anàlisis estadístiques que poden realitzar-se respecte a familiars com ara les parelles del pare o la mare en el cas de llars reconstituïdes.

suport en el discurs expert de professionals de la salut. Des d'aquest punt de vista, a edats primerenques, els nens i nenes són especialment vulnerables als dèficits d'atenció parental, i en particular, si és la mare qui no intervé en la cura.

En els últims anys, s'ha estès la preocupació social per la falta d'atenció dels pares i mares als fills en l'adolescència. D'acord amb aquesta opinió, els progenitors dediquen cada vegada menys temps als seus fills i/o filles, aclaparats pels seus compromisos laborals. L'entrada massiva de les dones al mercat de treball estaria privant els fills i/o filles d'atencions i cures de què gaudien en el passat. Des d'aquest punt de vista, quan els fills cobren certa capacitat d'autonomia —com succeeix en l'adolescència— pares i mares aprofiten l'oportunitat per a reduir el temps que els dediquen i les activitats conjuntes que fan, exposant els seus fills a nous riscos de desatenció. Algunes veus alarmistes es refereixen a la irresponsabilitat creixent dels progenitors, propiciada pel declivi de la cohesió familiar i els valors familistes. Altres, sense caure en aquests alarmismes, creuen reconèixer dèficits similars en el temps que pares i fills passen junts, però els atribueixen a dificultats de conciliació entre la vida familiar i laboral, i a la falta de mecanismes per a facilitar l'organització temporal de la vida quotidiana en benefici de l'interès de les famílies i, dintre d'elles, especialment el dels i les menors.

Tant unes interpretacions com les altres coincideixen a assenyalar que els adolescents passen un temps insuficient amb els seus progenitors, i que aquest fenomen s'estaria intensificant com a conseqüència de la transformació de les famílies i les dinàmiques de relació intergeneracional. En aquestes visions pessimistes es passen per alt noves dinàmiques que empenyen en la direcció d'acostar els pares als seus fills i/o filles. Així, s'ignoren els esforços i sacrificis que estan fent els progenitors —i, especialment les mares— per ajustar els seus horaris laborals i calendaris a les necessitats familiars, retallant les seves jornades per a acomodar-les a la programació horària dels seus fills, o seleccionant les seves ocupacions per a conciliar vida laboral i familiar. Es passa per alt també que les famílies són avui de grandària bastant més reduïda que no pas en el passat i, per tant, els vincles intergeneracionals poden ser també més intensos i exclusius. Els diferents mètodes anticonceptius han ampliat les possibilitats de control sobre la fecunditat, i amb això, tenir fills s'ha convertit en una experiència buscada i decidida lliurement i voluntària. En les circumstàncies actuals, les parelles poden triar el moment idoni per a tenir descendència, i encara més important, poden prevenir la fecunditat si no estan preparades per a cuidar els fills o filles i dedicar-los atenció. Ateses aquestes possibilitats, inexistents en el passat, és plausible pensar que molts pares i mares d'avui tinguin orientacions més favorables cap als seus fills i/o filles que generacions anteriors, en les quals l'experiència de la paternitat o la maternitat era moltes vegades imposada. En aquestes societats de fecunditat controlada i famílies reduïdes, nous discursos, normes i ideologies aposten per dedicacions intenses als fills i/o filles amb la finalitat de treure el màxim partit dels seus talents naturals i minimitzar els riscos per a la seva salut, el seu benestar emocional o el seu desenvolupament educatiu. Moltes mares i pares aspiren a estar cada vegada més presents en les vides dels seus fills, «sobrevolant» els espais en què es mouen i els usos que fan del seu temps.³ En alguns sectors socials s'afermen noves «cultures de paternitat», que incorporen a l'exercici de la masculinitat normes i expectatives relatives a la cura dels infants, tradicionalment exigides només a les dones.

El Panel permet mesurar de diverses maneres el grau d'implicació dels pares i mares amb els seus fills. En aquest treball en fem servir dos. En aquest apartat analitzem la realització d'activitats conjuntes, tant de caràcter rutinari i quotidià (com mirar la televisió, anar de compres, o passejar) com d'índole més excepcional (anar a un museu, o anar d'excursió). En l'apartat següent examinem les pautes de comunicació intergeneracional i els principals motius de conversa.

Les tres taules següents (taules 2.1, 2.2 i 2.3) presenten percentatges de nens i nenes barcelonins que han realitzat, amb els seus pares i les seves mares, en l'últim mes, les activitats contemplades en els qüestionaris del Panel de Famílies i Infància. Dels resultats es desprèn una sèrie de conclusions respecte a la implicació dels progenitors en la vida dels seus fills i/o filles. La primera és que un percentatge molt ampli d'adolescents participen en activitats conjuntes amb algun dels seus progenitors, encara que bona part tingui un caràcter rutinari. La segona conclusió és que la implicació dels pares i mares en la vida dels seus fills tendeix a decreixar amb l'edat, encara que aquesta «desvinculació» progressiva és més significativa en alguns aspectes que en altres. La tercera conclusió és que

3. De fet, als Estats Units es refereixen a aquests estils intenses com a *helicópter parenting*.

les mares estan, amb alguna excepció, bastant més implicades en la vida dels seus fills i/o filles que els pares. Les mares estan especialment presents en la vida de les seves filles, amb les quals compten més en la realització d'activitats domèstiques (com anar de compres) i en moments d'oci de caràcter rutinari (com anar a passejar o fer esport).

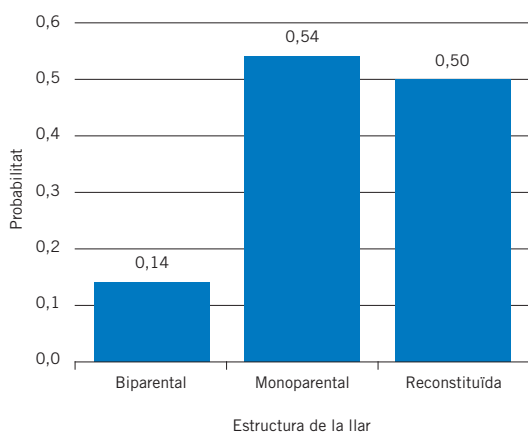
Taula 2.1. Participació conjunta de pare o mare i fill/a en activitats diverses en el darrer mes segons el sexe i el grup d'edat

	Total	Noi			Total	Noia			Total
		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més	
Activitats que realitzen conjuntament:									
Mirar la televisió	90%	86%	87%	98%	89%	85%	92%	93%	89%
Anar de compres	76%	76%	66%	53%	67%	88%	81%	76%	82%
Passeja	66%	59%	61%	55%	59%	76%	70%	67%	72%
Anar al cine, teatre o concerts	51%	60%	46%	26%	46%	65%	55%	41%	55%
Anar d'excursió al camp o la muntanya	48%	59%	45%	30%	46%	64%	47%	29%	49%
Fer els deures	46%	62%	39%	22%	43%	66%	47%	23%	48%
Visitar un parc d'atraccions	44%	64%	42%	23%	45%	69%	35%	18%	43%
Anar a un espectacle esportiu	42%	63%	52%	33%	51%	50%	33%	18%	35%
Visita cultural a un edifici o a un monument històric	39%	46%	42%	16%	37%	56%	37%	23%	40%
Fer exercici físic o un esport	37%	53%	40%	28%	42%	45%	36%	18%	31%
Visitar un museu o una exposició	37%	47%	34%	20%	36%	52%	37%	23%	39%
Anar a la biblioteca	20%	28%	16%	7%	18%	33%	18%	6%	21%
Anar a missa o a una cerimònia religiosa	16%	22%	16%	9%	16%	21%	18%	6%	16%

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

Pel que fa a la primera de les conclusions, les activitats més habituals que realitzen els pares i mares amb els seus fills i/o filles són mirar la televisió, anar a comprar i passejar. Són molt pocs els adolescents (menys del 2%) que no realitzen cap activitat amb els seus pares, convivint-hi. Ara bé, un 12% dels adolescents declara que només mira la televisió (taula 2.1), va a comprar, i/o passeja amb tots dos o amb un d'ells. Solen ser adolescents de més edat i que no conviuen amb els dos progenitors. A igualtat d'altres factors, la probabilitat que un o una adolescent que viu en una llar monoparental realitzi només activitats rutinàries amb els seus pares és quaranta punts percentuals més elevada que un o una adolescent que viu amb una família biparental (gràfic 2.1).

Gràfic 2.1. Probabilitat de fer únicament activitats rutinàries amb el pare i la mare, segons l'estructura de la llar

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

El segon aspecte destacat és la importància de l'edat com a factor que explica la intensitat de la vinculació entre pares/mares i fills/es. A mesura que augmenta l'edat, les vinculacions que es mantenen pràcticament intactes són les de caràcter rutinari. Fins i tot s'observa que, quan els adolescents tenen 17 anys i més, augmenta el nombre dels que afirmen que miren la televisió conjuntament amb els seus pares i/o mares. Per contra, s'observa una reducció dràstica dels qui declaren que els seus pares/mares els ajuden a fer els deures o que hi comparteixen activitats d'oci. Amb el pas del temps, augmenta el nombre de joves que han deixat els estudis, i també els que han progressat a nivells educatius en què l'ajuda familiar pot no ser tan efectiva, ja sigui per la naturalesa específica de les exigències educatives a edats més avançades, ja sigui perquè la formació de molts pares i mares resulta irrellevant per a prestar aquesta ajuda. Davalla també de forma acusada la coparticipació en activitats d'oci «de cap de setmana», com per exemple anar d'excursió, visitar museus o exposicions, anar al cinema, al teatre o a concerts (taules 2.2 i 2.3).

La tercera conclusió és que el gènere és un factor de configuració de les relacions intergeneracionals en l'adolescència. Els resultats de la nostra anàlisi suggereixen que el sexe dels pares, i en certa mesura el dels i les adolescents, és un dels factors més determinants de les relacions entre pares/mares i fills/es. Els sistemes normatius que regulen la vida social en les societats contemporànies, i molt especialment dins de la família, continuen incloent un ventall ampli de prescripcions i expectatives basades en el gènere. L'exercici de la maternitat és encara un component més central de la identitat femenina que no pas l'exercici de la paternitat en els homes. La societat continua fent retrets o penalitzant les dones que no compleixen adequadament el rol parental, i és molt més indulgent amb els homes que no ho fan.

Excepte fer exercici físic i anar a espectacles esportius, les mares tendeixen a estar més implicades en la vida dels i les adolescents que els pares, encara que les diferències són petites en la major part d'activitats d'oci de caràcter excepcional. La bretxa és molt més accentuada en la gestió de responsabilitats domèstiques, com s'observa si es compara la proporció de mares que han anat a comprar amb les seves filles en l'últim mes (80%) o amb els seus fills (61%), amb la proporció de pares que ho han fet amb els seus fills (30%) o les seves filles (21%). Aquestes xifres reflecteixen el major compromís de les mares amb aquestes tasques, acreditat en molts estudis (a Catalunya, pot veure's Marí-Klose *et al.*, 2008) i una tendència a recolzar-se en les filles per a realitzar-les. Certes activitats d'oci, com passejar o anar al cinema o al teatre són també més comunes entre mares i filles que entre mares i fills. Enfront d'aquests espais de sociabilitat femenina, trobem àmbits que propicien la relació intergeneracional entre homes, molt clarament lligats a l'oci esportiu.

Taula 2.2. Participació conjunta de pare i fill/a en activitats diverses en el darrer mes segons el sexe i el grup d'edat

	Total	Noi			Total	Noia			Total
		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més	
Activitats que realitzen conjuntament:									
Mirar la televisió	77%	78%	68%	88%	77%	72%	75%	85%	77%
Passejar	50%	48%	50%	41%	47%	56%	51%	51%	53%
Anar d'excursió al camp o la muntanya	41%	49%	38%	25%	39%	55%	39%	30%	43%
Anar a un espectacle esportiu	39%	59%	52%	33%	50%	41%	30%	17%	31%
Anar al cine, teatre o concerts	37%	48%	35%	22%	37%	43%	34%	30%	36%
Visitar un parc d'atraccions	35%	54%	32%	15%	36%	53%	28%	18%	35%
Fer exercici físic o un esport	30%	45%	38%	26%	38%	32%	24%	13%	24%
Visita cultural a un edifici o a un monument històric	30%	34%	33%	11%	28%	43%	28%	20%	32%
Visitar un museu o una exposició	29%	38%	28%	13%	28%	40%	25%	19%	29%
Fer els deures	27%	39%	18%	12%	24%	41%	27%	15%	29%
Anar de compres	25%	40%	29%	15%	30%	26%	19%	17%	21%
Anar a missa o a una cerimònia religiosa	10%	15%	11%	4%	11%	15%	9%	5%	10%
Anar a la biblioteca	9%	12%	10%	2%	9%	13%	10%	3%	9%

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

A través de tècniques lleugerament més sofisticades (mitjançant anàlisis de regressió múltiple)⁴ és possible saber una mica més sobre els determinants de la implicació de les mares i els pares en la vida dels seus fills i/o filles en activitats de naturalesa menys quotidiana. Per a això hem elaborat dos índexs sumatoris que reflecteixen el nombre d'activitats en què participa el pare o la mare. Aquests índexs inclouen només activitats que impliquen un nivell de dedicació elevat dels progenitors, que comporta sortir de rutines quotidianes. Per tant, s'han exclòs dels índexs les variables «passejar pel poble o la ciutat», «anar de compres» o «mirar la televisió». També se n'exclou «anar a missa o a una cerimònia religiosa» en considerar que aquesta activitat requereix la condició prèvia de tractar-se d'una família religiosa.⁵ El resultat d'aquesta operació són dos índexs de deu valors (en una escala de 0 a 9). El valor 0 indica un grau molt baix de participació conjunta en activitats, i el valor 9 reflecteix el cas contrari. La distribució de casos en l'escala és la que veiem en el gràfic 2.2, a la pàgina següent.

Quan s'analitzen els factors socials que expliquen el grau de participació en activitats conjuntes trobem alguns fenòmens destacables. Les mares que treballen moltes hores en una ocupació remunerada tendeixen a realitzar menys activitats amb els seus fills i/o filles a igualtat d'altres factors socio-demogràfics (sexe i edat de l'adolescent, nivell educatiu de la mare i del pare, estructura de la llar). Ara bé, el mateix succeeix amb les mares que dediquen moltes hores a les tasques domèstiques. Com més gran és la seva dedicació a aquestes tasques, menor és el nombre d'activitats que realitzen amb els seus fills i/o filles adolescents, controlat estadísticament per altres factors que hi intervenen. Això significa probablement que el temps de dedicació a la feina (ja sigui domèstica o al mercat de treball formal) implica una pèrdua d'oportunitats a l'hora de compartir temps «de qualitat» amb els fills i/o filles (gràfic 2.3, a la pàgina següent).

La realització d'activitats conjuntes entre adolescents i pares presenta un perfil diferent. En aquest cas, les hores que el pare treballa en una ocupació remunerada no influeixen significativament en la realització d'activitats conjuntes, però sí que hi influeixen les hores que el pare dedica a tasques domèstiques, en sentit oposat a com hi influeixen les hores de dedicació de la mare. Els pares que dediquen un nombre elevat d'hores a les responsabilitats de la llar també tendeixen a participar més en activitats amb els seus fills i/o filles adolescents. Aparentment, doncs, la coresponsabilització a la llar va acompanyada de més atenció als fills i/o filles (gràfic 2.4, a la pàgina següent).

Existeix un altre element que influeix sobre el nombre d'activitats que els i les adolescents fan amb els seus pares: l'estructura de la llar. A les llars encapçalades per una mare sola i en les famílies reconstituïdes (en què els progenitors han format una nova família després de la ruptura de la seva relació) els adolescents tendeixen a tenir un nivell de contacte més baix amb el progenitor

4. La regressió múltiple fa servir un conjunt de factors explicatius (variables independents) per explicar el comportament d'una variable (que es coneix com a variable dependent). Aquesta tècnica permet analitzar com varia el valor d'una variable dependent en funció dels canvis d'una variable explicativa, mantenint constant el valor d'altres variables que també influeixen en aquests canvis. Existeixen diverses tècniques per modelar aquestes relacions estadístiques en funció de la naturalesa de les variables, la distribució dels seus valors, i les relacions que hi ha entre elles.

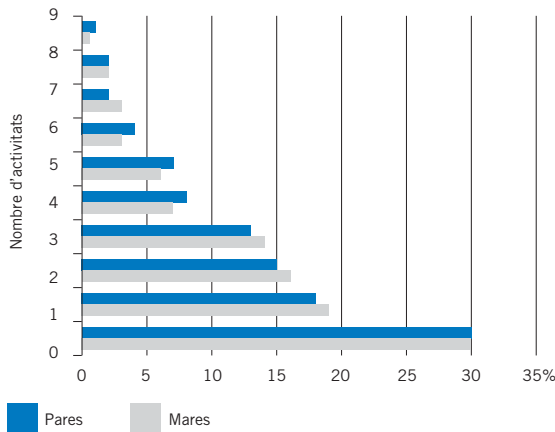
5. Els resultats d'anàlisis amb tècniques estadístiques factorials (concretament aplicant el mètode d'anàlisi de components principals) suggereixen la conveniència de descartar aquests tipus d'activitats en l'elaboració de l'índex d'implicació dels pares i mares en l'activitat de l'adolescent. L'anàlisi factorial permet detectar factors no observats responsables de la variació conjunta d'una sèrie de variables observades. En aquest cas, l'anàlisi factorial agrupa les variables que impliquen un grau de dedicació més gran.

Taula 2.3. Participació conjunta de mare i fill/a en activitats diverses el darrer mes segons el sexe i el grup d'edat

	Total	Noi			Total	Noia			Total
		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més	
Activitats que realitzen conjuntament:									
Mirar la televisió	85%	78%	81%	90%	82%	82%	88%	91%	86%
Anar de compres	73%	71%	59%	51%	61%	86%	78%	75%	80%
Passejar	61%	50%	54%	52%	52%	70%	65%	65%	67%
Anar al cine, teatre o concerts	45%	48%	38%	22%	38%	58%	51%	35%	49%
Anar d'excursió al camp o la muntanya	41%	44%	38%	29%	38%	56%	42%	25%	43%
Visitar un parc d'atraccions	39%	53%	36%	22%	39%	62%	31%	16%	39%
Fer els deures	35%	47%	30%	17%	33%	56%	32%	16%	37%
Visita cultural a un edifici o a un monument històric	34%	38%	31%	15%	30%	49%	35%	20%	36%
Visitar un museu o una exposició	31%	38%	23%	16%	27%	44%	33%	19%	33%
Anar a la biblioteca	16%	23%	13%	5%	15%	31%	14%	4%	18%
Anar a un espectacle esportiu	15%	19%	12%	8%	14%	26%	9%	7%	15%
Anar a missa o a una cerimònia religiosa	14%	16%	13%	8%	13%	19%	17%	5%	14%
Fer exercici físic o un esport	13%	13%	5%	3%	7%	20%	18%	10%	17%

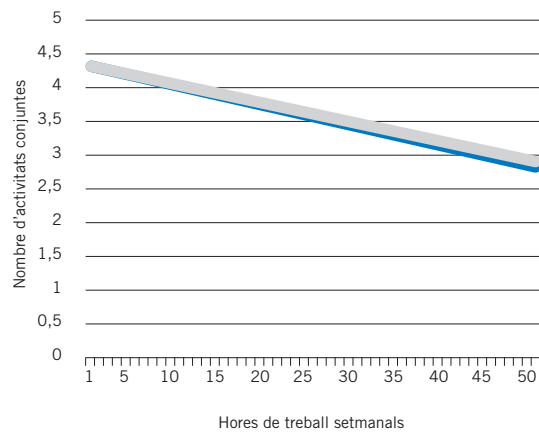
Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

Gràfic 2.2. Nombre d'activitats realitzades amb el pare o la mare el darrer mes

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

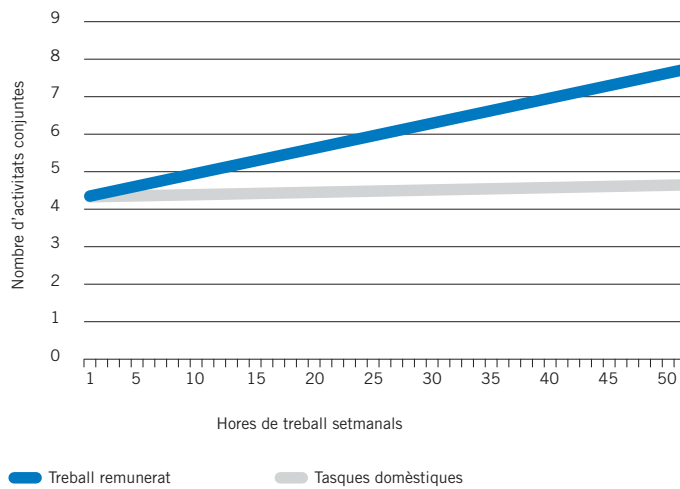
Gràfic 2.3. Nombre d'activitats conjuntes mare-fill/a segons les hores setmanals dedicades per la mare a un treball remunerat i a tasques domèstiques

● Treball remunerat ● Tasques domèstiques

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

Gràfic 2.4. Nombre d'activitats conjuntes pare-fill/a segons les hores setmanals dedicades pel pare a un treball remunerat i a tasques domèstiques

● Treball remunerat ● Tasques domèstiques

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

no resident (normalment el pare), fet que es tradueix en un nombre menor d'activitats realitzades conjuntament (2,3 vegades menor, de mitjana). Aquests resultats confirmen l'evidència obtinguda per la investigació sociològica realitzada en altres països, en què els processos de desestructuració familiar es van iniciar molts anys abans que en el nostre país. Quan un dels progenitors abandona la llar, el temps que dedica als fills i/o filles se'n ressent. Aquesta reducció és fruit de diverses causes. D'una banda, reflecteix les dificultats de relació provocades pel distanciament físic. Quan la custòdia correspon a la mare —com ocorre habitualment— la seva capacitat de controlar la relació entre el pare i els fills i/o filles s'incrementa. Sovint, acaba organitzant les activitats dels fills i fixant els horaris en què el noi o la noia està disponible per a passar temps amb el seu pare —no necessàriament els mateixos horaris que té el pare per a coincidir amb el seu fill o filla. Les visites als fills es converteixen per a molts pares en un assumpte enutjós, de vegades fins i tot dolorós, que s'acaba espaiant en el temps. Per altra banda, el pare no resident perd capacitat de control sobre

les pràctiques socialitzadores dels seus fills i/o filles, la qual cosa pot afectar negativament el seu interès en l'exercici de la paternitat (Marí-Klose *et al.*, 2008).

Les anàlisis realitzades evidencien que, en línies generals, el nivell d'estudis dels progenitors no influeix sobre el nombre d'activitats que realitzen amb els seus fills i/o filles, però sí en la realització d'algunes activitats concretes. Un exemple n'és la probabilitat que els pares o les mares ajudin els seus fills a fer els deures. El nivell d'educació d'ambdós progenitors hi té un efecte important. Els pares i les mares amb estudis universitaris participen més en la realització de deures amb el fill o filla que els que tenen un nivell educatiu menor (taula 2.4). Els resultats de les anàlisis de regressió multivariants indiquen així mateix que la probabilitat que un progenitor ajudi els seus fills o filles adolescents amb les tasques escolars és major quan l'altre ho fa (controlats altres efectes). En un nombre significatiu de llars, l'ajuda per fer els deures sol inscriure's en estils i estratègies parentals en que ambdós progenitors participen conjuntament. Però això no succeeix en tots els grups de la mateixa manera. El 35% dels adolescents declara que, l'últim mes, va rebre el suport dels seus progenitors per fer els deures. En el cas dels adolescents amb ambdós progenitors amb estudis universitaris, el 42% va rebre suport a l'hora de fer els deures. El 15% rep ajuda d'ambdós progenitors. Majoritàriament és la mare qui presta l'ajuda, però en un percentatge significatiu de casos, el pare n'assumeix la responsabilitat. Si la mare i el pare tenen estudis primaris, el percentatge d'adolescents que rep ajuda és del 30%. Només el 8,3% rep ajuda d'ambdós. Llavors, en el 19% dels casos qui ajuda és la mare; només en un 2,8% de casos és el pare. El suport a les tasques escolars dels adolescents a les llars barcelonines reproduceix esquemes tradicionals de divisió del treball pel que fa a l'atenció als fills i/o filles, encara que ho fa de forma molt més accentuada en llars en què els progenitors tenen un nivell d'estudis baix.

Taula 2.4. Participació dels pares i/o mares en la realització dels deures escolars segons el nivell d'estudis de la mare, del pare i d'ambdós

	Nivell d'estudis de la mare			Nivell d'estudis del pare			Nivell d'estudis d'ambdós	
	Primaris	Secundaris	Universitaris	Primaris	Secundaris	Universitaris	Primaris	Universitaris
Qui participa en la realització dels deures:								
Cap dels dos	72%	71%	60%	69%	70%	60%	69%	58%
Mare	15%	10%	20%	21%	16%	13%	19%	18%
Pare	9%	10%	7%	3%	6%	15%	3%	9%
Ambdós	4%	9%	12%	7%	8%	12%	8%	15%

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

La distribució desigual de progenitors que donen suport als seus fills/es és un factor que cal tenir en compte per explicar bretxes socials en els rendiments educatius dels i les adolescents. El fet que existeixi un nombre més elevat d'adolescents que reben ajuda per a fer els deures dels seus progenitors en famílies amb un nivell educatiu més alt (i en alguns casos, ajuda d'ambdós progenitors), sumat a la previsible «qualitat» superior d'aquesta ajuda quan prové de pares i/o mares amb formació elevada, atorga a aquests adolescents avantatges evidents en la carrera educativa.⁶ Es tracta d'un «actiu» de caràcter social o cultural que només poden capitalitzar aquells que en disposen.

No podem acabar aquest apartat sense referir-nos, si més no breument, al grau de satisfacció dels adolescents barcelonins amb el temps que passen amb els seus pares i mares. Aproximadament tres de cada quatre consideren que passen prou temps amb la mare, i dos de cada tres declaren que passen prou temps amb el pare (taula 2.5, a la pàgina següent). Aquesta darrera dada és consistent amb els resultats presentats anteriorment, que mostren que els pares, per regla general, estan menys presents a la vida dels seus fills/es. Si es comparen les dades segons el sexe de l'adolescent, només s'observen diferències significatives entre la proporció de noies i nois a qui els agradaria passar més temps amb la mare. Quan es comparen els resultats dels adolescents barcelonins amb els de la resta de Catalunya, tampoc no sorgeixen diferències significatives. Les dades desmenteixen la idea que els adolescents d'un entorn metropolità gaudeixen de menys oportunitats de passar el temps que desitgen amb els pares que no pas els que resideixen en altres tipus d'entorns.

6. La «qualitat» superior es refereix aquí a la major capacitat dels pares i mares amb nivell educatiu més alt de transmetre coneixements, orientacions i hàbits que puguin ser reconeguts i valorats positivament pel professorat, i per tant, que puguin afavorir l'èxit acadèmic (Lareau, 2000).

Taula 2.5. Grau de satisfacció dels i les adolescents respecte al temps que passen amb el pare i la mare segons el sexe

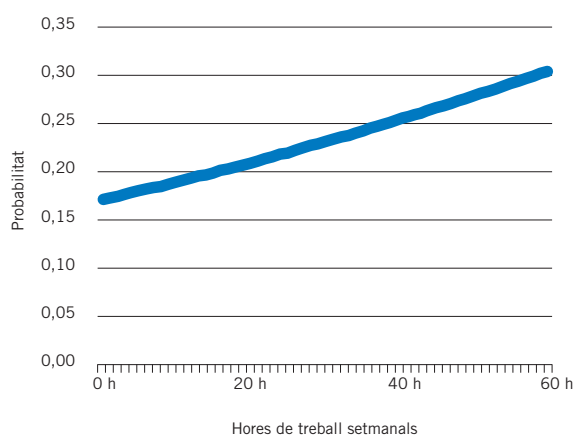
	Barcelona			Resta de Catalunya		
	Total	Noi	Noia	Total	Noi	Noia
Considera que el temps que passa amb la mare és:						
Suficient	72%	78%	68%	72%	77%	69%
Li agradaria passar-n'hi més	21%	14%	25%	21%	17%	24%
En passa massa	7%	8%	7%	7%	6%	7%
Considera que el temps que passa amb el pare és:						
Suficient	62%	64%	61%	63%	68%	59%
Li agradaria passar-n'hi més	34%	32%	36%	34%	28%	38%
En passa massa	4%	4%	4%	4%	5%	3%

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona i resta de Catalunya, 2008.

Una anàlisi multivariant dels factors que incideixen en la valoració del temps que els adolescents passen amb els seus progenitors suggereix que aquests tenen expectatives molt més altes pel que fa al temps de dedicació que els dediquen les mares que pel que fa al que els dediquen els pares, i expressen frustració quan aquestes expectatives són insatisfetes. La probabilitat que els adolescents desitgin passar més temps amb la seva mare està relacionada fonamentalment amb el nombre d'hores que aquesta treballa fora de la llar. Quan aquest nombre d'hores augmenta, s'incrementa la probabilitat d'expressar insatisfacció amb el temps compartit (gràfic 2.5). No s'observa cap relació amb el nombre d'activitats no quotidianes (mesurades a través de l'índex que hem construït) que l'adolescent realitza amb la mare. En canvi, el temps que els adolescents desitjarien passar amb el pare no està relacionat amb la jornada laboral del pare. És a dir, el desig que els adolescents expressen de passar més temps amb els seus progenitors no està correlacionat estrictament amb la falta d'oportunitats de passar-hi més temps, provocada per la menor presència de la mare a la llar quan la seva jornada laboral s'allarga. Els adolescents són menys exigents amb el seu pare que amb la seva mare, i ho accepten implícitament, reproduint amb això normes socials que contempen que la mare sigui la responsable de l'atenció i cura dels fills, i que sigui ella i no pas el pare qui provoqui —quan la seva dedicació a aquestes tasques és menor— expressions de descontentament.

El factor més determinant del grau de satisfacció amb el temps compartit amb el pare és l'estructura de la llar. Els adolescents que viuen amb la seva mare en una llar monoparental tenen una raó de probabilitats 5,7 vegades més alta de considerar insuficient el temps que passen amb el seu pare que els adolescents que resideixen amb ambdós progenitors en una llar biparental.⁷ La falta de casos

Gràfic 2.5. Probabilitat que els i les adolescents considerin insuficient el temps que passen amb la seva mare segons el nombre d'hores que la mare treballa

7. La categoria de referència en l'anàlisi multinominal que es realitza són els i les adolescents que estan satisfets amb el temps que passen amb els seus pares.

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

de la mostra ens impedeix analitzar què ocorre quan el progenitor no resident és la mare. La separació limita les oportunitats d'interacció. Una anàlisi amb una mostra més àmplia permetria analitzar quines altres condicions socials —trajectòries familiars prèvies, grau de conflictivitat entre progenitors, etc.— mediatitzen aquesta associació estadística entre monoparentalitat i insatisfacció amb el temps compartit amb el pare, i si la intensifiquen o l'atenuen.

Un últim factor que convé tenir en compte és la forta associació entre la valoració del temps que els i les adolescents passen amb un progenitor i del que passen amb l'altre. A igualtat d'hores d'ocupació del pare i la mare, la raó de probabilitats que un adolescent consideri que passa massa poc temps amb el seu pare és 20,9 vegades més gran quan expressa insatisfacció amb el temps que passa amb la seva mare. És a dir, molts adolescents entenen que els dèficits de temps intergeneracional compartit involucren els dos progenitors.

En suma, els resultats evidencien clarament que les dinàmiques d'interacció intergeneracional en l'adolescència estan clarament configurades pels nous processos socials. La incorporació de les dones al món del treball formal i l'increment considerable del nombre de llars monoparentals i reconstituïdes obre nous escenaris de relació intergeneracional i planteja nous reptes i dilemes a les famílies. No obstant això, les anàlisis realitzades també posen en relleu que en moltes famílies barcelonines se segueixen arrossegant visions, expectatives i comportaments tradicionals, especialment pel que fa a l'especialització d'activitats segons el gènere. Pares i mares no participen amb la mateixa intensitat en moltes activitats, i fills i/o filles tenen diferents expectatives respecte a les responsabilitats dels seus dos progenitors, la qual cosa es tradueix en graus d'insatisfacció diferents quan no tenen oportunitat de compartir prou temps amb la mare i amb el pare.

2.2. Comunicació entre progenitors i adolescents

És habitual considerar l'adolescència com una etapa en què s'obren bretxes entre pares i fills. En aquest informe, i molt especialment en el capítol 3, analitzarem situacions en què els adolescents se submergeixen en nous espais de sociabilitat que els ofereixen oportunitats d'interacció diferents de les ofertes pels pares. Les anàlisis presentades a la secció anterior ens confirmen aquest diagnòstic. Amb el pas dels anys, la realització d'activitats conjuntes entre pares i fills tendeix a ressentir-se'n. Ara bé, si emfatitzem en excés el distanciament que es produeix en l'adolescència entre pares i fills correm el risc de descuidar formes d'interacció que es mantenen intactes o que, fins i tot, es reforcen.

En l'adolescència s'obren noves vies d'interacció intergeneracional. Un bon exemple d'això són les converses sobre nous temes. En el procés de transició de la infantesa a l'adolescència, apareixen noves inquietuds i creix l'interès per certs temes. Les taules 2.6 i 2.7 (a les pàgines 22 i 23) mostren que els adolescents de més edat parlen amb més freqüència amb els seus pares de «el que fan amb els amics i/o amigues», «coses que passen al món o que surten a les notícies», o de «nois i noies que els agraden». També es tendeix a conversar més sobre «l'escola i el professorat». És a dir, tot indica que, si bé es fan menys activitats conjuntes, amb el pas dels anys, es manté o, fins i tot, augmenta, el cabal de la comunicació intergeneracional.

Tal com passa quan s'examina el tipus d'activitats que realitzen els adolescents amb els seus pares segons el sexe, es produeixen diferències significatives en el pes de certs temes en les converses que tenen les mares i els pares amb els seus fills i/o filles. En línies generals, les mares parlen més amb els fills i/o filles (especialment amb aquestes últimes), llevat del tema dels esports. Tot i així, els esports no són un tema fútil. El 40% dels nois i el 20% de les noies parlen d'esports amb el seu pare cada dia o gairebé cada dia, i la majoria parlen d'esports amb els seus pares alguna vegada a la setmana. Es tracta del tema més recurrent en les converses entre homes. Els nois són bastant més poc inclinats que les noies a parlar amb pares i mares sobre les seves relacions amb amics i/o amigues.

El tema de conversa més habitual entre les dones és «l'escola i el professorat». El 45% de les noies afirmen que parlen sobre aquesta qüestió amb les seves mares cada dia o gairebé cada dia. El 32% de les noies parla sobre aquest tema amb el seu pare amb la mateixa freqüència. Són percentatges una mica superiors als dels nois que opten per aquest tema de conversa. Les noies també mostren

Taula 2.6. Freqüència amb què mare i fill/a parlen sobre diversos temes

	Total	Noi			Total	Noia			Total
		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més	
Freqüència amb què parla amb la mare sobre:									
L'escola i el professorat									
Mai	6%	21%	6%	1%	10%	4%	1%	1%	2%
1-2 vegades al mes	17%	21%	24%	12%	20%	18%	13%	11%	14%
Una vegada per setmana	16%	13%	21%	18%	18%	17%	15%	13%	15%
2-3 vegades per setmana	23%	17%	24%	31%	23%	20%	28%	21%	23%
Quasi cada dia	21%	13%	15%	24%	16%	23%	27%	24%	25%
Cada dia	17%	14%	10%	13%	13%	18%	16%	29%	20%
El que fa amb els amics i/o amigues									
Mai	12%	26%	14%	9%	17%	9%	9%	7%	8%
1-2 vegades al mes	19%	27%	25%	12%	22%	27%	11%	11%	17%
Una vegada per setmana	20%	16%	23%	34%	23%	15%	20%	20%	18%
2-3 vegades per setmana	25%	13%	24%	26%	21%	21%	34%	27%	27%
Quasi cada dia	14%	9%	10%	13%	11%	13%	17%	20%	16%
Cada dia	10%	9%	4%	6%	6%	14%	8%	15%	12%
Coses que passen al món o surten a les notícies									
Mai	11%	21%	8%	7%	13%	9%	10%	10%	10%
1-2 vegades al mes	19%	26%	18%	18%	21%	23%	16%	13%	18%
Una vegada per setmana	22%	25%	25%	16%	22%	23%	25%	17%	22%
2-3 vegades per setmana	22%	8%	25%	22%	18%	17%	30%	27%	24%
Quasi cada dia	17%	10%	22%	25%	18%	15%	11%	23%	16%
Cada dia	9%	10%	2%	12%	8%	13%	7%	11%	10%
Esports									
Mai	38%	30%	24%	31%	28%	41%	47%	50%	45%
1-2 vegades al mes	18%	18%	16%	22%	18%	21%	22%	10%	18%
Una vegada per setmana	17%	12%	27%	16%	19%	15%	15%	18%	16%
2-3 vegades per setmana	11%	12%	13%	13%	13%	10%	9%	13%	11%
Quasi cada dia	8%	15%	13%	11%	13%	4%	5%	7%	5%
Cada dia	7%	14%	7%	8%	10%	8%	3%	3%	5%
Nois i noies que agraden									
Mai	59%	71%	66%	55%	65%	64%	46%	50%	54%
1-2 vegades al mes	19%	11%	18%	22%	17%	18%	24%	18%	20%
Una vegada per setmana	9%	7%	7%	14%	9%	5%	11%	11%	8%
2-3 vegades per setmana	7%	3%	5%	5%	4%	6%	11%	8%	8%
Quasi cada dia	4%	4%	2%	2%	3%	1%	2%	2%	5%
Cada dia	4%	3%	2%	1%	2%	4%	3%	7%	5%

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

una preferència accentuada per parlar amb les seves mares sobre el que «fan amb els seus amics/gues» o sobre «nois/es que els agraden». La immensa majoria (82%) no ha parlat mai amb el seu pare sobre aquesta qüestió.

De la mateixa manera que es va fer anteriorment per analitzar la implicació dels pares en la vida dels fills/es mitjançant la participació conjunta en activitats, hem creat dos índexs sumatoris que calibren el nivell de comunicació de l'adolescent amb el pare i amb la mare. Els índexs inclouen únicament els indicadors de comunicació «sobre l'escola i el professorat», «sobre el que l'adolescent fa amb els amics/gues», i sobre «notícies i temes d'actualitat». Els resultats de l'anàlisi amb tècniques estadístiques factorials (aplicant el mètode d'anàlisi de components principals) desaconsellen incloure en els índexs les variables referides als altres dos temes de conversa descrits a les taules

Taula 2.7. Freqüència amb què pare i fill/a parlen sobre diversos temes

	Total	Noi			Total	Noia			Total
		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més	
Freqüència amb què parla amb el pare sobre:									
L'escola i el professorat									
Mai	15%	28%	12%	10%	18%	13%	15%	9%	13%
1-2 vegades al mes	20%	24%	25%	16%	22%	26%	15%	16%	19%
Una vegada per setmana	18%	15%	21%	21%	19%	17%	19%	19%	18%
2-3 vegades per setmana	17%	9%	21%	20%	16%	14%	22%	19%	18%
Quasi cada dia	16%	9%	21%	20%	16%	15%	18%	19%	17%
Cada dia	13%	15%	7%	13%	11%	14%	11%	20%	15%
El que fa amb els amics i/o amigues									
Mai	20%	30%	19%	17%	23%	20%	17%	18%	19%
1-2 vegades al mes	24%	26%	20%	23%	23%	33%	18%	22%	25%
Una vegada per setmana	20%	14%	25%	22%	20%	19%	24%	19%	21%
2-3 vegades per setmana	19%	14%	25%	27%	22%	12%	27%	16%	18%
Quasi cada dia	9%	10%	5%	7%	7%	9%	7%	15%	10%
Cada dia	7%	6%	6%	4%	5%	7%	6%	10%	8%
Coses que passen al món o surten a les notícies									
Mai	17%	25%	10%	7%	15%	19%	19%	17%	18%
1-2 vegades al mes	19%	25%	22%	16%	21%	24%	17%	9%	17%
Una vegada per setmana	23%	24%	24%	24%	24%	21%	26%	21%	23%
2-3 vegades per setmana	19%	8%	23%	24%	18%	0%	23%	21%	20%
Quasi cada dia	13%	11%	14%	18%	14%	10%	9%	21%	13%
Cada dia	8%	8%	7%	10%	8%	9%	5%	10%	8%
Esports									
Mai	23%	18%	13%	13%	15%	30%	27%	30%	29%
1-2 vegades al mes	17%	17%	13%	10%	14%	20%	22%	17%	20%
Una vegada per setmana	16%	11%	13%	21%	14%	17%	21%	13%	17%
2-3 vegades per setmana	16%	12%	20%	21%	17%	11%	14%	21%	15%
Quasi cada dia	14%	17%	22%	20%	20%	9%	9%	14%	11%
Cada dia	14%	25%	19%	16%	20%	12%	8%	6%	9%
Nois i noies que agraden									
Mai	75%	74%	68%	58%	68%	82%	79%	77%	80%
1-2 vegades al mes	12%	12%	16%	18%	15%	8%	12%	10%	10%
Una vegada per setmana	6%	7%	7%	14%	8%	3%	5%	5%	5%
2-3 vegades per setmana	3%	3%	4%	6%	4%	3%	1%	3%	3%
Quasi cada dia	2%	2%	4%	3%	3%	1%	0%	3%	1%
Cada dia	2%	3%	1%	3%	2%	3%	2%	2%	2%

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

(converses sobre esports, converses sobre nois i noies que els agraden) ja que no correlacionen amb els tres primers. Els índexs resultants tenen un rang de 15 valors. Amb aquests índexs hem analitzat els determinants del nivell de comunicació que l'adolescent té amb la mare i amb el pare mitjançant tècniques d'anàlisi multivariant (regressió lineal).

Els resultats suggereixen que existeix una relació bastant forta entre l'índex d'activitats que els adolescents realitzen amb el pare o amb la mare i el nivell de comunicació que hi tenen, a igualtat d'altres condicions. Els pares i les mares (especialment els pares) que participen en activitats conjuntes amb els seus fills/es també hi tenen nivells més elevats de comunicació. El nivell educatiu del pare és un altre factor que hi influeix, però no així el de la mare. Els pares amb estudis universitaris tenen un nivell més elevat de comunicació amb els seus fills i/o filles que no pas els que tenen estudis

primaris. Entre mares amb diferents nivells educatius, no s'observen diferències estadísticament significatives. Aquests resultats apunten en la mateixa direcció evidenciada a l'apartat anterior. L'exercici d'una «nova paternitat», més implicada en les tasques d'atenció i seguiment dels fills, està més estesa entre els homes amb un nivell d'estudis més elevat i un grau més alt de compromís amb un model de coresponsabilització en l'àmbit domèstic. Però les mares continuen sent la pedra angular del model. La seva implicació es dona per descomptada en tots els àmbits d'interacció i sectors socials, i sol «fallar» poques vegades.

2.3. Control familiar del comportament de l'adolescent

Les diferents aproximacions de la sociologia i la psicologia evolutiva coincideixen en la valoració que la «qualitat» de les interaccions entre pares i fills contribueix al benestar i al desenvolupament equilibrat de la personalitat del menor. Hi ha també coincidència a l'hora de considerar que certes dosis de control i disciplina —exercides de forma no coercitiva— comporten resultats beneficiosos per al menor. Els nens i nenes necessiten prohibicions i limitacions, entenent sempre que la persona adulta que exerceix el control ho fa pel bé del menor, animat per sentiments d'afecte i respecte (Vainstein, 1997). En un extrem i l'altre, les conductes excessivament controladores o indulgents solen repercutir negativament sobre l'adolescent.

La taula 2.8 presenta un dibuix del control que exerceixen els pares sobre una sèrie d'hàbits i comportaments dels menors. Es tracta de qüestions bastant quotidianes, en les quals els pares entenen que han d'intervenir «pel bé del seu fill/a». Algunes d'aquestes qüestions són objecte de control per la major part de les famílies. Així, gairebé dos de cada tres adolescents manifesten que els pares controlen què mengen i a quina hora arriben a casa. Més de la meitat reconeix que els pares fixen el temps que ells passen davant del televisor, o l'hora d'anar a dormir. El nivell de control disminueix amb el pas dels anys. En alguns aspectes, aquesta reducció és molt significativa, com en el control sobre l'hora d'anar-se'n a dormir, els hàbits de consum televisiu o el temps dedicat a estudiar.

El sexe de l'adolescent té certa influència sobre el control parental. És lleugerament més alta la proporció de pares i mares que imposen hora d'arribada a casa els caps de setmana a les filles que als fills. La intromissió dels progenitors és també més gran pel que fa a la manera de vestir, especialment en edats més primerenques. Les diferències no són gaire importants, però suggereixen que alguns pares i mares encara exerceixen un grau de control més gran sobre les filles que sobre els fills, la qual cosa reflecteix segurament concepcions estereotipades sobre la «vulnerabilitat femenina» i un grau de preocupació més alt per la seguretat de les filles.

Taula 2.8. Control que els pares fan d'hàbits i decisions quotidianes dels fills/es

	Total	Noi			Noia			Total	
		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més	13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més		
Els pares controlen:									
Hora d'arribada a casa els caps de setmana	71%	69%	76%	49%	66%	75%	85%	59%	74%
Menjar	71%	75%	74%	67%	73%	76%	66%	65%	69%
Hora d'anar a dormir	56%	70%	56%	32%	55%	73%	59%	35%	57%
Temps de mirar la televisió	56%	67%	59%	36%	56%	67%	58%	41%	57%
Programes de televisió	35%	49%	35%	18%	36%	49%	28%	19%	34%
Temps dedicat a l'estudi	22%	42%	27%	18%	30%	27%	16%	5%	17%
Roba de vestir	14%	15%	9%	7%	10%	23%	17%	9%	17%
Qui són els amics i/o amigues	9%	19%	10%	3%	12%	10%	6%	3%	7%
Portar amics i/o amigues a casa	7%	10%	8%	6%	8%	7%	8%	1%	6%

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

Les dades examinades deixen entreveure que només un percentatge molt baix d'adolescents diu que els pares controlen directament amb quins amics i amigues es relacionen o si els poden portar a casa. Això no significa que les relacions amb el grup d'iguals no siguin sovint objecte d'inquietud per als pares. La possibilitat que els fills i/o filles freqüentïn «males companyies» ha estat sempre una preocupació central de molts pares i mares. Un bon indicador del control que poden exercir els progenitors sobre els fills és si coneixen directament els amics i/o amigues dels fills o no. La taula 2.9 descriu el grau de coneixement que els pares barcelonins tenen dels amics i amigues dels seus fills/es. Els pares que tenen més coneixement de les amistats dels seus fills i/o filles solen controlar menys amb qui es relacionen. Així, quan els pares coneixen tots o gairebé tots els amics i amigues dels seus fills, només el 5,5% intervé en aquest aspecte. Quan en coneixen pocs, el 12% exerceix algun tipus de control sobre els amics i amigues amb qui es relaciona el seu fill/a.

Taula 2.9. Nombre d'amics i/o amigues del fill/a que els pares coneixen

	Total	Noi		Noia		Total	
		13-14 anys	15-17 anys	13-14 anys	15-17 anys		
Quants amics i/o amigues del seu fill/a coneix:							
Tots o gairebé tots	59%	61%	61%	61%	55%	61%	57%
Bona part	30%	29%	26%	28%	36%	28%	32%
Uns quants o pocs	11%	10%	13%	11%	9%	11%	10%

Nota: adult seleccionat

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

Més enllà de l'edat i el gènere com a determinants del control parental, s'observen pocs factors que tinguin influència sobre aquestes dinàmiques. Existeix una associació entre el nivell educatiu dels progenitors i la raó de probabilitats que restringeixin el temps que els adolescents passen mirant la televisió i el tipus de programes que miren. Per exemple, la raó de probabilitats que els pares imposin límits en el temps que l'adolescent pot mirar la televisió és 3,2 vegades més gran en una llar en què la mare té estudis secundaris que en una en què té estudis primaris, i 2,8 vegades major en una llar en què la mare ha completat estudis universitaris. El nivell d'estudis dels pares influeix així mateix en el control sobre els hàbits alimentaris. La raó de probabilitats que en una llar en què la mare té estudis universitaris s'exerciti aquest control és 2,5 vegades més gran que en una llar en què la mare té estudis primaris.

Un factor addicional que influeix en algunes formes de control és l'origen de la família. Les famílies d'origen immigrant exerceixen un grau més alt de control sobre les amistats amb qui es relaciona l'adolescent i els amics i/o amigues que porta a casa. La raó de probabilitats que un adolescent d'origen immigrant declari que els seus pares controlen els amics i/o amigues amb qui es relaciona és 3,9 vegades major que la d'un adolescent d'origen autòcton, a igualtat d'altres condicions. La raó de probabilitats que els pares controlin quins amics i amigues porta a casa és 3,2 vegades superior. Encara que la grandària de la mostra no permet apropar-se a les especificitats culturals dels diferents grups d'origen immigrant, és probable que aquestes evidències reflecteixin, d'una banda, hàbits i tradicions pròpies de les cultures d'origen, però de l'altra, la major preocupació dels pares d'origen immigrant davant la influència que el grup d'iguals pot tenir sobre els fills. Aquesta preocupació ha estat detectada en altres contextos, com els Estats Units, on els progenitors de menors d'origen llatinoamericà expressen sovint el seu neguit davant de la possibilitat que els fills i/o filles sucumbeixin a influències perniciososes del grup d'iguals en el curs de la seva adaptació a la societat d'acollida (Suárez-Orozco, Suárez-Orozco, Todorova 2008).

2.4. La presa de decisions en les famílies

Durant molt de temps, es va considerar que la vida dels infants és marcada per la influència unidireccional de les persones adultes amb qui conviuen. S'entenia que la conducta dels progenitors determinava la del menor, i es reconeixia al o la menor poca capacitat d'influència sobre els seus progenitors. Aquesta concepció ha canviat en els últims temps, coincidint amb la democratització de l'exercici de l'autoritat parental. Els menors, i molt especialment els adolescents, són actors socials, que participen en la construcció i determinació de les seves vides i de les vides de les persones adultes amb qui conviuen (Dahlberg *et al.*, 1999). En les relacions interpersonals que s'estableixen entre pares i mares i fills i/o filles hi ha una influència mútua i bidireccional (Brullet i Roca, 2004).

Un bon indicador que mesura el grau de bidireccionalitat de les relacions és com prenen les famílies les decisions respecte a qüestions que afecten l'adolescent. En algunes, els pares i mares imposen les seves decisions als adolescents. En un segon tipus de famílies, els pares i mares prenen les decisions prèvia consulta amb l'afectat o l'afectada. En altres, les decisions es prenen conjuntament, o les pren el menor (havent consultat els pares o no). La distribució de casos en les famílies barcelonines és la que s'observa a la taula 2.10. Predominen les famílies en què les decisions les prenen els pares i mares després de consultar els fills, i aquelles en què uns i altres prenen les decisions conjuntament. Les famílies en què progenitors o fills decideixen unilateralment són bastant excepcionals. Les primeres (en què els pares i mares prenen les decisions) són més comunes a edats més primerenques. En canvi, els adolescents que afirmen que assumeixen la responsabilitat sobre les decisions que els afecten solen tenir edats més avançades. És destacable el fet que els nois i noies més joves són bastant més proclius a descriure famílies en què els pares i mares prenen decisions unilateralment.

Les anàlisis multivariants realitzades (de regressió multinomial) considerant la influència d'altres aspectes sociodemogràfics confirmen el poder explicatiu de l'edat i el gènere com a factors configuradors dels processos de presa de decisions. Els pares i mares són més proclius a mantenir relacions basades en el diàleg i la confiança amb les filles que amb els fills.

Taula 2.10. Estils de presa de decisions a les famílies respecte a qüestions que afecten els fills i/o filles

	Total	Noi			Noia			Total	
		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més	13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més		
Estil de presa de decisions:									
Els pares imposen les seves decisions	10%	22%	11%	2%	13%	11%	10%	5%	9%
Els pares escolten el fill o filla però decideixen	41%	39%	50%	29%	41%	48%	39%	34%	41%
Pares i fill/a parlen i prenen una decisió conjunta	42%	32%	38%	52%	39%	38%	46%	52%	45%
Els pares i el fill o la filla parlen i el fill o la filla decideix	4%	3%	2%	10%	5%	3%	3%	4%	4%
El fill o la filla decideix sense consultar els pares	3%	3%	0%	7%	3%	1%	3%	4%	2%

Font: elaboració del CIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

2.5. Estils parentals

Malgrat la pluralitat de les relacions intergeneracionals entre pares i mares i els seus fills i/o filles, sovint es descriuen com a autoritàries o democràtiques. Aquesta sol ser una categorització simplista, que ignora altres dimensions implícites en la relació. Les orientacions, els valors i les finalitats que persegueixen els pares i mares quan eduquen els seus fills i/o filles configuren diferents estils parentals, que despleguen constel·lacions de pràctiques diferenciades. En les quatre dècades passades, un volum considerable d'investigació ha evidenciat que els estils parentals es poden agrupar en quatre tipologies, en funció del seu emplaçament en dos eixos definits per dos aspectes fonamentals de

l'exercici de la parentalitat: el control i el suport. Dos d'aquests estils —l'autoritari i l'autoritatiu— es caracteritzen pels alts nivells de control que pares i mares exerceixen sobre la vida dels seus fills. En l'estil *autoritari*, els pares tendeixen a adoptar estils de decisió jerarquitats i promouen l'obediència com a virtut. Les infraccions d'aquest principi condueixen a sancions o càstigs disciplinaris. En l'estil *autoritatiu*, els pares mantenen nivells elevats d'exigència, però alhora es mostren propers als seus fills, es preocupen i s'interessen pel que pensen i el que els passa, i eviten els càstigs de caràcter punitiu. A part d'aquestes dues tipologies, els investigadors identifiquen dos estils més, característics de famílies en què els nivells de control parental són baixos. Un primer estil és el *permissiu*. En aquestes famílies els pares mantenen un grau elevat de comunicació amb els seus fills, saben el que pensen i fan, i els concedeixen un marge de maniobra ampli en la determinació dels seus comportaments i formes de vida. En l'estil *negligent*, els pares i mares es desentenen de la vida del fill o filla. No s'interessen pel que pensa o fa i mantenen un nivell de control molt baix sobre les seves activitats. La investigació realitzada en les últimes dècades evidencia que els i les adolescents els progenitors dels quals despleguen estils autoritatius, presenten millors resultats en un ventall ampli d'indicadors de competències, integració social, autoestima i salut mental (Gray i Steinberg, 1999). El consens acadèmic és que els i les adolescents, igual que els infants, es beneficien d'estils parentals que combinen nivells elevats d'exigència i supervisió amb una alta comunicació i proximitat afectiva.

Amb els indicadors disponibles al Panel, hem confeccionat tipologies aproximades a les desenvolupades per altres investigadors. Hem utilitzat per a això les bateries de preguntes sobre presa de decisions, control sobre les activitats del o la menor, i comunicació entre progenitors i adolescents. Els resultats d'aquest exercici apareixen a la taula 2.11.

Taula 2.11. Estils d'interacció entre pares i fills

	Total	Noi			Noia			Total	
		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més	13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més		
Estil d'interacció:									
Autoritari	31%	48%	38%	18%	35%	40%	25%	20%	28%
Autoritatiu	34%	26%	40%	22%	30%	36%	45%	29%	37%
Permissiu	18%	7%	7%	33%	15%	10%	18%	31%	20%
Negligent	17%	19%	15%	26%	20%	14%	11%	20%	15%

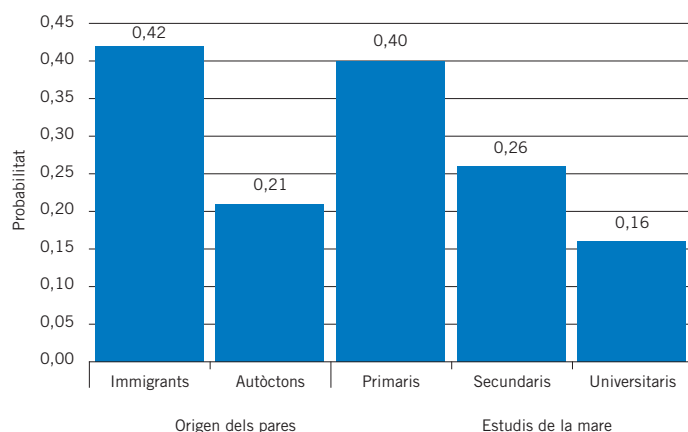
Nota: els «estils d'interacció» han estat definits utilitzant el nivell de comunicació entre pares i fills, el nivell de control i els estils de presa de decisions a la llar.

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

La taula 2.11 indica que els estils parentals estan clarament relacionats amb l'edat de l'adolescent. Els estils autoritaris són més comuns a edats més joves; els estils permissius i negligents, a edats més avançades. Els estils autoritatius, tanmateix, són pràcticament tan habituals en la primera adolescència com en edats més avançades. Una anàlisi longitudinal de les dades de les tres onades del Panel suggereix, de fet, que els adolescents que descriuen que la interacció amb els seus pares es basa en un estil autoritatiu en la primera onada tenen una probabilitat molt elevada de descriure el mateix estil dues onades més tard, amb independència de la seva edat. Dit d'una altra manera, les famílies autoritatives tendeixen a mantenir aquest tipus de pràctiques al llarg del temps.

Els diferents estils parentals no es distribueixen aleatòriament en la societat. Les anàlisis multivariants (de regressió multinomial) realitzades indiquen que els estils autoritatius són més probables entre famílies en què els progenitors tenen estudis universitaris. Els estils «negligents» estan sobre-representats en famílies amb progenitors que tenen estudis primaris. També en famílies d'origen immigrant (gràfic 2.6, a la pàgina següent). És molt probable que calgui atribuir aquesta bretxa en bona mesura a la menor capacitat dels progenitors que pertanyen a aquests grups desfavorits d'invertir temps en els seus fills. La durada de les jornades laborals, l'elevada incidència d'horaris asocials en aquests grups, i el fet que molts adolescents no conviuen amb els dos progenitors (en el cas de les famílies d'origen immigrant), resta a aquestes famílies facultats per posar en pràctica estils parentals que requereixen inversions considerables de temps i esforç.

Gràfic 2.6 Probabilitat de desenvolupar un estil parental negligent respecte a un estil autoritatiu segons l'origen dels pares i el nivell d'estudis de la mare

Nota: es considera que l'origen dels pares és «immigrant» quan almenys un dels dos ha nascut fora d'Espanya.
 Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

2.6. Conflictes entre progenitors i adolescents

És habitual caracteritzar l'adolescència com un període d'intensificació dels conflictes entre pares i fills. Moltes d'aquestes interpretacions tendeixen a veure els i les adolescents com els responsables d'aquesta conflictivitat. Des d'aquest punt de vista, durant l'adolescència es produeix una evolució ràpida d'actituds i comportaments, que entra en contradicció amb expectatives i normes que regeixen a la llar —imposades durant la infantesa pels progenitors—, la qual cosa genera situacions de tensió inèdites. La majoria d'aquestes situacions generen tensions moderades o baixes, encara que bastant recurrents. La majoria dels assumptes pels quals els adolescents discuteixen amb els seus pares tenen una importància relativa i només en rars ocasions alimenten fractures a llarg termini, però poden afectar negativament els nivells d'interacció i comunicació intergeneracionals.

La taula 2.12 descriu alguns dels assumptes que provoquen més discussions entre progenitors i fills i/o filles. Per sobre de tots els altres, destaquen qüestions que han enfrontat tradicionalment pares i fills, i que transcendeixen l'àmbit de l'adolescència, com les notes i el temps dedicat a estudiar, les maneres i la forma de comportar-se, o qüestions relatives a la regulació de responsabilitats domèstiques, com el manteniment de l'ordre a l'habitació de l'adolescent o la realització de tasques comunes. Cal destacar que respecte a les notes i el temps d'estudi, les discussions tenen lloc molt més sovint entre els pares o mares i els seus fills de sexe masculí. Com veurem al capítol 4, els adolescents homes són els qui tenen sovint més dificultats a l'escola o expressen actituds més reticents a l'estudi. També mereixen subratllar-se les bretxes considerables en la discussió sobre assumptes domèstics entre adolescents segons el sexe. Pràcticament la meitat de les adolescents manifesten que discuteixen sovint amb els seus pares i mares (presumiblement més amb aquestes últimes) sobre el manteniment de l'ordre a la seva habitació. Una de cada tres ho fa sobre la seva contribució a la realització de tasques domèstiques. El percentatge de nois que manifesta discutir amb els seus pares sobre aquestes qüestions és sensiblement menor. Tenint en compte que les adolescents participen tant o més que els adolescents en aquestes activitats, aquestes diferències suggereixen que les noies segueixen sotmeses a una pressió normativa bastant superior a mans dels seus progenitors que no pas els nois perquè s'impliquin en aquestes activitats, la qual cosa possiblement tingui com a resultat un grau més alt de conflictivitat.

Al costat d'aquests temes quotidians i domèstics, emergeixen amb força assumptes relacionats amb la gestió del temps de lleure. Alguns assumptes són relativament nous, com ara les discussions sobre l'ús de noves tecnologies. El temps que passen els i les adolescents jugant amb la consola de joc, xatejant o navegant per Internet són qüestions que generen un nivell de conflictivitat bastant important.

Taula 2.12. Assumpes sobre els quals l'adolescent discuteix bastant o molt sovint amb els pares

	Total	Noi			Total	Noia			Total
		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més	
Assumpes sobre els quals discuteix amb els pares:									
Ordre a l'habitació	41%	32%	30%	37%	33%	47%	49%	46%	47%
Notes o temps dedicat a estudiar	33%	37%	41%	46%	42%	29%	31%	22%	27%
Comportament, maneres	33%	18%	31%	31%	29%	38%	35%	36%	36%
Ajuda en tasques domèstiques	29%	15%	19%	23%	20%	31%	33%	39%	35%
Temps xatejant	24%	13%	24%	24%	21%	33%	32%	14%	26%
Temps navegant per Internet	23%	18%	28%	24%	25%	31%	26%	13%	22%
Hora de tornar a casa els caps de setmana	21%	7%	21%	18%	17%	19%	25%	25%	24%
Control d'on va	19%	22%	17%	20%	19%	20%	22%	17%	20%
Despeses o diners	15%	11%	9%	16%	11%	14%	17%	20%	17%
Temps de mirar la televisió	14%	18%	18%	12%	16%	18%	13%	10%	13%
Temps de jugar a la consola de joc	12%	27%	22%	16%	21%	10%	7%	0%	5%
Amics i/o amigues	8%	13%	7%	10%	9%	17%	9%	1%	8%
Forma de vestir, pentinat	6%	13%	7%	3%	7%	6%	4%	5%	5%
Religió, creences	3%	7%	4%	3%	4%	5%	3%	1%	3%

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

Progenitors i fills/es entren en conflicte pel que sovint els primers interpreten com a dedicacions improductives del temps. Durant l'adolescència, molts nois i noies reclamen el seu dret a utilitzar el seu temps de lleure de forma autònoma, rebutjant el criteri parental sobre matèries que entenen que els seus pares desconeixen o que no saben valorar. Un segon bloc d'assumpes relacionats amb la gestió del lleure es refereix al control dels pares sobre les amistats, els llocs on va l'adolescent quan surt, i els horaris de retorn a casa durant el cap de setmana. Aquest últim assumpte és font freqüent de discrepàncies, sobretot a edats més avançades, quan les demandes de «llibertat» toquen amb les preocupacions parentals sobre la seguretat dels fills/es fora de la llar i la influència potencial de «males companyies».

A més de l'edat i el sexe de l'adolescent, existeixen una sèrie de qualitats de les famílies que influeixen en la probabilitat que es produeixin discussions. Els nivells més alts de conflictivitat es donen en famílies de tipus autoritari. Les discussions són, com és previsible, una resposta als majors nivells de control que exerceixen els progenitors en aquestes famílies. Ara bé, amb els mateixos nivells de control, la probabilitat que tinguin lloc discussions bastant o molt sovint són significativament més baixes en les famílies de tipus autoritatiu, en què l'exercici del control va acompanyat d'un nivell de comunicació elevat. A igualtat de condicions, en les famílies de tipus autoritari les discussions són bastant més probables que en altres famílies, i en particular sobre les despeses que fa l'adolescent, els ajuts a la realització de tasques domèstiques, les notes i el temps d'estudi i els amics i/o amigues que freqüenta l'adolescent. Altres variables que influeixen sobre la probabilitat de discutir bastant o molt sovint són l'origen del menor i el nivell educatiu dels progenitors. Així, la raó de probabilitats que un/a adolescent d'origen immigrant discuteixi amb els progenitors sobre la seva dedicació a activitats domèstiques és major, a igualtat d'altres condicions sociodemogràfiques. També és dues vegades més gran la raó de probabilitats que discuteixin sobre notes i temps d'estudi. Les discussions són molt més probables entre els progenitors d'origen immigrant i els seus fills homes. En les famílies en què la mare té estudis universitaris són menys probables les discussions sobre les despeses del o la menor o els amics i/o amigues que freqüenta.

Una qüestió vinculada a la conflictivitat a la llar és l'incompliment de les normes i obligacions que imposen els pares i mares. L'incompliment freqüent i sistemàtic d'aquestes normes comporta el qüestionament d'una de les funcions elementals de pares i mares: marcar, posar fre a desitjos i ambicions indiscriminades del jo de l'adolescent, que busca reafirmar-se davant el món dels adults. La incapacitat dels adolescents de reconèixer als pares aquesta atribució sol generar malestar relacional entre les persones que conviuen dins del grup domèstic (Brullet i Roca, 2004).

La taula 2.13 mostra la freqüència amb què els adolescents incompleixen normes imposades pels seus progenitors. Les dades evidencien que en la majoria de llars aquestes situacions es produeixen amb poca freqüència o mai. És també molt evident que les noies estan bastant menys involucrades en aquestes situacions que els nois.

Taula 2.13. Freqüència amb què l'adolescent trenca les normes establertes pels pares

	Total	Noi		Total	Noia		Total
		13-14 anys	15-17 anys		13-14 anys	15-17 anys	
Trenca les normes posades pels pares:							
Molt sovint	5%	7%	7%	7%	5%	4%	4%
Algunes cops	28%	33%	36%	34%	25%	20%	23%
Poc sovint	32%	27%	30%	28%	30%	38%	34%
Mai o gairebé mai	35%	33%	27%	30%	40%	38%	39%

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2006.

L'incompliment freqüent de normes pot implicar un deteriorament de la relació entre pares/mares i fills/es. Hi ha una clara relació entre la freqüència amb què es produeix aquest incompliment i la valoració general que fan els pares i mares del comportament dels seus fills envers ells. Els progenitors amb fills adolescents indolents sovint tendeixen a caracteritzar el comportament cap a la mare com a «bo» (en lloc de «molt bo», com sol ser habitual quan els adolescents no incompleixen normes) i el comportament cap al pare com a «dolent o regular» (taula 2.14). Tanmateix, la correlació no és perfecta. Hi ha un nodrit grup de pares que no donen gaire importància a l'incompliment de normes, la qual cosa possiblement indiqui que la gravetat d'aquestes infraccions és més aviat baixa.

Taula 2.14. Comportament de l'adolescent envers la mare i el pare

	Total	Noi		Total	Noia		Total
		13-14 anys	15-17 anys		13-14 anys	15-17 anys	
Comportament envers:							
Mare							
Molt bo	51%	52%	47%	50%	52%	50%	51%
Bo	44%	41%	47%	43%	43%	45%	44%
Regular o dolent	6%	6%	7%	7%	5%	5%	5%
Pare							
Molt bo	47%	50%	49%	50%	47%	44%	45%
Bo	46%	41%	44%	42%	46%	50%	48%
Regular o dolent	7%	9%	6%	8%	7%	6%	7%

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2006.

La conflictivitat entre pares i fills és una part gairebé inevitable de l'adolescència. La majoria dels adolescents tenen discussions, més o menys freqüents, amb els seus pares i mares per qüestions diverses, i molts incompleixen alguna vegada les normes que els adults estableixen. A la llum de les valoracions que realitzen els progenitors sobre el comportament dels seus fills, caldria concloure que moltes d'aquestes tensions es resolen satisfactòriament, sense més sobresalts. Però gestionar el conflicte no és sempre una tasca fàcil. Restablir el principi d'autoritat comporta coses diferents en diferents llars.

A la majoria de les famílies, tant la mare com el pare acostumen a parlar, conjuntament o indiferentment l'un o l'altre, amb el fill o filla quan s'ha comportat d'una forma inapropiada (taula 2.15). Tanmateix, quan un dels progenitors es desentén d'aquesta tasca, qui parla amb el fill sol ser la mare.

Les anàlisis multivariants suggereixen que això últim succeeix especialment quan els pares treballen fora de la llar un nombre elevat d'hores.

Taula 2.15. Qui acostuma a parlar amb el fill/a quan no es comporta bé

	Total	Noi		Noia			
		13-14 anys	15-17 anys	Total	13-14 anys	15-17 anys	Total
Acostuma a parlar amb el fill/a quan no es comporta bé:							
Mare	30%	24%	34%	28%	38%	25%	32%
Pare	7%	6%	9%	8%	6%	8%	7%
Mare i/o pare (*)	62%	70%	56%	64%	56%	67%	61%

(*) Pare o mare indistintament o conjuntament.

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

En un nombre considerable de llars, els pares i mares recorren a càstigs, que poden ser més o menys severos (taula 2.16). Els progenitors amb estils parentals autoritaris són els més proclius a utilitzar aquest recurs. En les famílies que despleguen estils parentals autoritatius, els nivells elevats de control no solen anar acompanyats de càstigs tan freqüents ni tan severos. L'ús de càstigs disminueix en augmentar l'edat de l'adolescent.

Taula 2.16. Freqüència amb què els pares castiguen els i les adolescents segons l'edat

	13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més	Total
Els pares el/la castiguen:				
Mai o gairebé mai	46%	47%	77%	59%
Alguna vegada	48%	46%	22%	38%
Sovint	6%	5%	1%	3%

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

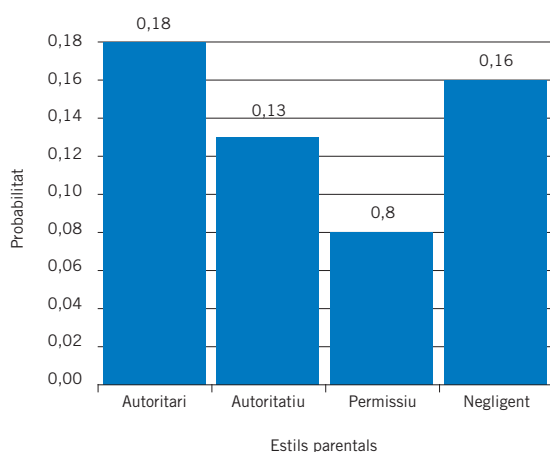
En el curs de les discussions i situacions de tensió són bastants els adolescents que reconeixen que els seus pares els escridassen, encara que són escassos els casos en què això es produeix sovint (taula 2.17). Crida l'atenció que un de cada deu adolescents manifesti que els pares l'insulten i un 8% reconeix que rep maltractaments físics. La probabilitat que es produeixi maltractament verbal o físic és més elevada en les famílies autoritàries, però també en les de tipus negligent. En aquestes últimes, els càstigs desproporcionats compensen les llacunes de l'exercici del control i el diàleg (gràfic 2.7).

Taula 2.17. Discussions i situacions de tensió entre els pares i els i les adolescents segons l'edat

	13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més	Total
Els pares l'escridassen:				
Mai o gairebé mai	56%	50%	53%	52%
Alguna vegada	40%	41%	38%	40%
Sovint	4%	9%	9%	8%
Els pares l'insulten:				
Mai o gairebé mai	87%	87%	89%	88%
Alguna vegada	10%	11%	10%	10%
Sovint	3%	2%	1%	2%
Els pares li venten una bufetada o l'estomaquen:				
Mai o gairebé mai	87%	93%	94%	92%
Alguna vegada	13%	6%	5%	7%
Sovint	1%	1%	1%	1%

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

Gràfic 2.7. Probabilitat de patir maltractament verbal o físic segons els estils parentals

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

El conjunt de resultats examinats contradiu la imatge de l'adolescència com un període turbulent, que acostia els individus que l'experimenten a situacions de conflicte intergeneracional intens. Com la major part de les recerques que analitzen les realitats de l'adolescència des d'un punt de vista quantitatiu als països anglosaxons (Montemayor, 1984; Steinberg, Elmen i Mounts, 1989), el nostre treball (centrat en els adolescents barcelonins) suggereix que pels volts del 75-80% dels adolescents tenen relacions normalitzades amb els seus pares i mares, que travessen els lògics alts i baixos, però sense que en cap cas s'observin signes de deteriorament significatiu de la relació. Alhora, és possible detectar un grup d'adolescents (no arriba al 10%) que tenen disputes freqüents amb els seus pares i mares, que desemboquen en situacions de tensió intensament, i eventualment en algun episodi de maltractament verbal o físic.

Ara bé, el fet que les situacions més conflictives no estiguin generalitzades no els resta significació. L'adolescència potser no impulsa els joves i les joves a allunyar-se irremediament dels seus pares i mares i dels marcs normatius en què desitgen educar-los. Però és, sens dubte, una etapa en què l'exercici de la paternitat o la maternitat es viu amb especial incertesa i inquietud. La pèrdua de control sobre la vida de l'adolescent, provocada per la independència creixent d'aquest/a, alimenta en molts pares i mares sentiments de malestar, agreujats per les situacions en què els nois i noies desatenen els consells i les directrius parentals, i/o se submergeixen en altres espais de sociabilitat (com el grup d'amics i/o amigues, les instal·lacions de lleure, o les xarxes construïdes a partir de les noves tecnologies de la comunicació). Els anys de convivència amb un/a adolescent es converteixen moltes vegades per als progenitors en una etapa especialment problemàtica. Hi ha bastants investigacions que posen de manifest que durant l'adolescència dels seus fills i/o filles, els nivells de satisfacció general dels progenitors amb la seva vida o amb el seu matrimoni tendeixen a disminuir (Rollins i Feldman, 1970; Umberson, 1989). En aquestes circumstàncies, els mateixos pares i mares, amb les seves actituds i els seus comportaments, poden ser els principals responsables del deteriorament de la relació.

2.7. Síntesi

La relació entre pares/mares i fills/es pateix transformacions importants amb el pas de la infància a l'adolescència. Un dels canvis principals és la bilateralitat creixent en la relació. Amb el pas dels anys, els joves guanyen llibertat respecte a l'ús del temps, així com també major independència en la presa de decisions sobre els assumptes que els afecten. Temes com els horaris d'arribada o l'actitud cap a l'estudi es converteixen en qüestions en què l'adolescent aspira a exercir una major independència. Aquestes noves expectatives i llibertats comporten necessàriament un increment de les discrepàncies i els conflictes amb els pares i mares, però en la majoria dels casos es resolen sense generar disrup-

cions significatives en la relació. A més d'una major horitzontalitat de les relacions intergeneracionals, l'adolescència obre nous espais per a la comunicació i canvis en el tipus d'activitats que comparteixen pares i fills. En l'adolescència augmenta la quantitat i la importància de diversos grups de pertinença aliens a la família. Això comporta que els adolescents reparteixin el seu temps entre un major nombre d'activitats i que redueixin les que comparteixen amb els pares i mares. Amb tot, aquesta major dispersió permet que sorgeixin nous espais i temes de conversa entre pares i fills, com per exemple les relacions sentimentals.

Els resultats presentats al llarg d'aquest capítol permeten diferenciar tres variables rellevants en la relació entre pares i fills a Barcelona: gènere, edat i estructura familiar. Pel que fa al gènere, s'aprecia una reducció (encara que no eliminació) de les concepcions sexistes i discriminatòries, però es mantenen algunes concepcions tradicionalistes respecte al rol de la mare. Per a la majoria dels i les adolescents de Barcelona, la disparitat en el tipus de control parental sobre els homes i les dones és baixa, encara que es manté una diferenciació respecte als temes que generen conflictes: per als homes destaca l'escola i per a les dones, les expectatives d'una major participació en les tasques de la llar. Les mares, per la seva banda, continuen sent el progenitor més implicat en la relació intergeneracional, tant per la quantitat d'activitats que comparteixen amb els fills/es com també pel grau de comunicació amb aquests. Un resultat curiós és que, tot i la major implicació de les mares en les seves vides, els joves tenen majors demandes de temps sobre les mares que sobre els pares, a igualtat d'altres condicions. És a dir, que malgrat que pare i mare tinguin treballs fora de la llar amb una càrrega horària similar, l'expectativa dels fills i/o filles és que la mare els dediqui més temps que el pare. Aquest resultat remarca que el model tradicional de la dona com a referent familiar principal continua estant vigent en la nostra societat, malgrat els avenços cap a la igualtat del repartiment de les tasques domèstiques i de criança.

Una altra variable important per a comprendre la dinàmica de les relacions intergeneracionals és l'edat. El resultat general és que a més edat correspon menor implicació dels pares i mares en la vida dels fills/es, i major llibertat en la presa de decisions respecte als temes que els afecten. Però aquesta llibertat es vincula també a un major grau de conflictivitat i discussió en les relacions. Els pares i mares accepten que els límits i controls sobre els fills i/o filles tendeixin a reduir-se amb el pas del temps, però dissenteixen sobre alguns dels usos que els joves fan d'aquesta independència. La vinculació entre edat i graus de llibertat es reflecteix particularment en la transformació dels estils parentals segons els diferents estadis de desenvolupament dels joves. En general, els pares dels infants tendeixen a establir mecanismes de presa de decisions i control de tipus autoritari, mentre que quan esdevenen adolescents predomina l'estil autoritatiu, en què les decisions es prenen de manera dialogada, i considerant els desitjos i les expectatives del fill o la filla. Un rebuig a atorgar als adolescents més llibertats respecte als temes que els concerneixen tendeix a generar conflicte. Així, les famílies que mantenen estils autoritaris tot i l'augment de l'edat del jove o la jove, tendeixen a tenir graus més alts de conflicte i discussió.

Finalment, una tercera variable rellevant per a comprendre les diferents relacions intergeneracionals és l'estructura familiar. En els últims anys, les famílies de Catalunya i Barcelona han sofert transformacions importants que han fet disminuir el percentatge d'infants i joves residents en llars biparentals (Marí-Klose *et al.*, 2008). L'increment en la varietat d'estructures familiars, amb un creixement exponencial de les famílies monoparentals encapçalades per una dona i de les famílies reconstituïdes, afecten necessàriament les relacions intergeneracionals. Els i les joves han d'adaptar-se a famílies diverses, en què sovint la figura paterna està desdibuixada (per l'absència del pare i/o per l'arribada de noves parelles sentimentals de la mare), la qual cosa reforça la centralitat de la relació mare-fills. Com remarquem en l'anàlisi respecte al gènere, en la majoria de les llars la mare continua sent qui assumeix més responsabilitat de criança, tot i l'increment de la participació femenina en el mercat laboral remunerat. Els nostres resultats mostren que una major participació del pare en les tasques de la llar incrementa la seva participació en altres activitats vinculades a la criança dels fills, i que un major grau d'implicació del pare (tant en temps com en diners) genera externalitats positives que enforteixen els esforços de les mares, per exemple en els resultats acadèmics.

3. Relacions personals entre adolescents

El grup d'iguals té un paper de primer ordre en l'adolescència. Algunes interpretacions suggereixen que l'adolescència és un període en què els menors busquen reafirmar la seva identitat enfront de l'autoritat de les persones adultes, representada pels progenitors, o per la institució escolar. La integració en el grup d'iguals suposa, des d'aquest punt de vista, la participació en un espai «autònom», on no regeixen —o només ho fan parcialment— els valors i codis de conducta que imposen les persones adultes. Durant l'interval de temps que els adolescents passen amb els seus amics/gues, exploren i experimenten noves formes de sociabilitat. La naturalesa d'aquestes experiències es converteix, sovint, en motiu de preocupació tant per als pares i mares com per a la societat en general. Sota aquestes inquietuds, rau la concepció de l'adolescència com una etapa d'exposició a «riscos evitables», l'origen dels quals és atribuïble a les «males companyies» que freqüenten, i que seria possible conjurar a través d'una supervisió més intensa de les activitats de l'adolescent. Aquesta aspiració de control topa, d'una banda, amb les aspiracions dels mateixos adolescents, però també amb la impotència del món dels adults per a exercir un control sobre els espais on es produeix aquesta relació entre iguals. La impotència té diferents arrels. En primer lloc, en un context de democratització de les relacions familiars, la intensificació de l'autoritat parental entra en contradicció amb un clima general que afavoreix el desplegament de la individualitat des d'edats cada vegada més primerenques. En segon lloc, la capacitat de control parental queda constreta per les pressions horàries derivades de les seves dedicacions laborals, que impedeixen a molts pares i mares exercir les formes de control que potser podrien exercir en unes altres condicions. Finalment, l'aparició de noves tecnologies de la comunicació, com el mòbil o Internet, obre noves oportunitats de relació entre iguals, que escapen a l'exercici de control.

Analitzar les relacions entre amics/gues i les relacions sentimentals en l'adolescència és necessari, no només per a reconèixer les noves formes de sociabilitat que s'estableixen en aquesta etapa de la vida, sinó també per a identificar-ne algunes de les conseqüències, ja que, amb independència de la major o menor fonamentació real de les inquietuds parentals en cada cas concret, certes formes de sociabilitat poden estar relacionades amb conductes i situacions perjudicials per a la salut i el benestar dels adolescents (Simons-Morton *et al.*, 2001). El Panel de Famílies i Infància permet investigar diversos aspectes de les relacions que els i les adolescents estableixen amb els seus amics/gues i les seves parelles sentimentals. La primera secció presenta una anàlisi quantitativa de les relacions d'amistat, centrant-nos en aspectes com ara el nombre de «bons amics» que tenen els adolescents i la freqüència amb què es troben, la quantitat d'adolescents amb relacions sentimentals, i la connexió que hi ha entre la seva pertinença a aquests grups i el tipus de vincle que estableixen amb els pares i mares. En segon lloc, analitzarem diferents formes de pressió que els grups d'amics/gues exerceixen perquè l'adolescent porti a terme una sèrie de comportaments, des de la pressió per entrar en conflicte amb altres adolescents, fins a la pressió per aprimar-se o consumir substàncies il·lícites. Finalment analitzarem la prevalença de certs perfils d'amics/gues entre els adolescents de Barcelona.

3.1. Relacions amb els amics i amigues

La *quantitat de bons amics i amigues* és una dada important, que ens proporciona un indicador sobre el grau de sociabilitat dels adolescents. Els resultats de la nostra anàlisi mostren que els joves d'edats compreses entre els 13 i els 18 anys manifesten que tenen una mitjana de setze bons amics/gues. El gènere és un factor que influeix clarament en la sociabilitat dels adolescents barcelonins. Si analitzem els amics i amigues de nois i noies, els primers tenen per terme mitjà més amics/gues que les noies (19 i 14 respectivament). Pel que fa a la quantitat d'amics diferenciats per sexe, observem que els adolescents nois tenen, de mitjana, onze bons amics i vuit amigues. Aquesta raó es manté per a les dones, que manifesten tenir sis amics i nou amigues, de mitjana.

Un segon aspecte bàsic de la sociabilitat dels adolescents és la intensitat dels vincles que estableixen amb altres adolescents. Una forma d'acostar-se a aquesta dimensió és mesurar la

freqüència de les seves relacions amb els amics/gues. La immensa majoria dels adolescents es relacionen amb els seus amics diàriament. Només un 14% dels nois i un 19% de les noies no passen temps amb els seus amics/gues mai després de sortir de l'escola (taula 3.1). L'edat té certa influència en la freqüència d'interacció, especialment entre els nois. La proporció dels que es reuneixen «tres o quatre vegades per setmana» és significativament més elevada en els nois de major edat. A més de l'edat i el sexe, hem analitzat la influència d'un ventall ampli de factors socioeconòmics en la probabilitat de reunir-se freqüentment amb amics/gues després de l'horari escolar: situació laboral del pare i la mare, nombre d'hores que aquests dediquen al treball i a les tasques domèstiques, nivell d'estudis del pare i de la mare, i nivell de renda de la llar (quartil al qual pertanyen).

Taula 3.1. Freqüència amb què els adolescents passen temps amb els amics i/o amigues entre setmana segons el sexe i el grup d'edat

	Total	Noi			Noia			Total	
		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més	13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més		
Vegades que veuen els amics i/o amigues entre setmana:									
Cap	17%	21%	8%	12%	14%	18%	18%	23%	19%
Una o dues vegades	40%	42%	34%	37%	38%	44%	43%	38%	42%
Tres o quatre vegades	18%	9%	25%	26%	19%	10%	20%	21%	16%
Cada dia	25%	27%	33%	26%	29%	28%	20%	18%	22%

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

Les anàlisis multivariants realitzades, considerant l'associació entre aspectes sociodemogràfics i la freqüència de socialització de l'adolescent amb els amics i amigues entre setmana, indiquen un únic efecte significatiu: a major nombre d'hores dedicades per la mare a tasques domèstiques, major és la probabilitat que l'adolescent passi molt de temps amb els seus amics/gues. És un resultat que no es presta a una interpretació senzilla. Una possible hipòtesi és que es tracti de famílies que recorren menys a la programació formal del temps extraescolar dels seus fills/es, i propiciïn, d'aquesta manera, més oportunitats d'interacció informal amb el cercle d'amistats.

Una altra mirada a la sociabilitat adolescent és analitzar les seves activitats durant el cap de setmana (taula 3.2). Més del 90% dels adolescents queden almenys alguna vegada el cap de setmana amb els seus amics/gues. La freqüència amb què es produeixen aquestes trobades augmenta amb l'edat. Així, per exemple, gairebé la meitat dels nois i noies de més edat «queden molt sovint», cosa que succeeix de manera infreqüent entre els i les que tenen 13 i 14 anys. En les anàlisis multivariants, no s'observen diferències significatives segons el sexe, ni diferències atribuïbles als perfils dels progenitors ni a les característiques de la llar.

Les pautes de relació dels adolescents de Barcelona amb el seu cercle d'amistats presenten poques diferències amb les que tenen els adolescents de la resta de Catalunya. La distribució de freqüències és pràcticament idèntica quan es comparen quantes vegades els adolescents passen temps

Taula 3.2. Freqüència amb què els adolescents passen temps amb els amics i/o amigues durant el cap de setmana segons el sexe i el grup d'edat

	Total	Noi			Noia			Total	
		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més	13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més		
Vegades que veuen els amics i/o amigues els caps de setmana:									
Mai o gairebé mai	8%	18%	5%	2%	9%	14%	4%	0%	7%
Alguna vegada	28%	39%	24%	18%	28%	37%	27%	19%	28%
Sovint	32%	32%	32%	33%	32%	26%	33%	37%	32%
Molt sovint	32%	11%	39%	47%	30%	23%	36%	44%	33%

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

extraescolar amb els seus amics/gues de dilluns a divendres. Es poden observar lleugeres diferències durant el cap de setmana. Un 40% dels adolescents de la resta de Catalunya diu que es troba molt sovint amb els seus amics durant el cap de setmana, davant d'un 32% que ho declara a Barcelona. En canvi, un 5% manifesta que no es veu mai amb els amics i amigues durant el cap de setmana (a Barcelona és un 8%). Aquestes diferències ens suggereixen que la vida en una gran ciutat pot limitar algunes oportunitats d'interacció informal amb el cercle d'amistats, encara que les diferències són bastant reduïdes.

Un espai nou de sociabilitat que durant l'adolescència s'obre per a un nombre important d'adolescents és el de les relacions sentimentals. Enfront de la tendència a restar importància a aquestes relacions, en els últims anys la investigació internacional coincideix a destacar l'impacte que tenen sobre la vida dels i les adolescents i les seves trajectòries al llarg d'aquests anys (La Greca i Moore Harrison, 2005; Collins, 2003). A mesura que els i les adolescents es van fent grans, les relacions sentimentals es converteixen en vincles més intensos i significatius que els que mantenen amb els amics i amigues i amb la família, la qual cosa repercuteix de forma decisiva en la construcció de la seva identitat i imatge personal (Laursen, 1996; Larson, Clore i Wood, 1999; Joyner i Udry, 2000; Furman i Shaffer, 2003).

El 70% dels i les adolescents barcelonins declaren que tenen o han tingut alguna vegada xicot o xicota (taula 3.3). La proporció d'adolescents en aquesta situació s'incrementa amb l'edat. Entre els nois passa del 64%, quan tenen 13 o 14 anys, al 80% quan tenen de 17 a 19 anys. Algunes característiques de la llar es relacionen amb la probabilitat de tenir xicot/a. Les anàlisis de regressió realitzades indiquen que els adolescents els pares (no mares) dels quals tenen educació universitària presenten una probabilitat menor d'haver tingut xicot/a que els adolescents amb pares de menor nivell educatiu, sent la raó de probabilitats dues vegades menor. L'educació de les mares no presenta resultats significatius. Els resultats indiquen, a més a més, que les adolescents que viuen en famílies nombroses (amb tres o més germans) tenen una probabilitat major d'haver tingut xicot/a.

Taula 3.3. Tenir o haver tingut xicot/a o no segons el sexe i el grup d'edat

	Noi				Noia			
	13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més	Total	13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més	Total
Té o ha tingut xicot/a	64%	75%	81%	69%	60%	70%	82%	70%
Mai no ha tingut xicot/a	36%	25%	19%	31%	40%	30%	18%	30%

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

Les relacions sentimentals en l'adolescència solen inscriure's en un entramat de relacions més ampli, amb el qual aparentment no competeixen. Un dels resultats més interessants de la nostra anàlisi és que els i les adolescents que tenen xicot/a tenen de mitjana quatre relacions d'amistat més que aquells que mai no han tingut parella sentimental, la qual cosa suggereix que l'experiència de tenir xicot/a no entra en contradicció amb la integració en el grup d'iguals. Dit d'una altra manera, tenir xicot/a no implica, en general, el retraïment d'un cercle d'amistats més ampli, sinó que és una experiència perfectament compatible amb el manteniment d'altres relacions.

Els resultats de les nostres anàlisis tampoc no suggereixen que els i les adolescents que tenen parella presentin vincles més febles amb els seus pares i mares. Les anàlisis multivariants realitzades no permeten albirar que existeixi una relació entre tenir o no tenir xicot/a i l'erosió dels vincles intergeneracionals entre els pares/mares i els seus fills/es. No apreciem evidència que els adolescents que tenen un vincle sentimental hagin reduït el nivell d'interacció o de comunicació amb els seus progenitors. No obstant això, sí que existeix una associació estadística entre tenir xicot/a i el grau de vigilància i intrusió dels pares i mares en la vida dels fills/es. Per a arribar a aquesta conclusió hem construït un índex additiu que agrupa un conjunt de dotze variables que mesuren el grau de control que exerceixen els progenitors sobre diferents comportaments i activitats dels seus fills i/o filles. La nostra anàlisi indica que, a igualtat d'altres aspectes sociodemogràfics considerats en aquest informe (en aquest cas, el nivell educatiu dels pares i mares, i les hores que treballen), els joves que tenen o

han tingut parella són precisament els que estan sotmesos a més restriccions pels seus pares. El valor mitjà en l'escala de control és un 5% més elevat quan l'adolescent té o ha tingut parella. Aquesta dada suggereix que l'inici de les relacions sentimentals en l'adolescència pot implicar suspicàcies d'alguns progenitors, la qual cosa els empenyeria a exercir un control més estricte sobre les activitats del fill o la filla.⁸

3.2. La pressió dels amics i amigues sobre comportaments i activitats

L'elevat grau d'exposició dels adolescents als seus iguals els implica en processos d'influència interpersonal, en els quals tracten de convèncer o pressionar els amics/gues perquè adoptin un determinat repertori de comportaments i són, al seu torn, destinataris d'iniciatives encaminades a influir sobre ells/es. Un volum considerable d'investigacions posen de manifest que els i les adolescents són especialment receptius a la influència dels seus amics i amigues, en percebre's com a similars a ells, i considerar les experiències i formes de veure el món dels seus amics i amigues com les més properes a les seves. L'adolescència és una etapa en què els i les adolescents desperten a noves experiències i realitats, que en part desconeixen, perquè moltes vegades no han estat socialitzats per a entendre-les bé a l'escola o a la família. Així, per exemple, l'adolescència obre nous espais de sociabilitat, no experimentats anteriorment, com les relacions sentimentals o la sexualitat, que plantegen qüestions per a les quals els adolescents no troben fàcil resposta en els pares i mares, o entre els professors/es. Els grups d'iguals es converteixen en un punt de referència, ja que les seves inquietuds troben eco en persones que busquen respostes a les mateixes preguntes. Però el grup d'iguals no només busca respostes a inquietuds comunes, sinó que també ofereix normes a seguir i receptes per a adaptar els comportaments personals a models ideals. Certes característiques de les experiències dintre del grup d'iguals els confereixen una eficàcia enorme. A diferència del que succeeix en els espais en què els adults fixen les regles, en el grup d'iguals existeix un marge ampli per a la negociació i l'exploració. Existeixen normes, receptes i models, però no són rígides, ni tan sols permanents. La interacció en el cercle d'iguals és un exercici incessant de creació i recreació d'aquestes regles, impulsat per l'ús de l'humor, la burla, la circulació de rumors, la conformació de relats compartits, rutines de confrontació, etc. (Eder i Parker, 1987; Eder, 1988; Wulff, 1988). En el curs d'aquestes activitats, els i les adolescents experimenten sovint estats d'eufòria i confiança, que reafirmen les seves conviccions i identitats, però també situacions d'intimidació, vergonya o ridícul, que els empenyen a revisar les seves presumpcions i els seus comportaments. L'alta valoració que mereixen les relacions d'amistat en l'adolescència empeny molts nois i noies a acceptar consells i pressions dels seus amics i amigues amb la finalitat de mantenir o consolidar la seva relació, desactivant situacions de dissonància que poguessin erosionar la confiança mútua. És impossible entendre el repertori de comportaments i actituds dels adolescents, sense analitzar les pressions que els adolescents barcelonins declaren rebre d'amics/gues i companys/es. En la secció següent complementarem l'anàlisi descrivint les característiques dels grups d'amistat que freqüenten.

Els resultats, presentats a la taula 3.4, indiquen que un percentatge elevat d'adolescents s'ha sentit pressionat per amics i companys per a treure bones notes, la qual cosa suggereix que el grup d'iguals és sovint una influència normativa que fa força en el mateix sentit que les persones adultes. Enfront d'una imatge poc matisada dels qui veuen en el grup d'iguals una influència negativa, que incita els adolescents a incórrer en conductes de risc, desordenades o abusives, l'anàlisi de les dades posa en relleu que aquestes dinàmiques no són, ni de bon tros, les úniques a què es veuen exposats. Això no fa que no calgui subratllar que existeix un percentatge elevat d'adolescents que es veuen exposats a pressions que poden posar en risc la seva salut i/o benestar, quan els empenyen a adoptar actituds desafidores enfront de l'autoritat escolar o familiar, o a abusar de o violentar altres adolescents. Algunes de les pressions estan fortament correlacionades entre si, la qual cosa indica que apareixen juntes. Per exemple, els nois i noies que diuen haver estat pressionats per a beure alcohol, reconeixen sovint haver rebut pressions per a fumar (correlació bivariada = 0,47) o

8. Les variables que s'inclouen en l'índex de control dels pares i mares sobre els fills i/o filles són: horari d'arribada a casa, temps i programes que miren a la televisió, tipus de vestuari, control sobre el menjar, temps que passa amb els amics i amigues, tipus d'amistats, hora d'anar-se'n a dormir.

tastar altres drogues (correlació bivariada = 0,44). Els qui declaren que s'han sentit pressionats per a burlar-se d'algú o agredir-lo, s'han vist també sovint empesos a agredir altres persones (correlació bivariada = 0,36). Així mateix, bastants dels adolescents que s'han vist pressionats a participar en agressions, també reconeixen haver-se vist pressionats a posar-se pírcings o fer-se tatuatges (correlació bivariada = 0,41). Aquests resultats suggereixen que aquest tipus de pressions són un element central de subcultures adolescents en què el risc, els codis estètics i les conductes abusives poden tenir un paper clau.

El gènere de l'adolescent és un factor de primer ordre per a entendre la naturalesa de les pressions de què diuen ser objecte els adolescents. Un percentatge significativament més alt de nois declara haver-se sentit pressionat per incórrer en conductes de risc i comportaments abusius. Com han acreditat un bon nombre d'investigacions de diverses orientacions metodològiques, els nois es converteixen sovint en víctimes de pràctiques de control bastant severes a mans del grup d'iguals, que posen a prova la idoneïtat de la seva personalitat i dels seus comportaments, així com la legitimitat de la seva integració en el grup d'iguals. Fumar tabac o consumir altres substàncies psicoactives es converteix en una forma de reafirmar la masculinitat i acreditar el dret a pertànyer a un grup en què els altres membres tenen aquests comportaments. Una cosa semblant ocorre pel que fa a les conductes abusives o violentes. Els adolescents que es veuen pressionats a burlar-se o a agredir algú corren sovint el risc de no ser acceptats en el grup d'iguals, o a ser ells mateixos objecte de ridiculitzacions i abús físic.

Les dades evidencien que en alguns comportaments la bretxa entre nois i noies és petita, i en algun cas, s'inverteix. Això és evident quan les pressions es relacionen amb la gestió de la imatge personal i, especialment, del cos. Un percentatge similar de nois que de noies s'han vist pressionats per a posar-se pírcings o tatuatges, o dur roba o sabatilles de marca; i un percentatge sensiblement superior de noies declara haver rebut pressions per maquillar-se i aprimar-se. Els percentatges no semblen elevats, però en alguns casos —com en les pressions per aprimar-se— poden implicar riscos personals considerables, ja que s'associen sovint amb estratègies correctives que amenacen el benestar físic i psicològic de les menors.⁹

L'edat és un segon factor que cal tenir en compte per a entendre la naturalesa de les pressions que exerceix el grup d'iguals. Algunes pressions es relacionen clarament amb l'edat. Així, les pressions acadèmiques, en una direcció o altra, són més comunes en les etapes d'escolarització obligatòria i s'atenuen en fases més avançades de la trajectòria educativa. Les pressions per dur roba de marca o sabatilles també es redueixen considerablement amb el pas del temps, especialment entre les noies. En canvi, un altre tipus de pressions es fan més freqüents, les relacionades amb el consum de substàncies psicoactives, i les actituds desafidores a l'escola i amb la família (saltar-se classes o incomplir els horaris imposats pels progenitors). El que tenen en comú aquests comportaments és que representen un desafiament a l'autoritat dels adults. L'adolescència, especialment en etapes avançades, es converteix, per a un nombre considerable de joves, en un període de reafirmació de la seva individualitat a través de comportaments transgressors, que indiquen als adults que són capaços de prendre les seves decisions, contravenint les prescripcions dels adults. Paradoxalment, aquests comportaments aparentment «autònoms» no són tals si s'examinen de més a prop, ja que responen a la influència del grup d'iguals, que encoratja i celebra aquesta transgressió.

Finalment, cal destacar que les subcultures que propicien l'existència de pressions per a incórrer en certes conductes de risc i comportaments abusius no es distribueixen aleatòriament en la societat. La seva prevalença és més freqüent en entorns socioeconòmics desfavorits. Així, per exemple, a igualtat d'altres factors sociodemogràfics (sexe i edat), la probabilitat que un adolescent hagi rebut pressió per agredir algú és significativament major si prové d'una família amb un nivell de renda situat en el primer quartil d'ingressos que no pas si la seva família té una posició econòmica més acomodada. El gràfic 3.1 (a la pàgina següent) il·lustra bé aquestes diferències. Si es comparen les pressions rebudes pels i les adolescents de Barcelona amb els de la resta de Catalunya, les diferències són insignificants. L'única bretxa aparent la trobem en la pressió per a obtenir bones notes. Els adolescents de Barcelona reconeixen més pressió dels seus amics i amigues per obtenir bones notes, però la diferència és molt petita. La imatge que emergeix en el gràfic 3.2 (a la pàgina següent) no confirma la idea que els entorns urbans propicien dinàmiques grupals diferenciades en l'adolescència.

9. Un treball previ del CIIMU sobre hàbits alimentaris i conductes vinculades a la percepció del propi cos (Maranzana *et al.*, 2010), mostra que gairebé un 40% de les joves catalanes amb pes normal es consideren «grasses o molt grasses», i que aquest grup de joves és particularment vulnerable a seguir un conjunt de pràctiques perjudicials per a la seva salut (fumar, seguir dietes sense control de professionals, provocar-se el vòmit, i/o prendre pastilles i laxants) en un grau més alt que la resta.

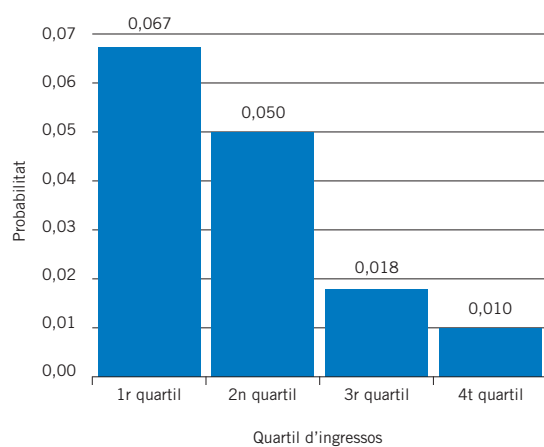
Taula 3.4. Pressions dels amics i/o amigues per portar a terme diversos comportaments

	Total	Noi			Total	Noia			Total
		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més	
Ha rebut pressions dels seus amics i/o amigues per:									
Treure bones notes	41%	48%	43%	29%	41%	46%	42%	36%	42%
Saltar-se l'horari de tornar a casa	14%	6%	20%	27%	17%	9%	12%	15%	12%
Fer burla d'algun company/a	13%	16%	19%	18%	17%	15%	8%	3%	9%
Portar roba o sabates de marca	13%	18%	12%	12%	14%	25%	5%	6%	13%
Saltar-se classes	11%	9%	14%	19%	13%	8%	6%	15%	10%
Beure alcohol	8%	5%	11%	19%	11%	4%	8%	8%	6%
Fer règim, aprimar-se	8%	6%	3%	9%	6%	9%	9%	13%	10%
Fumar tabac	7%	5%	8%	11%	8%	5%	5%	8%	6%
Pegar a algú	5%	9%	3%	10%	7%	7%	1%	1%	3%
No treure bones notes	4%	6%	3%	3%	4%	6%	3%	3%	4%
Posar-se pírcings, fer-se tatuatges	4%	3%	5%	5%	4%	3%	4%	3%	3%
Tastar marihuana o altres drogues	3%	2%	5%	9%	5%	2%	2%	3%	2%
Maquillar-se	...(*)	13%	4%	8%	9%

(*) No hi ha un nombre de casos suficient.

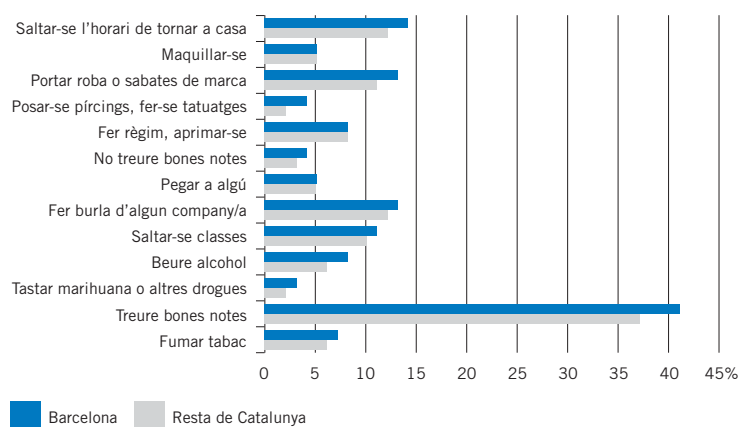
Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

Gràfic 3.1. Probabilitat d'haver rebut pressió dels amics i/o amigues per pegar a algú, segons el quartil d'ingressos de la llar

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

Gràfic 3.2. Percentatge d'adolescents que reben pressió dels amics i/o amigues per portar a terme diversos comportaments. Barcelona i resta de Catalunya

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona i resta de Catalunya, 2008.

3.3. Comportament i característiques dels amics i amigues

Ser adolescent d'una manera o altra —la construcció i exercici de l'adolescència— és el resultat d'un conjunt d'interaccions amb «altres» persones, adolescents i adults, que poblen els diferents espais i jurisdiccions en què el noi o la noia concreta la seva identitat (Funes, 2004). Aquestes «presències» proposen possibilitats alternatives de construir la forma de ser adolescent, dintre d'un context d'oportunitats i restriccions lligades a l'extracció socioeconòmica del o la menor. Els amics/gues són, com hem vist, una de les presències més rellevants durant l'adolescència, i esdevenen no només una «presència» amb qui el noi o la noia passa un nombre d'hores creixent, sinó que a més aquests temps adquireixen, en algunes subcultures juvenils, una significació privilegiada enfront d'altres intervals de

temps «imposats», en què l'adolescent ha estat desproveït del control sobre la seva vida (els horaris escolars, els horaris d'algunes activitats extraescolars programades, els horaris d'arribada a casa). Els adolescents, igual que les persones d'edat més avançada, tendeixen a convergir amb les visions i les opinions dels seus amics i amigues. Per aquest motiu, saber com són les amistats d'un o una adolescent és una forma de conèixer-lo una mica més.

En aquesta secció analitzem els diferents perfils dels grups d'iguals. En el primer bloc, examinarem els grups d'amics i amigues en funció de la seva procedència (autòctona-immigrant) i de la llengua d'ús. En el segon bloc, distingirem tres tipus de perfils definits per expectatives educatives, conductes desafiadors envers els progenitors o violentes amb iguals, i consum de substàncies psicoactives. En el tercer bloc, estudiarem els grups d'iguals definits per les seves trajectòries en el camp de les relacions sentimentals i sexuals.

Iniciem l'anàlisi examinant la rellevància de l'element identitari en la conformació dels grups d'iguals. La majoria dels adolescents assenyalen que entre els seus amics/gues n'hi han alguns/es els pares dels quals han nascut fora d'Espanya. No obstant això, és significativa la proporció d'adolescents —prop del 30%— que indica que cap dels seus amics és d'origen immigrant. És més, el 83% dels adolescents declara que té pocs o cap amic els pares dels quals han nascut fora d'Espanya. En un context en el qual els menors d'origen immigrant superen el 10% de la població d'aquestes edats, xifres com les que es presenten a la taula 3.5 suggereixen l'existència de línies de segregació força profundes, que tracen barreres difícilment franquejables entre grups d'adolescents d'origen divers. És difícil saber si aquestes barreres responen a actituds d'evitació o rebuig, o si són el resultat de condicionaments socials i institucionals. Diversos estudis posen de manifest que l'elevada concentració d'immigrants en determinats barris i escoles restringeix les oportunitats d'interacció entre adolescents autòctons i adolescents d'origen immigrant. L'anàlisi indica que la probabilitat que un o una adolescent tingui «bastants», «molts» o «tots» els amics d'origen immigrant és significativament més alta si el nivell de renda de la seva família és baix (si se situa en el primer quartil d'ingressos) (gràfic 3.3, a la pàgina següent). Els resultats deixen entreveure, per tant, cert grau d'homofília socioeconòmica, que probablement hagi d'atribuir-se a majors oportunitats d'interacció entre adolescents autòctons de classes desfavorides i adolescents d'origen immigrant en els espais que comparteixen.

El segon element identitari examinat és l'ús de la llengua catalana. En aquest cas, el dibuix que tracen les dades és bastant més equilibrat. La majoria dels adolescents tenen amics i amigues que els parlen en català. L'ús del català com a llengua dominant sembla ferm en aproximadament la meitat dels casos (entre aquells que diuen que tots o la majoria dels seus amics i amigues els parlen en català) i és infreqüent en el 31% dels casos. Crida l'atenció que l'11% dels adolescents indica que cap dels seus amics/gues no els parla en català. A igualtat de factors sociodemogràfics (edat i sexe),

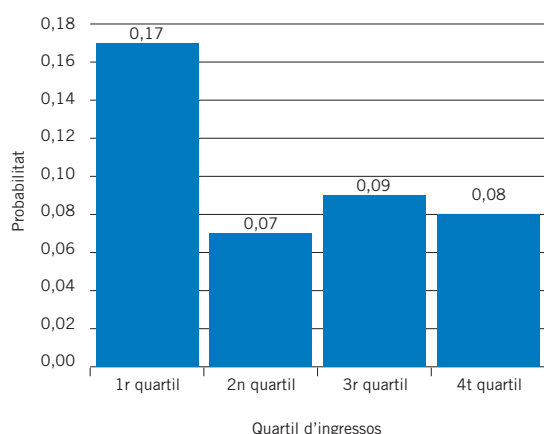
Taula 3.5. Nombre d'amics i/o amigues que tenen determinades característiques segons el sexe i el grup d'edat

	Total	Noi			Total	Noia			Total
		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més	
Nombre d'amics i/o amigues que:									
Et parlen en català									
Cap	11%	12%	10%	10%	11%	12%	15%	7%	11%
Pocs/ques	20%	19%	20%	22%	20%	21%	18%	19%	19%
Bastants/es	20%	21%	23%	24%	22%	14%	20%	21%	18%
Molts/es	21%	18%	27%	20%	22%	17%	25%	20%	20%
Tots/es	29%	30%	20%	24%	25%	37%	23%	33%	31%
Tenen pares vinguts de fora d'Espanya									
Cap	29%	22%	24%	33%	26%	26%	28%	44%	32%
Pocs/ques	54%	48%	58%	56%	54%	57%	59%	43%	54%
Bastants/es	12%	22%	13%	8%	15%	12%	8%	11%	10%
Molts/es	3%	6%	4%	2%	4%	2%	3%	1%	2%
Tots/es	2%	2%	1%	1%	1%	3%	3%	1%	2%

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

la probabilitat que pocs o cap amic els parli català és significativament més alta entre els adolescents d'extracció social més humil. Els resultats que s'il·lustren en el gràfic 3.4 reflecteixen novament la forta associació entre el nivell de renda de les famílies dels adolescents i el perfil dels amics i amigues pel que fa a l'ús del català.

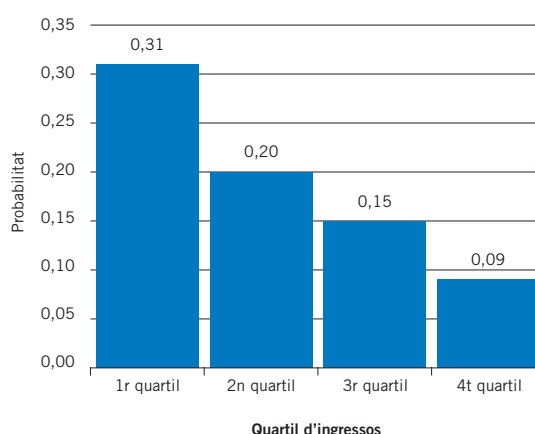
Gràfic 3.3. Probabilitat de tenir un nombre elevat d'amics i/o amigues els pares dels quals són d'origen immigrant, segons el quartil d'ingressos de la llar

Nota: es considera «nombre elevat d'amics i/o amigues» quan bastants, molts o tots els amics i/o amigues de l'adolescent tenen pares que han vingut de fora d'Espanya.

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

Gràfic 3.4. Probabilitat de tenir pocs o cap amic i/o amiga que els parli en català, segons el quartil d'ingressos de la llar

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

Pel que fa a les expectatives acadèmiques com a element de configuració del grup d'amistat, l'aspecte més destacat que emergeix de l'anàlisi de la taula 3.6 és la importància de la variable del sexe. Els nois mencionen més sovint que tenen pocs o cap amic o amiga que pensi estudiar una carrera universitària. Aquestes diferències augmenten amb el pas dels anys, com a resultat del fet que un nombre decreixent de noies indiquen que en el seu grup d'amigues no existeix cap amiga o poques que pensin realitzar estudis universitaris. Aquesta pauta és consistent amb altres pautes de gènere observades en l'anàlisi de comportaments de risc en el grup d'iguals.

Taula 3.6. Nombre d'amics i/o amigues que pensen estudiar una carrera universitària segons el sexe i el grup d'edat

	Total	Noi			Noia			Total	
		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més	13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més		
Amics i/o amigues que pensen estudiar una carrera universitària:									
Cap	4%	10%	2%	2%	5%	4%	3%	1%	3%
Pocs/ques	21%	29%	26%	24%	26%	21%	19%	11%	17%
Bastants/es	38%	31%	42%	40%	37%	43%	37%	35%	39%
Molts/es	25%	21%	21%	23%	22%	19%	34%	34%	28%
Tots/es	12%	9%	9%	11%	10%	14%	8%	19%	14%

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

El tercer grup d'indicadors permet identificar grups d'amics i amigues proclius a exhibir comportaments desviats o violents (taula 3.7). Els resultats indiquen que la immensa majoria dels adolescents tenen pocs o cap amic o amiga que animi a desobeir els pares, tendeixi a ficar-se en embolics o es baralli amb altra gent. Tot i així, convé destacar que existeix un percentatge significatiu d'adolescents que assenyalen que entre els seus amics són comunes les orientacions anòmiques. La freqüència

és més elevada entre els nois que entre les noies. Crida l'atenció que, entre els 13 i els 16 anys, un de cada quatre nois afirma que «bastants», «molts» o «tots» els seus amics/gues es fiquen en embolics, i un de cada sis manifesta que en el seu grup d'amics hi ha joves proclius a barallar-se. Entre els i les adolescents d'edat més avançada entrevistats/des en l'estudi, la incidència d'aquest tipus de comportaments en el grup d'amics és sensiblement menor.

Taula 3.7. Nombre d'amics i/o amigues que tenen determinades característiques segons el sexe i el grup d'edat

	Total	Noi			Total	Noia			Total
		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més	
Nombre d'amics i/o amigues que:									
Animen a desobeir els pares									
Cap	66%	70%	60%	65%	65%	66%	62%	72%	66%
Pocs/ques	28%	21%	33%	30%	28%	27%	36%	23%	29%
Bastants/es	3%	3%	5%	2%	4%	3%	1%	2%	2%
Molts/es	2%	1%	1%	3%	1%	3%	1%	3%	2%
Tots/es	1%	5%	1%	0%	2%	2%	0%	0%	1%
Es fiquen en embolics									
Cap	38%	26%	22%	40%	28%	45%	38%	54%	46%
Pocs/ques	45%	48%	53%	46%	50%	37%	53%	39%	43%
Bastants/es	11%	16%	18%	10%	15%	10%	8%	4%	8%
Molts/es	3%	5%	4%	2%	4%	4%	1%	1%	2%
Tots/es	3%	6%	2%	1%	3%	4%	1%	1%	2%
Es barallen sovint amb altra gent									
Cap	49%	38%	34%	47%	39%	56%	48%	67%	57%
Pocs/ques	41%	48%	51%	47%	49%	32%	48%	28%	36%
Bastants/es	6%	7%	10%	3%	7%	9%	2%	4%	5%
Molts/es	2%	4%	3%	2%	3%	2%	1%	1%	1%
Tots/es	1%	3%	2%	0%	2%	2%	1%	1%	1%

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

El quart grup d'elements definitoris del grup d'amics que s'analitza es refereix a la prevalença del consum de substàncies psicoactives. Els resultats reflecteixen clarament l'extensió progressiva del consum d'aquestes substàncies dintre del grup d'amics a mesura que els adolescents es van fent grans. Entre els 13 i els 17 anys es produeix un descens dràstic en el percentatge d'adolescents que no tenen amics que fumin, consumeixin begudes alcohòliques o hagin tastat substàncies estupefaents (taula 3.8, a la pàgina següent). Prop d'una tercera part diu que molts o tots els seus amics i amigues fumen de manera freqüent, i percentatges fins i tot més alts diuen que molts o tots els seus amics i amigues beuen alcohol. També crida poderosament l'atenció que, als 17 anys, més del 80% dels adolescents té amics/gues que han fumats porros, i un 45% declara que té amics/gues que han tastat altres drogues. Al voltant d'un de cada quatre nois de 17 o 18 anys, i el 39% de les noies, assenyalen que la majoria dels seus amics/gues (molts o tots) ha fumats porros. Això suggereix que, en un segment bastant ampli de l'adolescència, el consum de marihuana està estès. El consum d'altres substàncies estupefaents està menys generalitzat, però pot trobar-se en l'òrbita d'amistats de la majoria d'adolescents que s'acosten a la majoria d'edat.

Les anàlisis descriptives resulten confirmades en una anàlisi multivariant (regressions logístiques). És a dir, a igualtat d'altres condicions, l'edat és un factor determinant en el perfil d'amistats dels adolescents. A més edat, major és la probabilitat de tenir «bastants», «molts» o «tots» els amics que han consumit alcohol, fumats tabac i porros, o utilitzat altres drogues. A tall d'exemple, la raó de probabilitat de tenir un major nombre d'amics que consumeixin alcohol augmenta amb l'edat: els adolescents de 17 anys tenen una raó de probabilitats 31,1 vegades més gran que la dels de 14 anys, 11 vegades més gran que la dels de 15 anys, i 4,1 vegades més gran que la dels de 16 anys.

Taula 3.8. Nombre d'amics i/o amigues que tenen determinats comportaments o característiques segons el sexe i el grup d'edat

	Total	Noi			Total	Noia			Total
		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més	
Nombre d'amics i/o amigues que:									
Fumen tabac sovint									
Cap	33%	60%	24%	10%	34%	53%	22%	14%	32%
Pocs/ques	33%	31%	40%	30%	34%	29%	43%	28%	33%
Bastants/es	18%	4%	20%	34%	18%	10%	19%	29%	18%
Molts/es	11%	4%	13%	20%	11%	5%	11%	18%	11%
Tots/es	5%	2%	3%	6%	3%	3%	5%	11%	6%
Preneu begudes alcohòliques									
Cap	32%	70%	13%	3%	32%	65%	21%	3%	33%
Pocs/ques	28%	24%	36%	19%	27%	22%	40%	23%	28%
Bastants/es	20%	4%	28%	39%	22%	10%	23%	27%	19%
Molts/es	12%	1%	17%	26%	13%	2%	9%	26%	11%
Tots/es	8%	2%	6%	13%	6%	1%	8%	21%	9%
Han fumat porros									
Cap	41%	70%	28%	20%	41%	69%	31%	15%	41%
Pocs/ques	29%	23%	37%	25%	29%	21%	39%	28%	29%
Bastants/es	15%	3%	19%	30%	16%	7%	18%	18%	14%
Molts/es	10%	2%	13%	15%	9%	2%	8%	23%	10%
Tots/es	6%	2%	4%	10%	5%	1%	4%	16%	6%
Han tastat altres drogues (pastilles, cocaïna, etc.)									
Cap	74%	86%	79%	56%	76%	87%	74%	54%	73%
Pocs/ques	21%	9%	16%	36%	19%	12%	23%	40%	23%
Bastants/es	2%	2%	2%	3%	3%	1%	3%	4%	2%
Molts/es	1%	2%	2%	3%	2%	0%	0%	3%	1%
Tots/es	1%	1%	1%	1%	1%	1%	0%	0%	0%

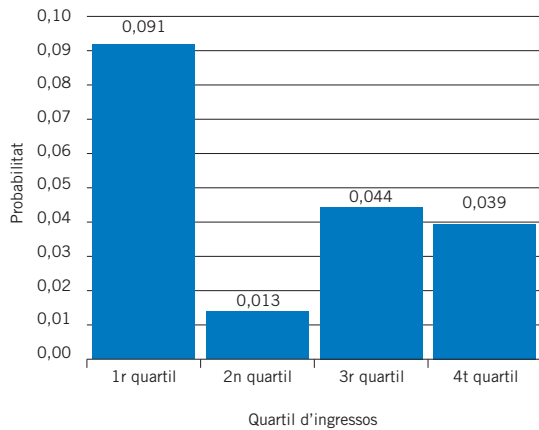
Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

Igualment, la raó de probabilitats de tenir «bastants», «molts» o «tots» els amics/gues que han tastat substàncies estupefaents (diferents de la marihuana) és 10,8 vegades més gran en els adolescents de 17 anys que en edats inferiors.

Un segon factor que influeix sobre algunes d'aquestes probabilitats és el nivell d'ingressos de la família, encara que de forma no consistent. Els adolescents de les classes socials acomodades són aparentment més proclius a consumir substàncies psicoactives, encara que les diferències estadístiques són poc significatives. Per exemple, per als adolescents que viuen en llars pertanyents al quart quartil d'ingressos, la raó de probabilitats de tenir amics que consumeixen alcohol és 2,1 vegades més elevada que per a un adolescent que visqui en una llar del primer quartil. Aquests resultats confirmen evidències similars, descobertes a escala estatal, a l'*Informe de la Inclusión Social en España 2009* (CIIMU, 2009). No obstant això, en contextos desfavorits és més probable trobar adolescents els amics i amigues dels quals es barallen sovint amb altres persones. La probabilitat és sensiblement més elevada en el primer quartil, com es pot observar en el gràfic 3.5.

L'últim bloc d'elements definitoris del grup d'amistats inclou si els amics i/o amigues tenen parella o han tingut relacions sexuals. La variable amb més poder explicatiu és l'edat. Als 13 o 14 anys, predominen els adolescents que reconeixen que tenen pocs amics que tenen una relació de parella, i encara menys amics que han tingut relacions sexuals (amb penetració) (taula 3.9). Amb el pas dels anys, això canvia substancialment. Pel que fa a les relacions sexuals, dues de cada tres adolescents tenen en el seu cercle d'amics «pocs» o «cap» amic/ga que hagi tingut aquesta classe d'experiències. En els grups de més edat predominen els qui tenen «bastants» o «molts» amics amb experiència en aquestes qüestions. Si analitzem les relacions estadístiques a través d'una anàlisi

Gràfic 3.5. Probabilitat de tenir un nombre elevat d'amics i/o amigues que es barallen amb altra gent, segons el quartil d'ingressos de la llar

Nota: es considera «nombre elevat d'amics» quan bastants, molts o tots els amics i/o amigues de l'adolescent es barallen amb altra gent.
 Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

Taula 3.9. Tenir amics i/o amigues que tenen parella o que han mantingut relacions sexuals segons el sexe i el grup d'edat

	Total	Noi			Total	Noia			Total
		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més	
Amics i/o amigues que:									
Tenen parella	35%	21%	31%	44%	33%	25%	29%	49%	35%
Han tingut sexe amb penetració	20%	7%	10%	40%	19%	2%	8%	47%	21%

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

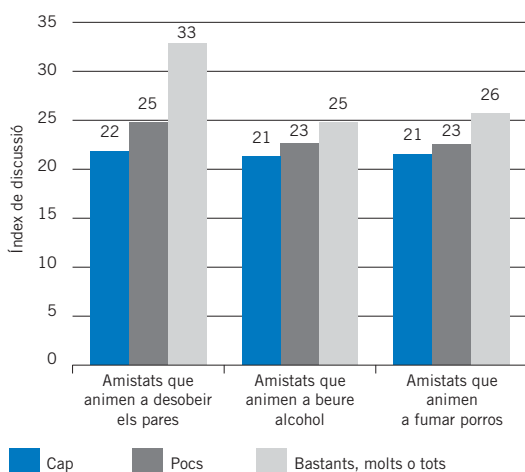
multivariant, no s'observen associacions estadístiques significatives entre el perfil d'amistats i el sexe de l'adolescent ni amb el nivell d'ingressos de la família.

En general, si comparem els adolescents de Barcelona amb els de la resta de Catalunya, els perfils dels seus amics/gues són força similars. L'única diferència remarcable és la proporció d'adolescents sense cap amic d'origen immigrant. Mentre que a Barcelona el percentatge és del 29%, a la resta de Catalunya és lleugerament més elevat: el 38%. Les dades desmenteixen la idea que en un entorn metropolità com el de Barcelona, els adolescents estableixen amistats que presenten un perfil més heterogeni.

Una altra qüestió de gran rellevància és conèixer com afecta el tipus d'amistats dels adolescents a la relació que tenen amb els seus progenitors. L'adolescència és una etapa en què les tensions intergeneracionals poden intensificar-se si les expectatives d'autonomia dels i les joves i les aspiracions de control dels pares i mares entren en col·lisió. Sovint el perfil de les amistats està darrere d'aquest increment de la conflictivitat intergeneracional. El Panel proporciona una bateria d'indicadors sobre el nivell de discussió dels adolescents amb els pares. Utilitzant 12 indicadors que inclouen diferents temes de discussió, hem construït un índex additiu, que calibra el nivell de discussió en funció de la freqüència amb què es produeix (mai, alguna vegada, bastant sovint, molt sovint) i el nombre de qüestions que són motiu de discussió.¹⁰ L'índex additiu té 44 punts; 0 indica el nivell de discussió mínim, i 44 el màxim. Ens interessa conèixer en quina mesura aquest nivell de discussió està relacionat amb el perfil dels amics que té l'adolescent. Per això hem analitzat, mitjançant una regressió lineal, la influència dels perfils d'amics sobre el nivell de discussió controlant per variables sociodemogràfiques (edat i sexe de l'adolescent) i per possibles variables que influeixen sobre la conflictivitat a la llar (si els pares i les mares treballen, quantes hores ho fan, quin nivell educatiu tenen). Els resultats més significatius apareixen representats en el gràfic 3.6 (a la pàgina següent).

10. Els temes inclosos en l'índex de discussió amb els pares comprenen: comportament, forma de vestir, grau d'ajuda en les tasques domèstiques, ordre en l'habitació, diners, horaris, tipus d'amics, notes escolars i quantitat de temps dedicat a mirar la televisió, xatejar, Internet i consola de joc.

Gràfic 3.6. Grau de discussió entre pares i fills/es, segons el perfil d'amistats dels adolescents

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

Es pot observar que el nivell de discussió a casa és sensible al tipus d'amics de l'adolescent. L'aspecte més destacable és la importància relativa que l'adolescent tingui amics que «animen a desobeir els pares». Quan «bastants, molts o tots» els amics i amigues de l'adolescent presenten aquest perfil, l'índex de discussió és 11 punts més elevat que quan té pocs o cap amic o amiga d'aquest perfil. L'impacte de tenir «bastants, molts o tots» els amics i amigues que fumen porros és també considerable i estadísticament significatiu (5,2 punts). Quan els amics de l'adolescent «consumeixen alcohol», el nivell de discussió a casa també és més alt, però en menor grau que en el cas de consum d'altres substàncies psicoactives. L'impacte en el nivell de discussió de tenir «bastants, molts o tots» els amics que «consumeixen alcohol» és només de 3 punts, tot i que és estadísticament significatiu.

Els resultats tornen a posar en relleu l'estreta interrelació entre les relacions intrageneracionals dins del cercle d'amistats i les relacions intergeneracionals a la llar. Les unes no s'entenen sense les altres. És plausible que els climes familiars s'enterboleixin quan els adolescents freqüenten «males companyies», si l'ambició dels adolescents de poder triar les seves amistats entra en col·lisió amb l'interès dels pares per controlar les influències perniciososes sobre els seus fills/es. Ara bé, seria injust i distorsionador pensar que els estils educatius que els progenitors posen en pràctica són aliens a la participació dels seus fills i/o filles en dinàmiques grupals. Sobre això, tindrem ocasió de tornar a reflexionar-hi en el capítol 5.

3.4. Síntesi

En la seva interacció amb els altres, ja siguin «amics i amigues», «família», «parella» o «companyes i companyes», els adolescents construeixen la seva identitat. Durant l'adolescència es produeix una redefinició del paper que aquests «altres» tenen en la configuració dels valors, les actituds i els comportaments. El grup d'iguals cobra una rellevància creixent davant del món dels adults. Es per això que conèixer com són i com es comporten els amics dels adolescents és una forma d'aproximar-se a saber com són els mateixos adolescents.

Els adolescents de Barcelona es caracteritzen per tenir alts nivells de sociabilitat tant en termes de quantitat d'amics i amigues com d'intensitat de la relació. Aquest elevat grau d'exposició al grup d'iguals implica que els adolescents estan immersos en processos d'influència i pressions respecte a normes i models de conducta que es configuren en aquestes interaccions. Però aquestes normes no representen necessàriament un qüestionament de l'autoritat dels adults. De fet, la pressió de treure bones notes és la que es produeix de forma més estesa entre els amics dels adolescents de Barcelona. Encara que siguin minoritàries, això no vol dir que no es produeixin també pressions del cercle d'amics i amigues que poden comportar un risc per a la salut o el benestar de l'adolescent. Si bé

això es cert, cal tenir en compte que aquestes pressions perquè incorrin en certes conductes de risc i comportaments abusius no es distribueixen aleatòriament. L'edat, el sexe i el nivell d'ingressos de la llar són factors explicatius de primer ordre de les diferències: els i les adolescents de més edat, els nois, i els i les adolescents que provenen d'entorns desfavorits tenen una prevalença més alta d'estar pressionats pel grup d'amics i amigues a tenir conductes desafidores enfront de l'autoritat escolar o familiar o a abusar de o violentar altres adolescents. Això requereix la creació d'espais d'interacció entre adolescents que permetin trencar aquestes dinàmiques perverses.

Finalment, cal assenyalar la importància de les relacions sentimentals en l'adolescència. Amb l'edat, la prevalença d'aquest tipus de vincles augmenta. Les relacions sentimentals no suposen una dificultat ni una limitació a l'hora de mantenir les relacions d'amistat. Més aviat representen un bon lubricant per als lligams amb amics i amigues, encara que alhora signifiquin un augment del control parental.

Així doncs, els nostres resultats posen en relleu l'estreta relació entre les relacions intrageneracionals dintre del cercle d'amistats i les relacions intergeneracionals a la llar, encara que no necessàriament des de posicions enfrontades.

4. Els i les adolescents en l'àmbit de l'escola

L'educació, i especialment els resultats educatius a la secundària, concentren bona part de l'atenció social i política. Es considera que l'adolescència és una etapa de la vida de les persones en què s'adquireixen les competències necessàries que permetran a les persones integrar-se plenament en la societat. De l'educació s'espera que millori les oportunitats vitals de les persones i, en conseqüència, el desenvolupament de la societat en conjunt. Per aquest motiu, la lluita contra el fracàs escolar i els factors que hi poden contribuir s'ha convertit en un dels temes més candents tant en ciències socials com en les àrees polítiques que intervenen en la seva eradicació.

En el nostre context ha esdevingut un tema controvertit, precisament perquè any rere any s'ha constatat que els resultats de les proves PISA situen els i les estudiants de 15 anys per sota de la mitjana dels països de l'OCDE. A més a més, un percentatge considerable d'adolescents catalans no arriba a la que és considerada capacitat mínima per a desistir-se en la societat del coneixement (nivell 1 i per sota d'1). Per exemple, el 21,2% de l'alumnat de 15 anys a Catalunya se situa en el nivell inferior en comprensió lectora.¹¹ Un altre dels aspectes més destacables dels resultats de totes les proves (competència científica, matemàtica i lectora) és el baix percentatge d'alumnat català que ha obtingut resultats bons o excel·lents. Aquesta dimensió del problema, que es concentra en els rendiments acadèmics, és en realitat la punta de l'iceberg. El fracàs escolar és un fenomen complex, que probablement es comença a manifestar molt abans que l'estudiant no pugui arribar als objectius escolars que determinen el llindar per sota del qual es considera que l'alumne o alumna ha fracassat, i que inclou dimensions que van més enllà dels resultats de les proves de rendiment.

L'assoliment educatiu inclou factors tant objectius —treure bones notes— com subjectius —trobar-se a gust a l'escola, esforçar-se per a treure bones notes, o tenir expectatives d'estudiar una carrera universitària. És per això que en aquest capítol abordem el fenomen de l'assoliment educatiu des de quatre dimensions diferents: rendiment acadèmic, percepció que l'adolescent té de l'escola, actituds davant l'estudi i expectatives de formació futura.

La majoria d'experts i expertes coincideixen a assenyalar que l'assoliment educatiu a l'escola és resultat de la interrelació complexa de diversos factors, alguns d'externs al sistema educatiu (context socioeconòmic, cultural i grupal en què es desenvolupa l'adolescent) i altres d'enquadraables dins del sistema educatiu (característiques i condicions del centre, clima escolar i de l'aula, etc.). En aquest capítol, a més de considerar aquests factors, es posa l'accent en els elements relacionals —també anomenats «capital social»—, tant dins com fora de l'àmbit escolar. Es tracta d'identificar el pes que els vincles entre iguals i els vincles intergeneracionals tenen sobre diferents dimensions de l'assoliment educatiu.

4.1. Rendiment acadèmic

Els expedients acadèmics discriminen els bons estudiants dels dolents. Progressar adequadament sobre la base dels estàndards establerts en cada etapa educativa constitueix una de les condicions sobre les quals els individus sustentaran les seves oportunitats educatives i laborals futures. Però ser un bon o mal estudiant no és un mèrit (o demèrit) exclusivament individual. En això rau la rellevància de desentranyar l'impacte que diferents factors socials tenen sobre els rendiments acadèmics. En aquest apartat observem, en primer lloc, quin pes tenen les variables associades amb l'origen social i familiar de l'adolescent; en segon lloc, parem una atenció especial a l'impacte que tenen sobre els rendiments acadèmics les variables que defineixen la qualitat de les relacions intergeneracionals i *inter pares*.

¹¹ Vegeu Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu (2007, p. 75). Això suposa que, conforme als resultats del test, serien incapaços de: localitzar peces d'informació essencials en un text, identificar-ne el tema principal o relacionar-lo amb altres coneixements rutinaris. Precisament per això, un dels punts de referència establerts en l'Agenda de Lisboa en matèria d'educació és que el 2010 es redueixi al 17% el percentatge d'estudiants amb rendiment baix en lectura.

Factors socioeconòmics

A pesar de la universalització de l'accés al sistema educatiu i la millora de la seva qualitat, a la majoria dels països desenvolupats persisteixen desigualtats importants en els assoliments educatius dels infants segons el seu origen social i familiar. Conèixer els rendiments acadèmics dels nostres adolescents en funció de les característiques socioeconòmiques de les seves famílies és una forma de prendre el pols a la capacitat de construir una societat més equitativa. Per aquest motiu, en aquest apartat ens centrem breument a identificar el pes que poden tenir, en les oportunitats educatives dels adolescents de Barcelona, alguns dels factors que en defineixen l'estatus socioeconòmic.

Utilitzant les dades del Panel de Famílies i Infància (PFI), podem fer una aproximació al rendiment acadèmic dels i les adolescents que estudien l'ESO, calculant la nota mitjana que van treure en les assignatures que van cursar i de les quals s'han examinat en l'última avaluació.¹² Segons aquestes dades, tant a Barcelona com a la resta de Catalunya, aproximadament vuit de cada deu alumnes obtenen una nota mitjana igual o major a l'aprobat.¹³ Dins d'aquest grup, quatre de cada deu arriba per terme mitjà a treure un notable o un excel·lent. Una primera aproximació a les dades segons el sexe indica que existeixen diferències entre els resultats que obtenen els nois i les noies. Les noies, a Catalunya, igual que ocorre a la immensa majoria de països desenvolupats, obtenen millors resultats educatius que els nois. Hi ha un percentatge més alt de noies que de nois amb notes mitjanes de notable o excel·lent: el 45% de les noies i el 35% dels nois. Tant a Barcelona com a la resta de Catalunya, els separa una diferència de deu punts percentuals, encara que els resultats acadèmics són una mica més bons a la resta de Catalunya. D'altra banda, el percentatge d'adolescents amb una nota mitjana de suspens és més alt entre els nois: el 27% (entre les noies, el 19%). Aquestes diferències són encara més acusades si calculem quin percentatge d'adolescents ha repetit curs alguna vegada: en aquest cas, els nois doblen el nombre de noies, tant a Barcelona com a la resta de Catalunya. A més de les desigualtats de gènere en els rendiments educatius, en persisteixen d'altres de notables relacionades amb l'origen social de l'adolescent, la qual cosa suposa una transmissió intergeneracional dels desavantatges.

Taula 4.1. Rendiments acadèmics dels i les adolescents segons diferents factors socioeconòmics

	Excel·lent/Notable	Bé	Suficient	Suspens
Sexe				
Noi	35%	19%	20%	27%
Noia	45%	22%	14%	19%
Quartil d'ingressos				
Primer	20%	21%	18%	41%
Segon	28%	22%	25%	25%
Tercer	52%	23%	12%	13%
Quart	41%	23%	19%	17%
Nivell d'estudis del pare				
Primaris	31%	13%	25%	31%
Secundaris	28%	22%	19%	30%
Universitaris	44%	25%	17%	15%
Nivell d'estudis de la mare				
Primaris	36%	17%	21%	26%
Secundaris	25%	26%	19%	30%
Universitaris	44%	20%	19%	18%
Titularitat del centre				
Públic	35%	24%	17%	24%
Concertat	44%	19%	16%	21%
Total Barcelona	41%	21%	16%	22%
Total resta de Catalunya	43%	21%	16%	20%

12. S'han emprat les notes mitjanes de les assignatures de Català, Castellà, Matemàtiques, Ciències Naturals i Ciències Socials, que són les matèries obligatòries principals.

13. La variable «notes de la darrera avaluació» té un rang de 7 (de 2,5 a 9,5). La mitjana i la mediana coincideixen: 6,4.

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona i resta de Catalunya, 2008.

Tal com es pot observar a la taula 4.1, els fills i/o filles de famílies acomodades solen treure notes millors que els nois i noies d'extracció més humil, i solen suspendre menys. Així, per exemple, dos de cada deu adolescents que provenen d'una família que se situa en el primer quartil de renda treuen una nota mitjana d'excel·lent o notable; entre els que se situen en el quart quartil la proporció és del doble. En canvi, la relació de suspensos és justament la inversa. La literatura assenyala diversos mecanismes que ens ajuden a entendre aquesta relació. D'una banda, les famílies de rendes més altes tenen la possibilitat de mobilitzar més recursos econòmics per a activar les capacitats i aptituds educatives dels seus fills i/o filles: ordinador, classes de reforç, cursos a l'estranger, etc. De l'altra, les famílies de rendes més altes estan familiaritzades amb els hàbits i valors propiciats per l'assoliment educatiu —generalment perquè ells mateixos han passat més anys dins del sistema educatiu— i això els habilita per a transmetre'ls de forma més efectiva als seus fills i/o filles. Els experts coincideixen a assenyalar que el nivell sociocultural de les famílies és el factor més influent, encara que no determinant, en el rendiment educatiu dels alumnes. En línies generals, a major nivell educatiu dels progenitors, millors resultats educatius dels fills, tant en termes de qualificacions com en el nivell d'estudis assolit. Segons les dades de la taula 4.1, si observem les diferències de rendiment en funció del nivell d'estudis dels progenitors s'observa que hi ha una proporció major de notes mitjanes altes entre els i les estudiants els pares i mares dels quals tenen estudis universitaris. De fet, la proporció dels adolescents amb una nota mitjana de suspens és de la meitat entre aquests últims que entre els que tenen pares i mares amb estudis primaris. L'assoliment educatiu es transmet intergeneracionalment: la relació entre el nivell educatiu dels fills i/o filles i dels seus pares i mares continua sent molt elevada. Per aquest motiu l'educació segueix sent un dels principals mecanismes de reproducció intergeneracional de desigualtats.

Factors associats al capital social: relacions intergeneracionals

És comú en els debats sobre educació referir-se al proverbi africà que diu que «per a educar un infant cal tota una tribu». La família constitueix, sens dubte, un membre crucial d'aquesta tribu. En el decurs dels processos de socialització familiar, els infants interioritzen coneixements, valors, actituds i expectatives. Els pares i mares tenen determinades visions de la realitat, conviccions i postures que desitgen transmetre als seus fills i/o filles perquè configurin els seus projectes vitals. D'entre aquests valors que pares i mares prioritzen, l'educació formal n'és, sens dubte, un dels més importants. De fet, l'evidència acumulada al llarg del temps suggereix que les interaccions entre pares/mares i fills/es (tant pel que fa a la quantitat com a la qualitat) són especialment determinants per a l'assoliment educatiu. Aquestes interaccions constitueixen una forma de «capital» de caire social, que en sociologia anomenem *capital social* ja que són les mateixes xarxes socials les que afavoreixen l'assoliment de resultats desitjables. En aquest apartat ens centrem específicament en una dimensió concreta: el seguiment que fan els pares i mares de les activitats escolars dels seus fills i/o filles. El nostre propòsit és analitzar en quina mesura aquest seguiment contribueix a millorar el rendiment acadèmic de l'adolescent i a orientar les seves expectatives de formació.

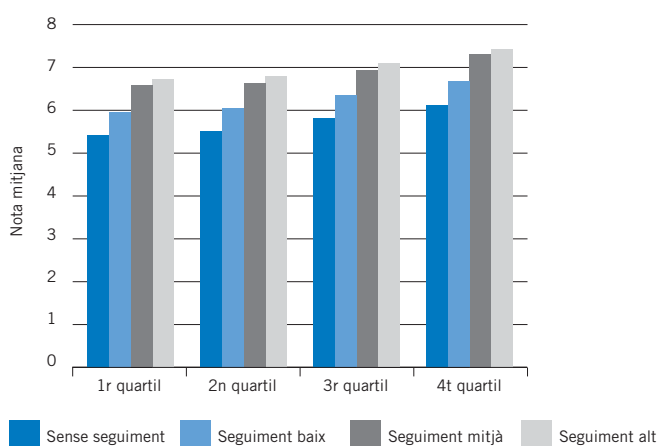
Per a mesurar el seguiment escolar fem servir la pregunta del PFI en què s'interroga els adolescents sobre la freqüència amb què parlen amb la mare i el pare sobre l'escola i els professors i professores. Amb aquestes preguntes s'ha construït un indicador de seguiment que pot tenir quatre valors: sense seguiment, seguiment baix, mitjà i alt. El seguiment que pares i mares fan de les activitats escolars dels seus fills i/o filles és un bon indicador del grau de comunicació entre pares/mares i fills/es i el suport que reben els adolescents per a millorar els seus resultats educatius.

Les anàlisis de regressió realitzades indiquen un efecte positiu d'aquesta variable. Com més alt és el nivell de seguiment que el pare fa de l'activitat escolar, més alta és la nota mitjana de l'adolescent. En canvi, el seguiment de l'activitat escolar que fa la mare no té un efecte significatiu sobre el rendiment educatiu. Aquest resultat es pot atribuir al fet que hi ha poca variabilitat en el seguiment que fan les mares (en la majoria dels casos és alt), i al fet que l'efecte diferencial sobre el rendiment acadèmic es produeix quan és el pare qui s'hi implica.¹⁴ Els adolescents amb un seguiment patern alt treuen 1,3 punts més de nota mitjana respecte als que no són objecte de cap seguiment. L'efecte positiu del nivell de seguiment patern es manté significatiu si introduïm en el model de regressió el

14. Existeix una correlació alta entre les variables «nivell de seguiment del pare» i «nivell de seguiment de la mare». Per això és preferible no introduir-les totes dues en el mateix model de regressió. De forma separada, vam observar que només el «seguiment del pare» té un efecte significatiu i positiu. Alternativament, hem analitzat l'efecte d'una sèrie de variables dicotòmiques indicant les possibles combinacions que pot tenir la variable «seguiment del pare i la mare» (amb la categoria de referència «seguiment alt de la mare i el pare»). El resultat d'aquest model és un efecte negatiu (-0,66) de la combinació «seguiment alt de la mare» i «seguiment baix del pare», la qual cosa confirma la rellevància de la implicació del pare en el rendiment escolar de l'adolescent, encara que la implicació de la mare sigui alta.

nivell d'ingressos de la llar. Al gràfic 4.1 comparem l'efecte que tenen els diferents nivells de seguiment patern entre els i les adolescents de 15 anys, segons el quartil d'ingressos en què se situa la família. Si bé les diferències en els rendiments acadèmics segons el quartil d'ingressos de la llar no queden anul·lades pel grau de seguiment patern, les notes mitjanes milloren ostensiblement en funció del grau de seguiment patern.

Gràfic 4.1. Nota mitjana dels i les adolescents de 15 anys segons el quartil d'ingressos de la llar i el nivell de seguiment que el pare fa de l'activitat escolar

Nota: el primer quartil d'ingressos se situa en menys de 28.800 euros l'any; el segon entre 28.801 i 36.000 euros, el tercer entre 36.601 i 57.600 euros, i el quart en més de 57.600 euros.

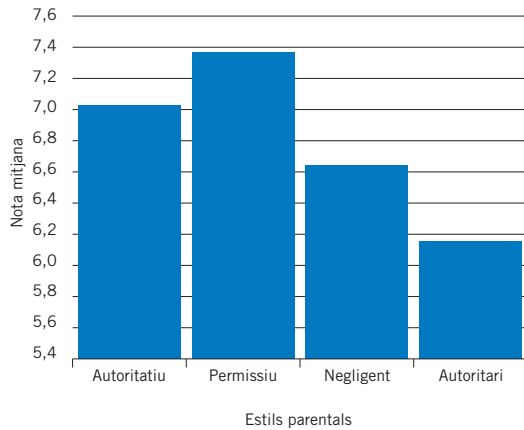
Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

La manera com els pares i les mares fan la supervisió, el control i el seguiment dels seus fills i/o filles no s'esgota en la comunicació sobre temes escolars. Com s'estableixen les normes de comportament, la implicació de pare i mare en diferents temes que preocupen els seus fills i/o filles i les formes de negociació són aspectes rellevants per a entendre les dinàmiques que es produeixen dins de l'àmbit familiar. De fet, en les últimes dècades, les dinàmiques familiars es caracteritzen per l'establiment de relacions cada vegada més simètriques i igualitàries, tant entre els membres de la parella com entre pares i mares i fills/es. Per això alguns sociòlegs parlen de «famílies negociadores» (Meil, 2006) o «famílies democràtiques» (Alberdi, 1999) per referir-se a les característiques de les interaccions i relacions entre els seus membres. Per analitzar la manera com els progenitors es comuniquen amb els seus fills i/o filles, com supervisen i prenen decisions sobre i amb els seus fills i/o filles, diferenciem quatre estils parentals: autoritari, autoritatiu, permissiu i negligent.¹⁵ Hem calculat un model de regressió lineal per saber si els estils parentals tenen un efecte sobre la nota mitjana dels adolescents, segons el sexe i l'edat de l'adolescent i el nivell educatiu de la mare. Segons els resultats, els estils parentals autoritatius, autoritaris i negligents tenen efectes estadísticament significatius sobre la nota mitjana dels adolescents. L'estil autoritatiu —basat en un alt grau de control dels progenitors sobre els seus fills i/o filles, una comunicació alta i fórmules de presa de decisions conjuntes— té un efecte positiu sobre la nota mitjana. En canvi l'estil autoritari —basat en un control alt, baixa comunicació entre pares/mares i fills/es i models jeràrquics de presa de decisions—, així com el negligent —baix control parental, baixa comunicació i presa de decisions de l'adolescent sense consultar els pares— tenen efectes negatius. Així, com a terme mitjà, els adolescents els pares i mares dels quals es relacionen de forma autoritària amb els seus fills i/o filles, treuen una nota mitjana 0,9 punts menor que els adolescents els pares i mares dels quals interaccionen amb ells de forma autoritativa. Al gràfic 4.2 hem representat les notes mitjanes que treuen com a terme mitjà les adolescents de 15 anys en funció dels diferents estils parentals.

Els nostres resultats demostren que, en termes generals, els i les adolescents amb resultats educatius més alts són aquells els pares i mares dels quals passen temps amb ells/es, en supervisen les conductes, i promouen la comunicació oberta. No obstant això, no podem ser aliens al fet que la ins-

15. Podeu trobar una descripció més detallada d'aquests estils parentals al capítol 2.

Gràfic 4.2. Nota mitjana de les noies de 15 anys segons els estils parentals

Nota: la variable «estils parentals» ha estat creada a partir del nivell de control, el nivell de comunicació, i els models de presa de decisions.

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

titució familiar ha sofert canvis considerables en les últimes dècades. Dos dels processos que poden erosionar el capital social de les famílies són les dificultats de conciliació de la vida laboral i familiar, i les ruptures de la parella. En ambdós casos el temps que pares i mares dediquen als fills i/o filles i el seu grau d'implicació es pot reduir. Pel que fa a les dificultats de conciliació de la vida familiar i laboral, hem calculat una anàlisi de regressió per determinar si hi ha una relació entre les notes mitjanes dels i les adolescents i el nombre d'hores que treballa la mare i les que treballa el pare. No observem efectes significatius entre el nombre d'hores setmanals treballades per la mare i els rendiments acadèmics dels adolescents; en el cas del pare, l'efecte és positiu, segurament atribuïble al fet que les jornades de treball més llargues estan associades a ingressos salarials més elevats. En canvi, sí que trobem efectes significatius en les anàlisis de regressió entre els rendiments acadèmics i l'estructura de la llar. Els adolescents que viuen en llars monoparentals i els que viuen en llars reconstituïdes treuen per terme mitjà una mitjana de notes més baixa que els que viuen en llars biparentals. Així, la nota mitjana dels i les adolescents de Barcelona que viuen en llars monoparentals és 0,68 punts més baixa que la dels i les adolescents que viuen en llars biparentals. Després de la ruptura de la parella, un dels progenitors —habitualment el pare— abandona la llar on vivia amb el menor. Això suposa, en molts casos, una reducció dels *recursos econòmics* de la llar, però també una reducció del temps compartits entre el menor i el progenitor absent (Marí-Klose *et al.*, 2008). Per aquest motiu, mitjançant el càlcul de regressions lineals podem determinar si el menor rendiment acadèmic dels i les adolescents que viuen en una llar monoparental o reconstituïda es pot atribuir al nivell de seguiment del pare absent i als ingressos de la llar. Segons els càlculs realitzats, a igualtat de recursos econòmics i d'inversions de temps de qualitat del pare no resident, viure en una llar monoparental no afecta significativament les notes mitjanes de l'adolescent.

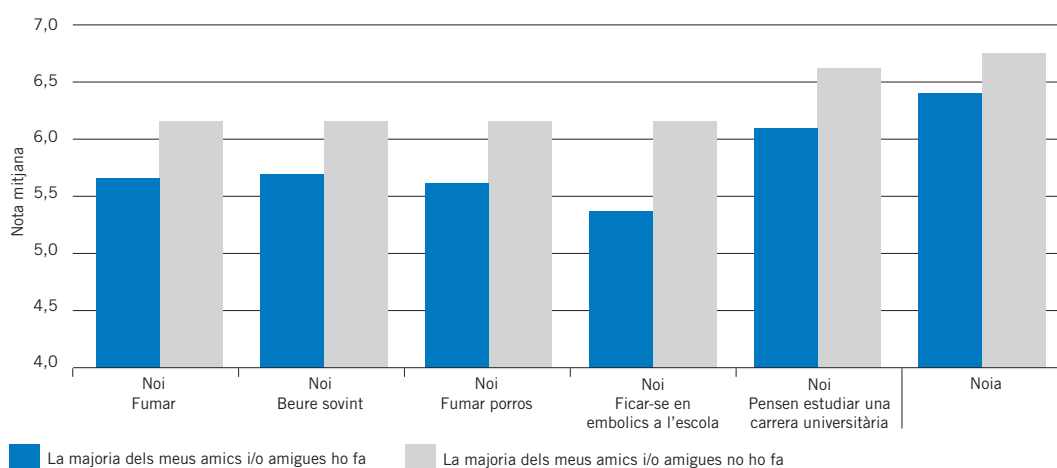
Factors associats al capital social: relacions *inter pares*

A més de la família, el grup d'amics/gues i companys/es constitueix una de les principals xarxes de sociabilitat dels adolescents. La configuració del grup d'amics/gues i companys/es és un element clau per a explicar les conductes dels adolescents no només en relació amb decisions mundanes (formes de vestir, música, oci) sinó també en decisions rellevants com ara les seves trajectòries i expectatives educatives. La majoria dels estudis sociològics es concentren a analitzar el pes que té el grup d'amics/gues a l'hora d'influir en certs comportaments i conductes que tenen conseqüències negatives: consum d'alcohol i altres drogues, conductes delictives, etc. (Crosnoe, 2002; Kandel, 1978). L'adolescència és una etapa del cicle vital en què les relacions *inter pares* i especialment les relacions d'amistat s'analitzen habitualment en termes de capital social negatiu. No obstant això, el grup d'amics pot ser, també, una font de recursos educatius (Crosnoe, Cavanagh i Elder, 2003; Vaquera

i Kao, 2008). L'evidència empírica posa en relleu la importància de l'orientació que els amics/gues tenen envers l'educació. Així, per exemple Epstein (1983) va analitzar la relació entre els rendiments educatius dels estudiants i les actituds dels amics i amigues propers respecte al rendiment i l'assoliment educatiu al llarg d'un any. Va observar que els rendiments acadèmics milloraven o empitjoraven en funció de les actituds dels amics i amigues en relació amb l'estudi i les notes que obtenien. Més recentment Crosnoe, Cavanagh i Elder (2003) van arribar a la conclusió que tenir amics i amigues amb una actitud positiva cap als estudis està associat a tenir menys problemes a l'escola.

Amb les dades del PFI analitzem l'efecte que tenen determinades conductes de les amistats en els rendiments educatius dels adolescents. D'una banda hem considerat actituds positives dels amics i amigues cap a l'estudi aquelles en què l'adolescent ha contestat afirmativament a preguntes com «la majoria dels meus amics i amigues s'esforcen a l'escola», «la majoria dels meus amics i amigues pensen que és important estar atent a classe», etc. D'altra banda hem inclòs diverses variables que identifiquen amics i amigues amb conductes de risc: «es fiquen en embolics a l'escola», «beuen alcohol», «fumen tabac», «fumen porros». Tant entre els nois com entre les noies (controlant per la variable de l'edat de l'adolescent), el fet de tenir tots, molts o bastants amics i amigues que creuen que estudiaran una carrera universitària té un efecte positiu en els rendiments acadèmics (entre els nois incrementa de mitjana 0,8 punts en la nota del curs, i entre les noies 0,7 punts). D'altra banda, tenir amics i amigues amb determinades conductes de risc té un impacte negatiu en els rendiments acadèmics, però només entre els nois. Els efectes són significatius en el cas que els amics fumin freqüentment, beguin alcohol, fumin porros, o es fiquin en embolics a l'escola. Al gràfic 4.3 representem les conductes i actituds dels amics i/o amigues que tenen un impacte significatiu en el rendiment acadèmic, en el perfil de nois i noies de 15 anys d'edat. En el cas dels nois, és destacable que els que tenen una majoria d'amics i/o amigues que es fiquen en embolics a l'escola treuen una nota mitjana de 5,3; quan no és així, la mitjana de la nota del curs puja fins a 6,1.

Gràfic 4.3. Nota mitjana dels i les adolescents de 15 anys segons el sexe i les diferents conductes dels amics i/o amigues

Nota: tenir amics amb conductes que afecten de manera negativa els rendiments escolars (fumar, beure, fumar porros i ficar-se en embolics) no té efectes estadísticament significatius en les noies.

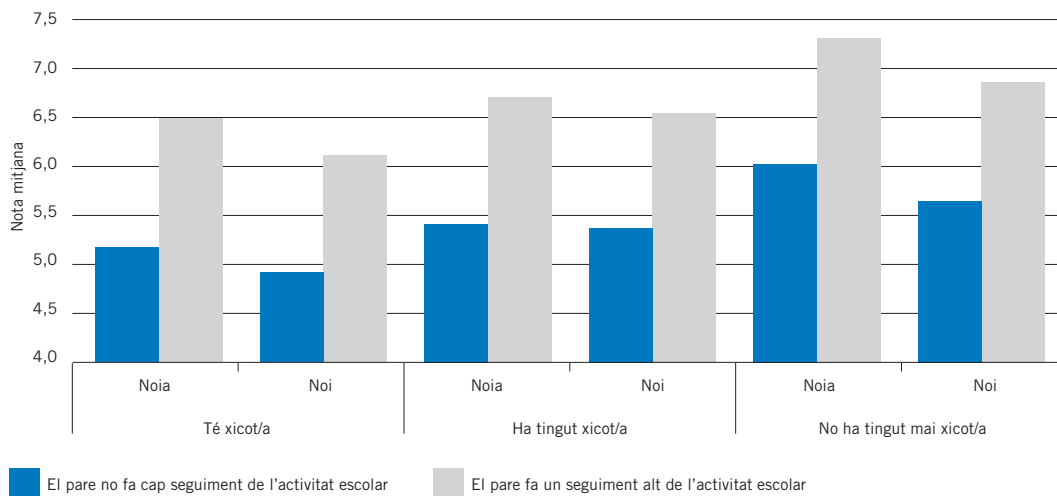
Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

La investigació social ha prestat una atenció menor a la influència de les relacions sentimentals durant l'adolescència que a la influència que exerceix la família i la xarxa d'amistats. L'escassa literatura existent se centra en els efectes negatius que pot implicar aquest tipus de relacions: embarassos precoços, malalties de transmissió sexual, violència de gènere, etc. Aquesta atenció marginal s'atribueix al fet que les relacions sentimentals durant l'adolescència es consideren passatgeres i transitòries, la qual cosa disminueix l'impacte potencial que tenen. En qualsevol cas, les investigacions sobre l'adolescència assenyalen que existeixen diferències significatives en la manera com els nois i les noies experimenten les relacions sentimentals (Eder, Evans i Parker, 1995). La nostra anàlisi de

les dades —mesurar l'impacte que tenien en els rendiments acadèmics— condueix a les mateixes conclusions. Per aquest motiu hem analitzat quin impacte té sobre la nota mitjana del curs el fet de «tenir xicot/a», «haver tingut xicot/a» i «no haver tingut mai xicot/a». Les relacions sentimentals en l'adolescència tenen un efecte negatiu sobre els rendiments acadèmics, encara que els efectes no són els mateixos per a les noies que per als nois. Entre les noies «tenir» actualment o «haver tingut xicot/a» en el passat, redueix 0,8 i 0,5 punts respectivament la mitjana de notes del curs. Entre els nois, l'efecte també és significatiu, i negatiu en el cas de tenir parella (redueix, de mitjana, 0,8 punts en la nota mitjana del curs), però en canvi el fet d'haver tingut xicot o xicota en el passat no té un efecte significatiu sobre el rendiment acadèmic.

És important constatar que el seguiment que realitzen els pares de l'activitat escolar pot esmor-teir l'efecte negatiu de les relacions sentimentals en l'adolescència. En el gràfic 4.4 es representa l'efecte que tenen les relacions sentimentals sobre els rendiments acadèmics de nois i noies de 15 anys d'edat, en funció de dos models extrems de seguiment patern de l'activitat escolar: sense seguiment i amb seguiment alt. Els resultats indiquen que el seguiment patern, tal com hem assenyalat en l'apartat anterior, té un efecte molt positiu en la nota mitjana del curs. Per exemple, en el cas dels nois de 15 anys que tenen xicot/a, passa del suspens (4,9) quan no existeix seguiment patern, al bé (6,1) quan hi ha un seguiment alt. En el cas de les noies, passa de l'aprovat (5,2) a un bé alt (6,5). Els resultats posen en relleu l'estreta vinculació entre les relacions intergeneracionals i les relacions *inter pares*.

Gràfic 4.4. Nota mitjana dels nois i noies de 15 anys, segons hagin tingut xicot/a o no, i el seguiment que el pare fa de l'activitat escolar

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

4.2. Percepció de l'escola

L'adolescència és un període de canvi en què la pertinença a diferents grups i institucions o l'exclusió d'aquests afecta el desenvolupament de la identitat individual. L'escola és una de les institucions fonamentals de pertinença, no només pel temps que l'adolescent hi passa, sinó també perquè és a l'escola on s'estableixen moltes de les relacions que configuren la xarxa social de l'adolescent. L'escola és generalment entesa com un espai de contenció, en què els i les joves adquireixen coneixements, estableixen llaços d'amistat i desenvolupen les capacitats necessàries per a inserir-se a la vida adulta. Tot i això, per a molts representa una institució hostil, on no es troben a gust, i fins i tot un lloc en què se senten amenaçats. En aquest apartat analitzem, en primer lloc, quants joves —i qui són— consideren la seva escola com una institució a la qual no pertanyen, o que els disgusta. En segon lloc estudiarem alguns dels factors que expliquen aquests sentiments.

El Panel ofereix diferents alternatives per a mesurar la percepció que tenen els i les joves de la seva escola. Per a aquest apartat hem seleccionat tres variables (vegeu la taula 4.2). La primera és «sentir-se segur/a a l'escola». Una minoria d'adolescents de Barcelona contesta negativament (8%). La percepció de risc no presenta diferències importants segons el tipus de centre. Tampoc no és rellevant el nivell educatiu de la mare, un bon indicador de la classe social. El resultat que més crida l'atenció és que no hi existeixen diferències de gènere. Aproximadament un de cada deu nois i noies afirma que no se sent segur/a a l'escola.¹⁶ Tal com s'observa en el capítol 3, els nois són més propensos —en comparació amb les noies— a involucrar-se en baralles. Per tant, era d'esperar que la percepció de risc en el context escolar estigués vinculada a les interaccions entre nois. Una explicació possible és que els nois adolescents normalitzin les conductes violentes com a part de la interacció masculina, i no les identifiquin com a inadequades ni com a font d'inseguretat. I encara més, és possible entendre que els nois no admetin que estan en una posició de vulnerabilitat, ja que això qüestionaria el seu estatus dins de la «jerarquia de masculinitats» (Connell i Messerschmidt, 2005).

En segon lloc, analitzem la variable «trobar-se a gust a l'escola». És la variable en què existeix un percentatge més alt d'adolescents que respon de forma negativa, el 13%. Una vegada més, el tipus de centre no presenta diferències significatives, mentre que el gènere sí que és rellevant. Aproximadament una de cada deu noies afirma que no es troba a gust a l'escola, mentre que entre els nois el doble manifesta aquesta percepció. Una de les explicacions possibles per a aquesta diferència són les diferents expectatives i rols adjudicats als gèneres (West i Zimmerman, 1987). Els patrons de masculinitat dominants presenten «l'home ideal» com una figura independent i autosuficient, característiques que poden ser de difícil adaptació en una institució marcada per les regles i l'autoritat del o la docent.

Finalment, per a analitzar la percepció dels i les adolescents sobre el seu centre educatiu utilitzem la variable «em sento sol/a i aïllat/da a l'escola». Aquesta és una percepció minoritària que només afecta el 3% dels i les adolescents de Barcelona. Una vegada més, el percentatge és lleument més alt en els centres públics que en els privats concertats i també entre els nois que entre les noies.

Taula 4.2. Percepcions dels i les adolescents envers l'escola segons el sexe, la titularitat del centre i el nivell d'estudis de la mare

	Se sent segur/a a l'escola	Es troba a gust a l'escola	Se sent sol/a i aïllat/da a l'escola
Sexe			
Noi	92%	81%	4%
Noia	92%	91%	3%
Titularitat del centre			
Públic	90%	87%	5%
Privat	93%	87%	3%
Nivell d'estudis de la mare			
Primaris	91%	88%	1%
Secundaris	92%	81%	3%
Universitaris	93%	81%	3%
Total	92%	87%	3%

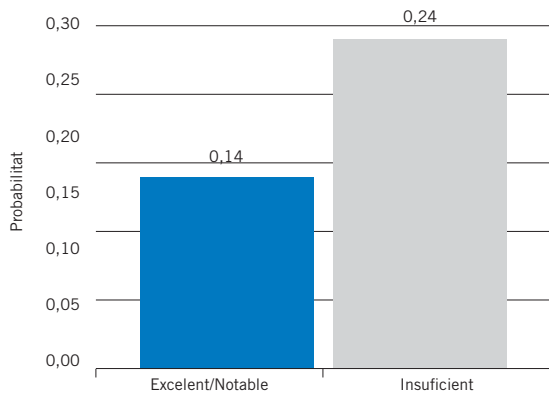
Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

Per a analitzar la percepció general dels adolescents de Barcelona sobre la seva escola construïm la variable «percepció de l'escola com un entorn hostil», que és un índex additiu de les tres variables anteriors («no sentir-se segur/a», «sentir-se sol/a o aïllat/ada» i «no trobar-se a gust» a l'escola). Es considera que l'adolescent percep l'escola com un entorn hostil si contesta afirmativament a alguna de les tres variables anteriors. Aquest índex ens permet analitzar de manera global la percepció que els i les adolescents tenen sobre el seu centre educatiu, i les variables que influeixen de manera més significativa en aquesta percepció. Els resultats mostren que el 18% dels adolescents de Barcelona reconeixen la seva escola com un entorn hostil. Un factor que pot contribuir a generar una percepció negativa de l'escola entre els adolescents és el fet que tinguin rendiments acadèmics baixos. De fet,

16. És possible que aquesta percepció estigui vinculada a situacions d'assetjament escolar o *bullying*, un fenomen cada cop més present a les escoles catalanes (Ponferrada *et al.*, 2006).

les anàlisis de regressió apunten a l'existència d'aquesta relació: els adolescents amb una nota mitjana d'insuficient tenen una probabilitat considerablement més alta de percebre l'escola com un entorn hostil en comparació amb la resta (gràfic 4.5). No queda clar quina és la direcció de la relació, és a dir, si els baixos rendiments afecten a la percepció que es té de l'escola o és a l'inrevés, però en qualsevol cas ambdós elements poden produir dinàmiques que es retroalimenten de forma negativa.

Gràfic 4.5. Probabilitat de percebre l'escola com un entorn hostil segons la nota mitjana en la darrera avaluació

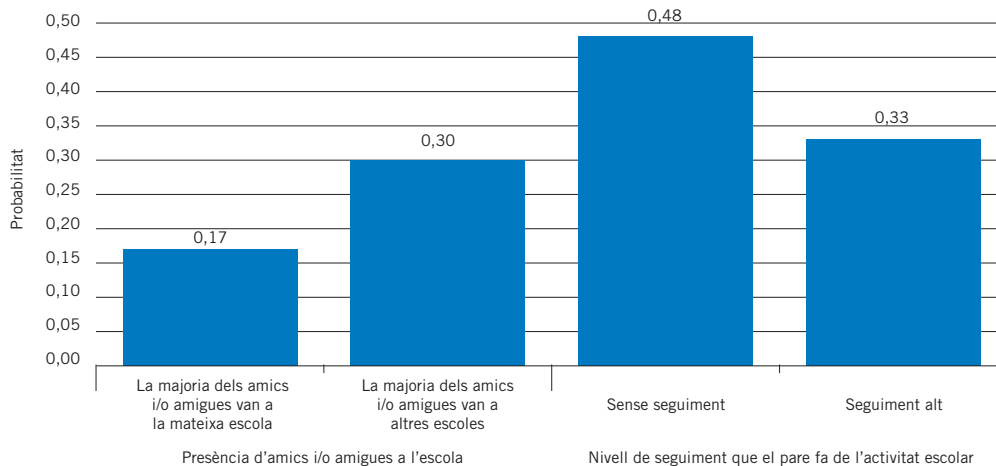

Nota: definim «percebre l'escola com un entorn hostil» les respostes dels i les adolescents que contesten afirmativament a «sentir-se sols o aïllats» a l'escola, o bé contesten negativament a alguna de les variables següents: «em sento segur/a»; «em trobo a gust» a l'escola.

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

A continuació hem fet una sèrie d'anàlisis de regressió logística per a esbrinar si el capital social de l'adolescent té capacitat per a esmorteir la percepció de l'escola com un entorn hostil. Per a fer-ho hem tingut en compte la presència d'amics/gues a l'escola. Els resultats mostren que —controlant per gènere, edat i nivell educatiu de la mare— el fet que bastants, molts o tots els amics/gues vagin a la mateixa escola és significatiu i redueix considerablement el risc de considerar l'escola com un entorn hostil (vegeu el gràfic 4.6). De la mateixa manera, analitzem si el seguiment patern de l'activitat escolar redueix la percepció de l'escola com un entorn hostil. L'efecte és igualment significatiu i contribueix a reduir la percepció negativa de l'escola. Si incloem ambdues variables de capital social, controlant

Gràfic 4.6. Probabilitat de percebre l'escola com un entorn hostil segons la presència d'amics i/o amigues a l'escola, i el seguiment que el pare fa de l'activitat escolar

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

les notes mitjanes en la darrera avaluació, la presència d'amics i/o amigues a l'escola continua tenint un efecte positiu i significatiu per a reduir la percepció de l'escola com un entorn hostil. Aquests dos factors relacionals demostren, una vegada més, la importància de la família i els grups d'iguals en el desenvolupament de percepcions de pertinença i benestar en l'adolescència, i especialment en relació amb el progrés educatiu. Fer de l'escola un lloc segur i agradable per a l'adolescent sens dubte pot contribuir a millorar-ne els rendiments acadèmics, així com a reduir l'absentisme escolar i l'abandonament prematur. Perquè això sigui possible, l'escola ha de ser un lloc en què es pugui configurar una xarxa d'amistats i, alhora, una institució que sigui capaç d'establir vincles estrets amb les famílies.

4.3. Actitud envers els estudis

Els grups i les institucions de socialització dels adolescents tenen un paper crucial a l'hora de generar resistències o adhesió a valors com la disciplina, l'esforç o el mèrit. L'antropòleg britànic Paul Willis, en la seva coneguda etnografia *Learning to Labour: How Working Class Kids get Working Class Jobs* [*Aprentent a treballar: com els nois de classe obrera aconseguen treballs de classe obrera*] (1977), distingeix dos grups d'alumnes —els «col·legues» i els «pringats»—, que representen dues visions contraposades dels valors que es transmeten i perpetuen a l'escola, per a analitzar la reproducció de les desigualtats de classe. Les pràctiques dels «col·legues» se sustenten en la desconfiança envers el principi meritocràtic segons el qual l'esforç personal garanteix la igualtat d'oportunitats en el món laboral. La desafecció cap a la cultura escolar i el treball intel·lectual, i la identificació amb el món dels adults (fumar, beure alcohol, etc.) porta el grup dels «col·legues» a reproduir les desigualtats de classe «aconseguint treballs de classe obrera». Per als «col·legues», la lleialtat al grup és prioritària enfront dels imperatius de disciplina escolar i l'oportunitat de rebre una educació. El treball de Willis és un dels primers que assenyalen la importància del grup d'iguals en la transmissió de valors sobre l'escola i l'educació. Per aquest motiu, en aquest apartat ens centrem a analitzar fins a quin punt les actituds que té la xarxa social de l'adolescent (família i amistats) configura la seva pròpia actitud envers l'estudi.

El Panel inclou diverses preguntes sobre les actituds dels i les adolescents de Barcelona envers l'estudi i la utilitat d'anar a l'escola. En aquest apartat analitzem tres variables: «m'agrada estudiar», «m'esforço per treure bones notes», i «crec que l'escola ensenya coses útils per al meu futur». En primer lloc analitzem la distribució dels i les adolescents davant aquestes actituds i opinions, per a definir després alguns dels factors explicatius de les mateixes.

Només un de cada tres estudiants de Barcelona reconeix que li agrada estudiar (vegeu la taula 4.3). Els nois estan considerablement menys orientats cap als estudis (26%) que no pas les noies, el 40% de les quals reconeix que li agrada estudiar. La titularitat del centre no és un aspecte que influeixi significativament en aquesta percepció, encara que els privats concertats obtenen resultats més negatius que els públics (32% i 40% respectivament). Tampoc s'observen diferències estadísticament significatives en funció del nivell d'estudis de la mare. Les diferències de gènere que detectem en la percepció que tenen de l'estudi, les observem també en l'esforç que fan noies i nois per treure bones notes a l'escola (88% i 68% respectivament). Malgrat aquestes diferències, la gran majoria dels i les adolescents reconeix la utilitat que té estudiar per al seu futur (88%).

Per a analitzar l'actitud general dels adolescents de Barcelona cap a l'estudi, hem construït un índex additiu —actitud negativa cap als estudis— que inclou les tres variables anteriors. Es considera que els i les adolescents tenen una actitud negativa davant dels estudis quan responen negativament a almenys dues de les tres afirmacions següents: «m'agrada estudiar», «considero que els estudis són útils per al meu futur», i «m'esforço per treure bones notes».¹⁷ L'índex ens permet analitzar de manera global les actituds i establir l'impacte que té el capital social (família i amistats) a l'hora de configurar-les (vegeu el gràfic 4.8). Segons aquest índex, un 24% dels adolescents de Barcelona tenen una actitud negativa envers els estudis. En primer lloc, analitzem fins a quin punt aquesta actitud ve condicionada pels resultats acadèmics. Com podem observar en el gràfic 4.7, existeix una relació clara entre l'actitud davant els estudis i els resultats acadèmics. Desconeixem quina és la direcció de la causalitat, encara que probablement es tracta de fenòmens que s'influeixen mútuament.

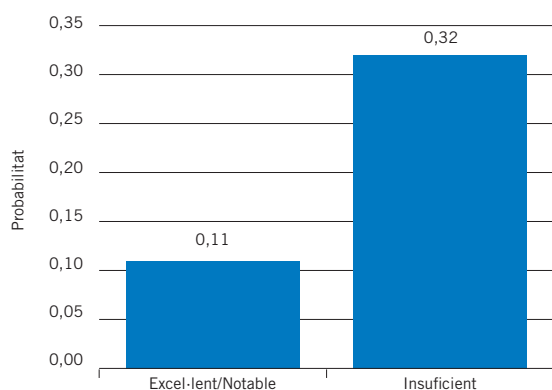
17. Existeix una relativa homogeneïtat en l'actitud dels adolescents davant l'afirmació «m'agrada estudiar». Un 65% no s'identifica amb l'afirmació. És per això que vam decidir que considerariem que un/a adolescent té una actitud negativa cap als estudis quan contesta negativament a almenys dues de les tres afirmacions.

Taula 4.3. Actituds envers l'estudi segons el sexe, la titularitat del centre i el nivell d'estudis de la mare

	M'agrada estudiar	L'escola és útil per al meu futur	M'esforço per treure bones notes
Sexe			
Noi	26%	87%	68%
Noia	40%	89%	88%
Titularitat del centre			
Públic	40%	90%	82%
Privat	32%	87%	79%
Nivell d'estudis de la mare			
Primaris	37%	88%	80%
Secundaris	34%	82%	70%
Universitaris	37%	82%	78%
Total	34%	88%	80%

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

Gràfic 4.7. Probabilitat de tenir una actitud negativa envers l'estudi segons la nota obtinguda en la darrera avaluació

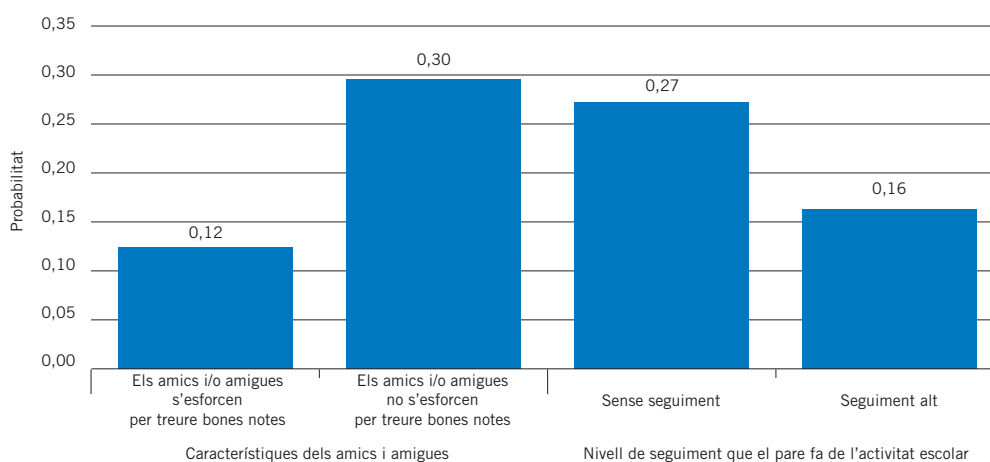

Nota: hem definit com a «actitud negativa envers l'estudi» la dels i les adolescents que han contestat negativament a almenys dues de les tres variables següents: «m'agrada estudiar»; «l'escola és útil per al meu futur»; «m'esforço per treure bones notes».

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

A continuació analitzem el pes que té, en la conformació de les actituds dels adolescents envers l'estudi, l'actitud que tenen els seus amics/gues. Utilitzem la variable «els meus amics i amigues s'esforcen a treure bones notes» per a capturar les actituds de les amistats de l'adolescent envers l'estudi. Les anàlisis de regressió logística, controlant per l'edat i el sexe de l'adolescent i l'educació de la mare, mostren una forta associació entre l'actitud de l'adolescent envers l'estudi i les actituds que en tenen els seus amics i/o amigues (gràfic 4.8, a la pàgina següent). Això indica que segurament el grup d'amistats es configura entorn de valors comuns. De la mateixa manera, observem si el seguiment que realitza el pare de l'activitat escolar té un impacte significatiu en les actituds davant l'estudi. De la mateixa manera que en altres variables analitzades, el seguiment patern de l'activitat escolar té un impacte estadísticament significatiu i millora les actituds de l'adolescent cap a l'estudi. Hem realitzat les mateixes anàlisis, controlant per la nota mitjana en la darrera avaluació, i observem que tenir amics i/o amigues amb una actitud positiva cap a l'estudi continua tenint un impacte significatiu i positiu en l'actitud que té l'adolescent envers l'estudi. Per tant, un entorn familiar en què s'enalteix el valor de l'assoliment educatiu i un grup d'amics i/o amigues amb orientacions positives cap a l'escola constitueixen un capital social que contribueix a l'èxit educatiu de l'adolescent. Això comporta que el capital social i cultural dels adolescents pot ser un factor de desigualtat tant o més decisiu que els recursos econòmics.

Gràfic 4.8. Probabilitat de tenir una predisposició negativa envers l'estudi segons si els amics i/o amigues s'esforcen per treure bones notes, i el seguiment que el pare fa de l'activitat escolar

Nota: definim com a «predisposició negativa envers l'estudi» la dels i les adolescents que contesten negativament almenys a dues de les tres afirmacions següents: «m'agrada estudiar»; «l'escola és útil per al meu futur»; «m'esforço per treure bones notes».

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

4.4. Expectatives de formació futura

Durant els anys d'adolescència, pensar en el futur vol dir, en bona mesura, pensar sobre com es conformaran les trajectòries educatives i professionals. D'aquí la rellevància d'explicar quins dels factors influeixen en aquest procés, ja que es tracta de decisions que tindran un impacte al llarg del cicle de vida. A continuació analitzarem el pes que tenen diferents variables socioeconòmiques en la conformació d'aquestes expectatives, centrant-nos de nou més específicament en l'impacte que tenen la família i el grup d'iguals.

En primer lloc, cal destacar que la gran majoria dels i les adolescents aspiren a realitzar estudis universitaris, i són menys els que volen estudiar un cicle formatiu: set de cada deu i un de cada deu respectivament (taula 4.4). Una minoria (4%) afirma que abandonarà els estudis quan finalitzi l'etapa d'educació secundària postobligatòria, i un 3,4% quan finalitzi l'educació obligatòria. Existeix un desajust considerable entre les expectatives d'aquests adolescents per a seguir la seva formació i la realitat, en què la taxa d'abandonament escolar prematur és del 30%. D'altra banda, cal assenyalar que, tal com passava amb els rendiments educatius, existeix un percentatge més alt de noies que de nois amb expectatives d'estudiar una carrera universitària. A Barcelona, les diferències de gènere són menys acusades que a la resta de Catalunya (75% de noies davant del 69% dels nois, en el cas de Barcelona, i 75% de noies davant del 59% de nois, a la resta de Catalunya). Pel que fa als factors socioeconòmics, observem que les expectatives d'assoliment educatiu estan condicionades en bona mesura per l'origen familiar. Així, el nivell educatiu dels progenitors torna a ser una variable determinant per a explicar les aspiracions educatives: vuit de cada deu adolescents els pares i/o mares dels quals tenen educació universitària tenen expectatives d'estudiar a la universitat; i només sis de cada deu adolescents els pares i/o mares dels quals tenen un nivell d'educació primària aspiren a anar a la universitat. Existeix també una diferència de vint punts percentuals entre els adolescents de llars amb un nivell d'ingressos situat en el primer i el segon quartils i els de llars que se situen en el quart quartil. A més de les condicions socioeconòmiques, un altre aspecte que diferencia les expectatives educatives és la titularitat del centre, en benefici dels de titularitat privada/concertada.

Un aspecte important que cal assenyalar és la influència recíproca que tenen les expectatives d'assoliment educatiu sobre els rendiments acadèmics: en altres paraules, les expectatives d'assoliment influeixen en els rendiments acadèmics i aquests alhora sustenten expectatives futures. En el cas que ens concerneix, existeix una relació clara entre les expectatives d'estudiar una carrera uni-

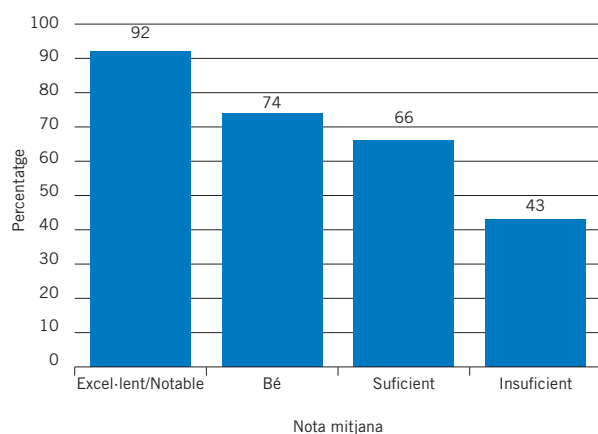
Taula 4.4. Percentatge d'adolescents que creuen que faran una carrera universitària segons diferents característiques socioeconòmiques

	Barcelona	Resta de Catalunya
Sexe		
Noi	69%	59%
Noia	75%	75%
Nivell d'estudis del pare		
Primaris	65%	60%
Secundaris	70%	73%
Universitaris	83%	85%
Nivell d'estudis de la mare		
Primaris	65%	61%
Secundaris	69%	70%
Universitaris	83%	84%
Titularitat del centre		
Concertat/Privat	76%	76%
Públic	64%	63%
Quartil d'ingressos		
Primer	66%	61%
Segon	60%	72%
Tercer	81%	77%
Quart	84%	86%
Tipus de llar		
Biparental	75%	70%
Monoparental	65%	63%
Reconstituïda	61%	55%
Total	73%	68%

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona i resta de Catalunya, 2008.

versitària i els rendiments acadèmics (vegeu el gràfic 4.9). Si ens cenyim exclusivament a la mostra d'estudiants d'ESO de Barcelona, s'observa que més de nou de cada deu adolescents que treuen una nota mitjana de Notable o Excel·lent pensen que estudiaran una carrera, enfront de quatre de cada deu dels que tenen una nota mitjana de Suspens en l'última avaluació. Si bé existeix una clara relació entre rendiments acadèmics i expectatives d'assoliment educatiu futur, no és gens menyspreable el percentatge de persones amb baixos rendiments que tenen aquestes mateixes expectatives.

Gràfic 4.9. Percentatge d'adolescents que tenen l'expectativa de fer una carrera universitària segons la nota mitjana que han obtingut a la darrera avaluació

Nota: es tracta d'estudiants d'ESO.

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

Conèixer quin impacte diferencial tenen els factors socioeconòmics en la conformació de les expectatives de formació futura, a igualtat de rendiments acadèmics, és una qüestió rellevant. Per fer-ho, realitzem diferents anàlisis de regressió logística en què la variable depenent és «tenir l'expectativa d'estudiar una carrera universitària». Incloent en les anàlisis de regressió diferents factors socioeconòmics de forma separada —nivell d'estudis dels progenitors, ingressos de la llar, titularitat del centre, estructura familiar— observem que no tots tenen un efecte significatiu en les expectatives d'estudiar una carrera universitària. Ni la titularitat del centre escolar, ni l'estructura familiar tenen cap impacte sobre les expectatives d'estudiar una carrera universitària. En canvi, el nivell educatiu del pare i de la mare, així com els ingressos de la llar sí que hi tenen un efecte significatiu. No obstant això, aquestes variables perden significació a igualtat de rendiments acadèmics. A l'hora d'interpretar aquests resultats, cal tenir en compte que els rendiments acadèmics estan fortament condicionats per factors com el nivell d'ingressos de la llar i l'educació dels progenitors. En conseqüència, si bé els rendiments acadèmics condicionen en bona mesura les expectatives d'assoliment educatiu futur, aquests estan al seu torn condicionats per factors d'origen familiar.

Per a la majoria dels i les adolescents, estudiar una carrera universitària requereix tenir el suport de les famílies. La família constitueix un context important en què els adolescents comparteixen, discuteixen, i construeixen els seus plans de futur. De fet, un 58% d'adolescents de Barcelona reconeix que la família els ha animat a estudiar una carrera universitària. A la immensa majoria de pares i mares de Barcelona els agradaria que els seus fills i/o filles estudiessin una diplomatura o una carrera universitària (84%) i una proporció molt alta (78%) creu que els seus fills i/o filles arribaran a cursar estudis superiors. A pesar de la relativa homogeneïtat de les preferències, la taula 4.5 permet albirar desigualtats significatives entre famílies. A les famílies en què la mare o el pare tenen nivells d'estudis més baixos, existeix una discrepància considerable entre les aspiracions que els progenitors manifesten respecte a l'educació dels seus fills i/o filles i les expectatives que els seus fills/es les compleixin. Així, per exemple, en les llars en què la mare té estudis primaris, un 67% dels progenitors entrevistats creu que el seu fill/a estudiarà una carrera universitària. A les llars en què la mare té estudis universitaris, el percentatge puja fins al 87%. Existeix una bretxa percentual considerable entre desitjos i expectatives, que es tanca a mesura que ascendim a través de l'escala social: mentre que a les llars en què la mare té estudis primaris existeix una diferència de 14 punts entre expectatives i desitjos, a les llars en què la mare té estudis universitaris la bretxa és de dos punts percentuals. D'altra banda, el percentatge de progenitors que creuen que les seves filles estudiaran una carrera universitària és una mica més alt que el percentatge dels que creuen que ho faran els seus fills homes. Aquesta percepció probablement està determinada, com hem vist en els apartats anteriors, pels millors rendiments educatius de les noies i les actituds més favorables cap a l'estudi que solen mostrar.

Taula 4.5. Expectatives i desitjos dels pares respecte a l'educació universitària dels seus fills/es segons el nivell educatiu dels pares i el sexe de l'adolescent

	Els pares l'han animat a estudiar una carrera universitària	Creuen que el seu fill/a arribarà a estudiar una carrera universitària	Els agradaria que el seu fill/a arribés a estudiar una carrera universitària
Nivell d'estudis del pare			
Primaris	55%	66%	76%
Secundaris	59%	76%	84%
Universitaris	65%	87%	86%
Nivell d'estudis de la mare			
Primaris	57%	67%	81%
Secundaris	59%	75%	83%
Universitaris	65%	87%	86%
Sexe			
Noi	51%	75%	85%
Noia	61%	81%	82%
Total	57%	78%	84%

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

Per a saber quin pes tenen els factors socioeconòmics i les expectatives dels pares i mares en la conformació de les expectatives de l'adolescent, calculem una regressió logística que inclou aquestes variables. Observem que les expectatives dels progenitors que els seus fills/es estudiïn una carrera universitària tenen un impacte molt fort en la conformació de les expectatives dels i les adolescents. No obstant això, igual que ocorre anteriorment, s'anul·la l'efecte de la variable «nivell educatiu del pare» i «nivell educatiu de la mare», probablement pel fet que les expectatives parentals envers els estudis que assoliran els seus fills i/o filles estan en bona mesura correlacionades amb el seu propi nivell d'estudis (taula 4.5).

4.5. Síntesi

Educar no ha estat mai una activitat feta en solitari, sinó el resultat d'una interlocució. A més de l'escola, la interacció amb la família i el grup d'iguals constitueix l'entramat en què es construeixen els «bons» i «mals» estudiants. Al llarg del capítol s'han presentat diversos indicadors i relacions que afecten l'assoliment escolar, les actituds cap a l'escola i l'educació i les expectatives educatives dels i les adolescents de Barcelona. La primera conclusió a què podem arribar és que les característiques dels vincles intergeneracionals i *inter pares* són fonamentals per a explicar l'èxit acadèmic dels adolescents i les seves actituds positives envers l'estudi. El seguiment familiar de l'activitat escolar pot ser un mecanisme corrector de desigualtats socioeconòmiques encara presents en les nostres societats. Els nois i noies que obtenen millors notes gràcies a l'esforç que fan els seus pares pertanyen, en la majoria dels casos, a grups socials que, si no existís aquesta intervenció, experimentarien situacions de desavantatge més acusades en altres esferes de la societat. Lluitar contra els baixos rendiments escolars i fomentar l'èxit escolar comporta necessàriament enfrontar-se als obstacles que impedeixen o desanimen els pares a implicar-se activament en l'educació formal dels fills/es.

No existeix una recepta única per a educar. Però existeixen escoles més enllà de l'horari lectiu on es poden activar recursos relacionals que constitueixen un capital enorme que pot compensar altres desavantatges. El grup d'iguals i amistats es confirma com un tipus de relació que guanya protagonisme en l'adolescència. En els grups d'amics/gues els adolescents troben un entorn que té característiques similars pel que fa als rendiments acadèmics, les actituds envers l'estudi i les expectatives de formació futura. Els i les estudiants amb actituds positives envers l'estudi i amb expectatives de formació futura tenen una probabilitat alta de tenir un grup d'amistats de les mateixes característiques. No obstant això, existeix un tipus de relació *inter pares* que afecta negativament els rendiments acadèmics: les relacions sentimentals, encara que els efectes negatius són més acusats entre les noies que entre els nois. Llevat de les relacions sentimentals, la majoria dels resultats confirmen, una vegada més, que les actituds dels nois cap a l'estudi i la seva percepció de l'escola són considerablement més negatives que les de les noies. En sintonia amb els resultats de Paul Willis, els homes joves plantegen resistències múltiples cap a l'escola i els seus símbols d'autoritat. Que una quarta part dels nois barcelonins defineixi la seva escola com un espai hostil i que un de cada tres tingui una actitud negativa envers l'estudi mostra la necessitat d'analitzar amb més detall la situació d'aquests nois en la planificació i la dinàmica educativa. Tal com he vist en els nostres resultats, els baixos rendiments escolars, encara que importants, no expliquen per si sols aquests malestars. Hem d'entendre les vulnerabilitats dels nois com el resultat de processos que poden tenir efectes al llarg del seu cicle vital. És en l'adolescència quan es comencen a experimentar els primers «costos de la masculinitat». La definició de les prioritats educatives ha d'acceptar, per tant, que el gènere —i en particular la masculinitat— és una de les claus per a explicar alguns dels problemes, i un àmbit per a la recerca de solucions de l'escola contemporània.

5. Relacions, malestar i conductes de risc

Sovint s'ha caracteritzat l'adolescència com un període d'autoreconeixement. Des que la psicologia evolutiva i la sociologia van començar a analitzar l'adolescència, abunden les interpretacions que la descriuen com un període de «crisi d'identitat». Durant l'adolescència, les persones s'enfronten a canvis fisiològics (la pubertat) i de les seves circumstàncies socials que contribueixen a incrementar el seu nivell d'autoconsciència i la preocupació per la visió que altres persones tenen d'ells/es. Els nois i les noies descobreixen nous móns i nous grups socials, freqüenten nous territoris (noves escoles, nous espais d'oci i sociabilitat) i viuen noves experiències relacionals, que configuren la seva forma de ser adolescents, generalment en oposició a altres formes alternatives, conegudes però rebutjades, i que provoquen estranyesa, commiseració, por o menyspreu. En aquest context poden sorgir dubtes respecte a les qualitats d'un mateix, la capacitat de ser acceptat pels iguals, o de ser entès per les persones adultes. Són també comuns altres trastorns mentals, associats sovint a situacions de vulnerabilitat social, que poden cristal·litzar en una gamma àmplia d'actituds i estats psicològics, que inclouen tant simptomatologies que podríem denominar actives (estats d'ansietat, aclapament, intranquil·litat, pressió) com altres de naturalesa passiva (sentir-se sol/a, deprimid/da, infeliç, cansat/da) (Martínez Hernáez, 2008).

Durant l'adolescència, les persones són, per primera vegada, convidades a fer ús del seu temps. En contrast amb els nens i nenes de menor edat, el temps dels quals està totalment controlat per persones adultes, els i les adolescents disposen d'un marge de maniobra, cada vegada més ampli, per a fer un ús discrecional dels seus temps. Si bé és cert que sis hores del seu temps diari continuen programades fins als 16 anys —el temps que passen a l'escola—, les regulacions respecte a l'ús del temps es relaxen. L'adolescència és un període «d'exploració» dels usos del temps, no exempt de tensions i contradiccions, en què el/la jove descobreix un ampli ventall d'activitats a les quals pot dedicar el seu creixent «temps lliure». Fins i tot a l'escola, el marge de discreció sobre l'ús que els i les adolescents fan del seu temps augmenta. Habitualment el nombre d'assignatures optatives s'incrementa, així com el nivell de tolerància respecte a l'absentisme.

L'adolescència és, per tant, una etapa en què s'amplia extraordinàriament el marge d'elecció i, amb això, els riscos que aquestes eleccions comporten i els malestars que provoquen les eleccions desencertades. En molts casos el risc és limitat. La forma de ser adolescent i de fer eleccions no és aliena a la forma de ser infant, i per tant, a la socialització rebuda per persones adultes properes, que en principi coneixen millor que el o la menor la naturalesa «arriscada» de certes eleccions i han provat, durant diversos anys, d'inculcar-li informacions i actituds per a prevenir aquests riscos. Tampoc no és aliena a les formes de control i supervisió que les persones adultes segueixen exercint, amb major o menor intensitat, sobre l'adolescent. Però ser adolescent en el món contemporani és també experimentar, i fins i tot desafiar les persones adultes que no desitjarien cap experimentació i preferirien que l'adolescent se seguís movent en contextos controlats, sota la seva supervisió total. Com sosté el psicòleg Jaume Funes (2008, p. 159-160), el risc és la forma per antonomàsia de decidir i sentir-se adolescent, perquè comporta fer coses que semblen dependre únicament d'un mateix i no del que les persones adultes decideixin. Podria dir-se que, en les societats contemporànies, aquest exercici d'autoafirmació durant l'adolescència a través de l'experimentació està moltes vegades previst, encoratjat i pautat en contextos de consum orientat a públics d'aquestes edats. Experimentar, en contextos que impliquin cert risc, és presentat com un al·licient, un valor afegit que justifica el consum i certifica la sortida de la infància.

Però el risc no té només una dimensió estrictament personal, lligada a les expressions d'autoafirmació individual. El risc sol ser una experiència col·lectiva, metabolitzada dins del grup d'iguals, que atorga a les «conductes arriscades» un significat dins d'una constel·lació d'expectatives i valors socialment compartits. Parlar de conductes de risc és parlar de conductes que s'aprenen en grup,

que estan generalitzades i normalitzades en ambients que aquest grup freqüenta, i que aquest grup considera apropiades per «divertir-se», «sentir-se bé» i «no desentonar». Participar en conductes de risc no és només una forma de certificar que s'està disposat a abandonar les seguretats pròpies de la infància, sinó també de submergir-se en una subcultura en què aquestes conductes són un component substancial. Ser adolescent és una forma de «saber estar» al costat dels altres, fent bé el que ells/es també saben fer bé.

5.1. L'autoestima a l'adolescència

Un dels problemes de l'adolescència als quals la investigació social ha dedicat més atenció són els sentiments de baixa autoestima. La importància d'aquesta condició rau, en primer lloc, en els efectes d'aquesta situació sobre el benestar general dels i les menors. Tant la investigació amb enquesta com els estudis específics han detectat una associació bastant forta entre la baixa autoestima i altres problemes psicològics, molt especialment, els malestars de tipus depressiu (Wylie, 1979; Rosenberg, 1985). Però la rellevància dels sentiments d'autoestima no ha de calibrar-se únicament per tractar-se d'un estat psicològic comú en l'adolescència, i que a més es presenta sovint conjuntament amb altres estats o els alimenta. La investigació sociopsicològica posa de manifest que els sentiments d'autoestima també estan correlacionats amb comportaments socials que impliquen riscos per a l'adolescent. En particular existeix un bon nombre de treballs que suggereixen que existeixen connexions causals entre els sentiments de baixa autoestima i la proclivitat a fracassar en els estudis o incórrer en conductes vandàliques. Segons una explicació esgrimida sovint, els i les adolescents amb baixos nivells d'autoestima tendeixen a integrar-se en grups socials en què es puguin sentir acceptats i compresos, i en què les seves contribucions a les dinàmiques grupals puguin ser valorades. Aquestes oportunitats no es presenten fàcilment en els grups que accepten les normes i expectatives convencionals, per la qual cosa busquen el reforçament de la seva autoestima en grups que se n'aparten (Rosenberg, Schooler, Schoenbach, 1989).

La majoria d'adolescents barcelonins no tenen problemes d'autoestima greus. Preguntats sobre on se situarien de 0 a 10 en diferents escales que calibren en quina mesura els i les adolescents es consideren extravertits, populars, simpàtics, graciosos, intel·ligents, atractius o guapos, en tots els casos més de la meitat d'adolescents se situa sempre per sobre del valor mitjà de l'escala. La immensa majoria es considera «simpàtic/a» i «graciós/a», i el 70% es veu «extravertit». Les qüestions que susciten puntuacions més baixes estan relacionades amb la popularitat, l'aspecte físic i l'atractiu personal. El 4% dels nois i el 10% de les noies no es consideren populars (s'atorguen puntuacions en el rang 0-2). Un 10% i un 13% respectivament no es veuen atractius. I el 8% dels nois i el 14% de noies no es veuen guapos. En general, les dones expressen autopercepcions més negatives de la seva imatge (taula 5.1).

La formació de l'autoestima és un procés psicològic complex, que resulta impossible reconstruir, en cada cas particular, amb una anàlisi estadística agregada com la que escometem aquí. El nostre interès es limita a identificar variables socials i demogràfiques que tenen relacions estadístiques significatives amb indicadors d'autoestima i que puguin considerar-se, des d'un punt de vista teòric, possibles antecedents causals. Per a realitzar aquesta anàlisi, hem construït un índex additiu amb set indicadors d'autoestima (escales de 0 a 10) disponibles en el Panel de Famílies i Infància. En la variable contínua resultant, hem identificat els individus situats per sota el primer quartil, i que considerem, a efectes de la nostra anàlisi, individus amb un nivell d'autoestima baix. A partir d'aquí, hem utilitzat regressions logístiques per a estimar la probabilitat de tenir una autoestima baixa en funció de variables que mesuren aspectes de l'entramat de relacions de l'adolescent i altres característiques sociodemogràfiques pròpies o de la seva família (edat, sexe, nivell educatiu dels pares, origen i estructura familiar). Comentem només els resultats que posen a prova la hipòtesi global d'aquest estudi sobre la importància de les relacions socials en la configuració d'experiències, actituds i orientacions en l'adolescència.

El primer que crida l'atenció és la importància tant de les estructures familiars com dels estils educatius que posen en pràctica els progenitors. Per una banda, el nivell d'autoestima dels ado-

Taula 5.1. Autopercepció de certes característiques personals en una escala de 0 a 10, segons el sexe

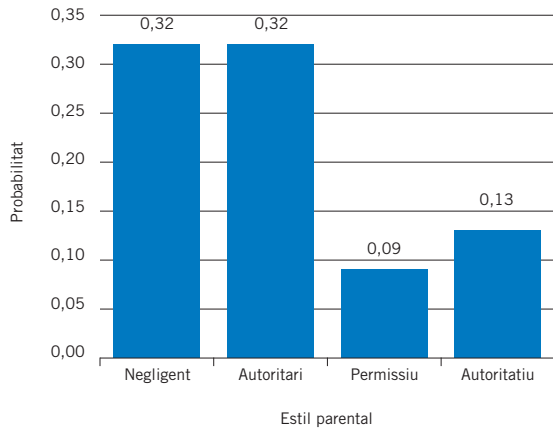
	0 - 2	3 - 5	6-8	9-10
Extravertit/da				
Noia	7%	21%	54%	18%
Noi	9%	26%	46%	19%
Total	8%	23%	50%	18%
Popular				
Noia	10%	31%	54%	5%
Noi	4%	20%	63%	12%
Total	8%	26%	58%	8%
Simpàtic/a				
Noia	1%	6%	61%	29%
Noi	1%	8%	62%	32%
Total	1%	7%	61%	31%
Graciós/a				
Noia	2%	15%	63%	19%
Noi	1%	12%	57%	29%
Total	2%	14%	60%	24%
Intel·ligent				
Noia	4%	18%	60%	18%
Noi	1%	15%	59%	25%
Total	3%	17%	59%	21%
Presumit/da				
Noia	14%	20%	43%	23%
Noi	20%	29%	41%	10%
Total	16%	24%	42%	17%
Atractiu/va				
Noia	13%	36%	43%	8%
Noi	10%	25%	49%	16%
Total	12%	31%	46%	11%
Guapo/a				
Noia	14%	34%	44%	8%
Noi	8%	27%	48%	17%
Total	11%	31%	46%	12%

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

lescents que viuen en una llar monoparental és més baixa que el d'aquells que viuen amb els dos progenitors. La raó de probabilitats de tenir baixa autoestima és 2,6 vegades major. Per altra banda, a igualtat d'altres condicions, els adolescents els progenitors dels quals els ofereixen suport i es preocupen pels seus problemes i inquietuds, tenen una probabilitat significativament inferior de tenir sentiments de baixa autoestima (gràfic 5.1, a la pàgina següent). La clau no rau en el nivell de control que exerceixen els pares i mares. Els fills i les filles de famílies autoritatives tenen un nivell més elevat de confiança en les seves qualitats que els de les autoritàries (elevat grau de control) i que les negligents (baix grau de control). En realitat, els adolescents amb menors problemes d'autoestima són els fills de famílies de tipus permissiu.

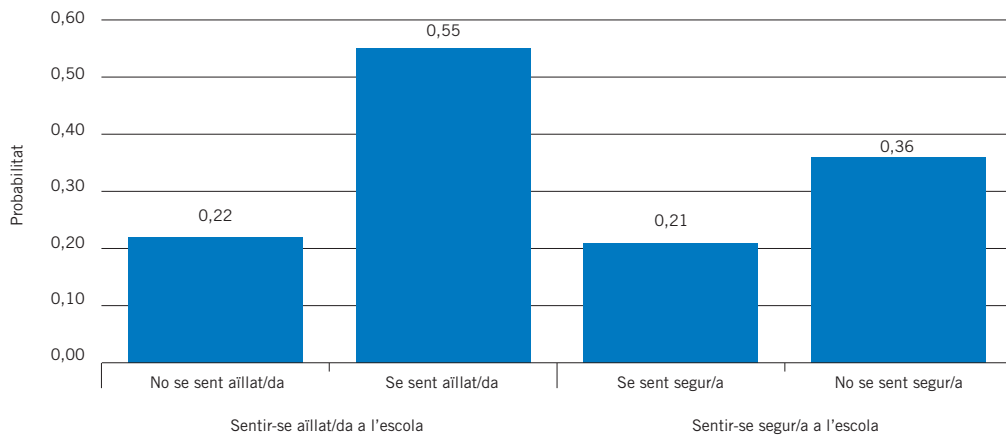
La segona dimensió que influeix en la proclivitat a la baixa autoestima és el grup d'iguals. Els resultats obtinguts en les nostres anàlisis suggereixen que els/les adolescents són especialment vulnerables a les seves experiències d'interacció amb el grup d'iguals en els contextos escolars. Els adolescents que s'han sentit pressionats per amics o companys a l'absentisme escolar (a «fer campana») tenen una raó de probabilitats 2,2 vegades més elevada de tenir un baix nivell d'autoestima. Els que s'han vist pressionats a treure males notes tenen una raó de probabilitats 3 vegades més elevada de patir aquest problema. En general, sentir-se aïllat/da i insegur/a a l'escola incrementa notablement la probabilitat de tenir baixa autoestima (gràfic 5.2, a la pàgina següent).

Gràfic 5.1. Probabilitat de tenir l'autoestima baixa segons els estils parentals

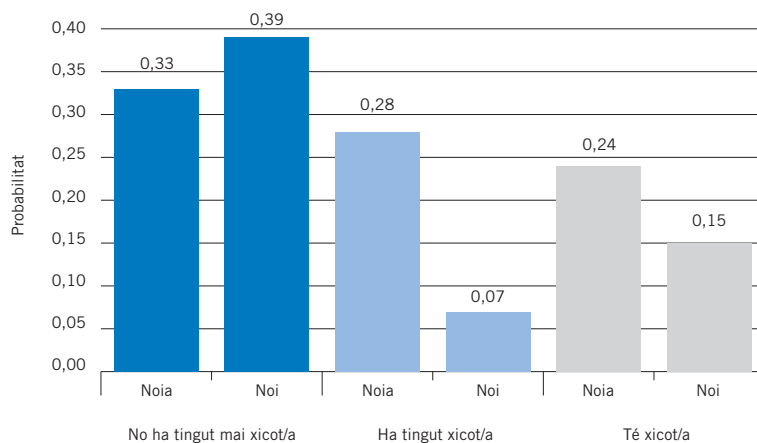
Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

Gràfic 5.2. Probabilitat de tenir l'autoestima baixa segons la percepció envers l'escola

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

Gràfic 5.3. Probabilitat de tenir l'autoestima baixa, segons l'experiència sentimental

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

Una tercera dimensió que cal destacar és el paper social de les relacions sentimentals. A igualtat d'altres condicions, tenir experiència en el terreny de les relacions sentimentals influeix positivament sobre els nivells d'autoestima, però només en els nois. Els nois que no tenen xicot/a, ni n'han tingut mai, tenen una probabilitat més elevada de tenir problemes d'autoestima. Entre les noies, no s'adverteix cap efecte, ni positiu ni negatiu, de les relacions sentimentals sobre els nivells d'autoestima. La «vulnerabilitat» dels nois és possiblement el preu que han de pagar enfront de les expectatives de gènere encara àmpliament esteses, que presumeixen que la mesura de la seva virilitat ve donada per l'èxit en el terreny de les conquestes amoroses. No tenir o no haver tingut xicot/a contradiu una forma hegemònica d'entendre la masculinitat (gràfic 5.3).

Així doncs, les expressions de baixa autoestima dels adolescents són una mica més que processos psicològics que afecten invariablement els joves i tothom per igual en aquesta etapa problemàtica de l'itinerari vital. Les dades examinades suggereixen que els sentiments de baixa autoestima són la cristallització de situacions de malestar relacional, tant a la llar com fora d'aquesta. La influència de factors socials i estils de vida és robusta. Certes configuracions i dinàmiques contextuais incrementen significativament el risc que es tingui l'autoestima baixa. Tres terrenys en què es configura la identitat de l'adolescent —la família, l'escola i les relacions sentimentals— tenen un paper de primer ordre en aquests processos.

5.2. Estats d'ànim depressius i ansiosos

Els malestars psicològics en la infància i l'adolescència constitueixen un territori relativament poc explorat per les ciències socials, si es compara amb l'enorme atenció que els mateixos síndromes reben en l'edat adulta. Moltes vegades s'analitzen les experiències infantils com a antecedents causals de trastorns en l'edat adulta, però poc se sap, des d'un punt de vista sociològic, dels mateixos trastorns psicològics que es manifesten en etapes prematures del cicle vital. Els sociòlegs i altres experts que estudien les dimensions socials d'aquests fenòmens solen parar molta més atenció a les expressions conductuals dels malestars que a la mateixa «psicologització» d'aquests problemes. La raó és senzilla, la seva eina principal de treball (l'enquesta) registra millor les conductes que els estats psicopatològics.

Això no significa que no puguem acostar-nos a aquests trastorns a partir de les mateixes declaracions dels i les adolescents. Som perfectament conscients que la nostra anàlisi no treballa amb perfils clínics, però sí que permet rastrejar «estats d'ànim» més o menys comuns en l'adolescència. La nostra anàlisi en aquest apartat treballa amb una bateria de preguntes que interroguen els i les adolescents sobre amb quina freqüència (mai, alguna vegada, sovint) se senten tristos/es, avorrits/des, sols/es, nerviosos/es, pressionats/des pels pares, massa ocupats/des per a fer-ho tot, feliços/es, amb molta energia, i entusiasmats/des amb alguna cosa (taula 5.2, a la pàgina següent). En aquesta bateria s'inclouen, per tant, categories que suposen un malestar passiu (trist/a, cansat/da, avorrit/da) i altres que suggereixen estats de certa activació emocional (nerviós/a, pressionat/da pels pares, massa ocupat/da per a fer-ho tot) (Martínez Hernández, 2008).

Els resultats presentats a la taula 5.2 evidencien que un bon nombre d'adolescents reconeixen travessar periòdicament situacions de malestar emocional. Són fins i tot bastants els qui manifesten sentir alguns estats de forma freqüent. Per exemple, un de cada cinc diu que està avorrit/da «sovint», un de cada tres que està cansat/da i una proporció similar declara que està nerviós/osa o que està massa ocupat/da per a fer-ho tot. En molts estats, hi ha una proporció major de noies que de nois que manifesten sofrir alguna forma de malestar. Les diferències són especialment notables pel que fa als sentiments de solitud, tristesa, estar nerviós/a, i estar massa ocupat/a. La major proclivitat de les noies adolescents a expressar en forma de malestar psicològic els seus problemes ha estat descrita tant a Catalunya (Martínez Hernández, 2008) com en altres llocs (Nolen-Hoeksema i Girus 1994; Petersen, Sarigiani i Kennedy, 1991).

El gènere és només un dels vectors que influeixen en aquests estats d'ànim. Els factors relacionals tornen a ser especialment importants. En la descripció dels resultats més rellevants que detectem en la nostra anàlisi, vam distingir estats d'ànim passius (sentir-se trist/a, cansat/da,

Taula 5.2. Freqüència amb què es produeixen diversos estats d'ànim, segons el sexe

	Mai	Algun cop	Sovint
Trist/a			
Noia	17%	69%	14%
Noi	41%	54%	4%
Total	27%	63%	10%
Cansat/da			
Noia	10%	58%	32%
Noi	13%	59%	28%
Total	11%	58%	30%
Avorrit/da			
Noia	22%	59%	18%
Noi	20%	58%	22%
Total	21%	59%	20%
Sol/a			
Noia	58%	34%	8%
Noi	70%	25%	4%
Total	63%	30%	6%
Nerviós/osa			
Noia	11%	57%	31%
Noi	18%	60%	22%
Total	14%	59%	27%
Massa ocupat/da			
Noia	12%	52%	36%
Noi	23%	52%	25%
Total	16%	52%	32%
Pressionat/da pels pares			
Noia	57%	31%	12%
Noi	49%	36%	14%
Total	54%	33%	13%
Entusiasmada			
Noia	4%	48%	48%
Noi	4%	51%	45%
Total	4%	50%	46%
Molta energia			
Noia	3%	37%	59%
Noi	5%	35%	60%
Total	4%	36%	59%
Feliç			
Noia	2%	23%	74%
Noi	2%	29%	69%
Total	2%	26%	72%

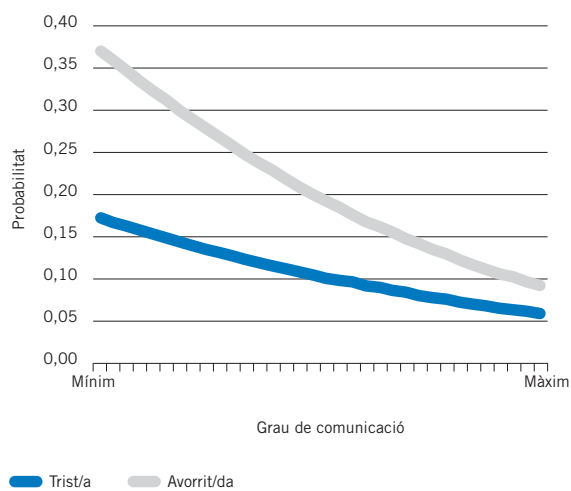
Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

avorrit/da) i actius (nerviós/osa, massa ocupat/da per a fer-ho tot, pressionat/da pels pares). Les evidències han estat obtingudes a partir de regressions logístiques en les quals la variable dependent és patir els estats d'ànim descrits «sovint». Les variables explicatives analitzades inclouen els controls sociodemogràfics emprats habitualment i els diferents factors relacionals examinats en aquest informe.

Les evidències obtingudes en les nostres anàlisis avalen la hipòtesi que existeix una relació entre els estats d'ànim passius dels i les adolescents i fenòmens de malestar relacional. Els resultats apunten en diverses direccions, no sempre consistents, però avalen en general la idea que certes configuracions i dinàmiques relacionals resulten més perjudicials per al benestar del o la menor. Així, pel que fa a l'estructura familiar, els i les adolescents que viuen en una llar monoparental tenen una raó

de probabilitats 2,4 vegades més elevada de declarar que se senten tristos o tristes sovint que els que viuen amb dos progenitors. També tendeixen a sentir-se més sovint «avorrits» (la raó de probabilitats és 2,1 vegades major entre els i les adolescents que viuen en aquestes llars). No obstant això, no s'observen efectes estadístics significatius de l'estructura familiar sobre sentir-se cansat o cansada «sovint». Els estils parentals que propicien la comunicació i el suport intergeneracional contribueixen a prevenir estats de «decaïment emocional» en l'adolescent. Els i les adolescents que tenen nivells elevats de comunicació amb els seus progenitors tenen una probabilitat més baixa de sentir-se tristos/es i de sentir-se avorrits/des (gràfic 5.4). De nou, no s'observa una influència significativa sobre la probabilitat de sentir-se cansats/des. Els adolescents els pares i mares dels quals posen en pràctica estils autoritaris i negligents són més proclius a la tristesa i a l'avorriment.

Gràfic 5.4. Probabilitat de sentir-se trist/a o avorrit/da sovint segons el grau de comunicació amb els pares

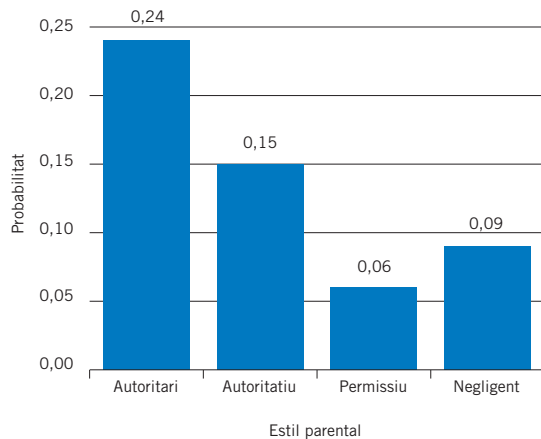
Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

Les experiències escolars i el grup d'iguals tenen una influència determinant en els estats d'ànim dels i les adolescents. Els que se senten sols/es, a disgust o insegurs/es a l'escola tenen una probabilitat més elevada d'expressar sentiments de tristesa, avorriments i cansament en general, tot i que és difícil determinar la direcció causal d'aquests efectes. És probable que es tracti de malestars que es retroalimenten, submergint l'adolescent en una espiral emocional de la qual resulta difícil sortir. Igualment, les situacions de pressió que provenen del grup d'iguals tenen un efecte advers. Estar exposat/da a les pressions d'un grup violent o que encoratja conductes antisocials és especialment nociu. Així, per exemple, els i les adolescents que s'han sentit pressionats/des per a pegar a algú tenen una raó de probabilitats 2,9 vegades més elevada de sentir-se tristos/es, i 2,9 de sentir-se avorrits/des.

Quan s'analitzen estats d'«activació» emocional, s'observen efectes bastant semblants. Els adolescents els progenitors dels quals posen en pràctica estils autoritaris tendeixen a sentir-se «pressionats pels seus pares», encara que no s'observen influències significatives sobre altres estats d'ànim actius (gràfic 5.5, a la pàgina següent). Els estats «nerviosos» tendeixen a associar-se amb dinàmiques escolars. Així, la raó de probabilitats de sentir-se sovint nerviós/osa és 4 vegades més elevada quan l'adolescent se sent aïllat/da a l'escola, 3,6 vegades si no se sent segur/a, i 2 vegades si declara que no s'hi troba a gust. Existeix així mateix un efecte clar de les dinàmiques escolars sobre la probabilitat de sentir-se pressionat/da pels pares, i en menor mesura (encara que estadísticament significatiu) sobre la probabilitat de sentir-se «massa ocupat/da per a fer-ho tot».

Un dels efectes més rellevants detectats és que els i les adolescents que reben diferents tipus de pressió del seu grup d'iguals tendeixen a sentir-se més sovint també pressionats/des pels seus pares

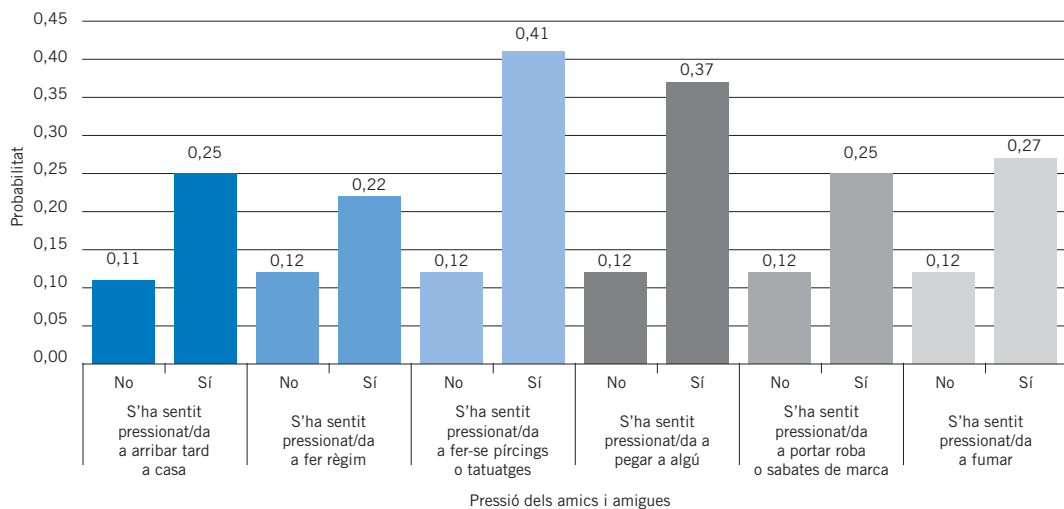
Gràfic 5.5. Probabilitat de sentir-se pressionat/da pels pares segons l'estil parental

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

i mares, presumiblement com a resultat d'un estira-i-arronsa per a contrarestar la influència nociva del grup d'iguals. Aquest estat d'ànim és especialment intens quan les pressions del grup d'iguals impliquen accions que posen en risc la salut (com ara aprimar-se, fumar, o beure alcohol), o instiguen a adoptar comportaments violents (pegar a algú), asocials (no assistir a classe), o a contravenir normes i preferències parentals (posar-se pírcings o tatuatges, arribar tard a casa). Aquestes evidències suggereixen que la participació en grups d'iguals que exerceixen pressió normativa intensa sol anar acompanyada de fenòmens de malestar relacional més general, que poden abocar l'adolescent a situacions en les quals pot sentir-se aclaparad/da per pressions que l'empenyen en diferents direccions (gràfic 5.6).

Gràfic 5.6. Probabilitat de sentir-se pressionat/da pels pares segons si s'ha sentit pressionat/da pel grup d'amics i amigues a tenir diverses conductes

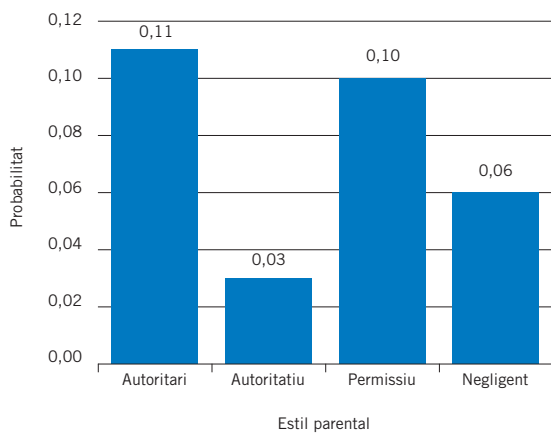
Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

Un últim aspecte analitzat en aquest apartat és la solitud en l'adolescència. Un 6,4% dels adolescents declara sentir-se sol o sola sovint (i un 30% manifesta sentir-se així alguna vegada). El determinant més important d'aquests sentiments és l'aïllament social a l'escola i respecte al grup d'iguals. Per exemple, els adolescents que se senten aïllats a l'escola tenen una raó de probabilitats 21,1 vegades superior d'expressar sentiments genèrics de solitud. El sentiment de solitud és també

comú en adolescents que declaren rebre pressions del seu grup d'iguals per portar a terme certes accions, com treure males notes, burlar-se de companys/es, aprimar-se, o fer-se pírcings o tatuatges. Els sentiments de solitud poden expressar experiències de vulnerabilitat enfront del grup d'iguals, el qual indueix a la conformitat sota amenaça de condemna a la marginalitat i l'aïllament; o distanciament enfront dels adults, que no entenen, o censuren, els peatges que l'adolescent ha de pagar per assolir la integració social en el seu grup d'iguals.

Ara bé, els sentiments de solitud també estan relacionats amb dinàmiques de relació dins de la llar. La probabilitat que els i les adolescents declarin sentir-se sols/es sovint és més alta en llars en què els progenitors despleguen estils educatius autoritaris i és més baixa en aquelles en què les formes d'interacció intergeneracional responen a pautes autoritatives. La comunicació intergeneracional és un factor de primer ordre que prevé la solitud en l'adolescència (gràfic 5.7).

Gràfic 5.7. Probabilitat de sentir-se sol/a segons els estils parentals

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

Les evidències examinades tornen a suggerir, inequívocament, que els malestans psicològics a l'adolescència estan estretament lligats a situacions de vulnerabilitat relacional. Els estats d'ànim depressius i ansiosos expressats pels i les adolescents són la cristallització d'experiències de sociabilitat tant en els espais compartits amb els iguals, com en els espais d'interacció intergeneracional, preferentment amb els pares i mares. Les dades indiquen clarament que els i les adolescents són especialment vulnerables a l'aïllament, a no trobar amics i/o amigues, a sentir-se pressionats/des o rebutjats/des. Assolir l'equilibri emocional implica per als adolescents trobar un grup d'iguals que pugui acceptar-los tal com són, sense imposar-los exigències excessives per a reconèixer-los. Canviar per a assolir l'acceptació és una obstinació difícil, moltes vegades condemnada al fracàs. Comporta un esforç de persuasió envers els altres, no sempre disposats a deixar-se convèncer fàcilment. En el curs d'aquest procés, els i les adolescents es veuen en la tessitura de recórrer estratègicament a conductes, maneres de presentació i pràctiques alienes a la seva conducta habitual, a fi de modificar la seva imatge, «falsificant» en certa manera les seves preferències i inclinacions originals. A aquest malestar cal afegir-hi les tensions intergeneracionals que aquestes accions provoquen. Moltes vegades, pares i mares no accepten de bona gana el que perceben com a vel·leïtats injustificables dels seus fills i/o filles, especialment en famílies amb inclinacions autoritàries, en què les normes les imposen els adults unilateralment, les expectatives respecte a les conductes dels fills són estrictes, i la comunicació intergeneracional és escassa. Les evidències examinades en aquesta investigació avalen la idea que els i les adolescents volen ser escoltats per les persones adultes, i que quan aquestes fan un esforç per escoltar-los, per entendre què els ocorre, per conèixer la seva vida, els seus nivells de benestar emocional són també més alts.

5.3. Consum de substàncies addictives

El consum d'alcohol i d'altres drogues entre adolescents constitueix un focus important d'interès social. A aquest interès han contribuït, entre altres factors, els canvis experimentats en els hàbits de consum que afecten aquest sector de la població, i que es relaciona especialment amb els espais d'oci i de diversió nocturna durant els caps de setmana. Aquests canvis afecten no només al tipus de substàncies triades, sinó també a les maneres com es realitza aquest consum. La concentració d'importants quantitats d'alcohol i altres substàncies en unes quantes hores, les reunions d'adolescents i joves en places i parcs públics practicant l'anomenat «botellón», la incorporació de les noies a aquest tipus de conductes grupals, la reducció en les edats d'inici de consum d'algunes drogues, o els riscos associats a aquest tipus de conductes (intoxicacions, accidents de trànsit, etc.) són alguns dels factors que motiven aquesta preocupació social (Herrero Yuste, 2003). L'adolescència es considera generalment una etapa de turbulència. Van contribuir en bona mesura a aquesta visió els primers passos en l'estudi científic de l'adolescència en definir-la com una etapa de *storm and stress* [tempesta i estrès] (Hall, 1916). La literatura, el cinema, la psicoanàlisi o la criminologia coincideixen a presentar imatges d'adolescents barallats amb el món —i en particular amb els seus progenitors— que converteixen la transgressió i la vida «perillosa» en la seva senyal d'identitat principal.

Aquesta interpretació tendeix a presentar una visió de l'adolescència amb pocs matisos, en gran mesura androcèntrica, que enfosqueix la manera com varien les formes d'exercir l'adolescència i el fet que no ho fan de forma aleatòria, sinó d'acord amb característiques sociodemogràfiques bàsiques del menor —fonamentalment l'edat i el sexe— i certes qualitats dels contextos socials en què els adolescents construeixen les seves identitats. Els adolescents són d'una forma o altra en funció de les possibilitats que tenen de ser-ho —aquestes estan marcades per la seva extracció social, els recursos econòmics, el capital cultural que tenen a l'abast—, així com les dinàmiques i interaccions que estableixen amb altres actors, ja sigui amb aquells que se situen en el seu grup d'iguals o aquells que, des de prop seu, estimulen, dirigeixen o limiten algunes de les seves accions —les institucions adultes com la família i l'escola. Així, la condició d'adolescent és definida per la relació diàdica que s'estableix entre el o la menor i els escenaris on transcorre la seva vida. Resulta impossible entendre la proclivitat d'alguns adolescents cap a comportaments asocials i cap al risc sense tenir en compte aquesta contextualització. A continuació analitzem alguns d'aquests factors per identificar les característiques i relacions que poden tenir un pes més important en el consum de certes substàncies addictives, així com els factors que poden afeblir aquest consum.

Abans que el jove o la jove desenvolupi conductes addictives, pot passar per una etapa d'experimentació sense que això comporti que posteriorment mantingui el consum (Clayton, 1992). No obstant això, com veurem, existeix també un nombre considerable d'adolescents que mai passen per aquesta etapa d'experimentació. En aquest apartat analitzem el consum de tres substàncies addictives entre els adolescents: tabac, alcohol i haixix.¹⁸ Les preguntes del Panel de Famílies i Infància permeten distingir entre els que han fumat (tabac o «porros») i begut alcohol «alguna vegada», i els que ho fan de forma més assídua.

Quatre de cada deu adolescents de Barcelona reconeixen que han fumat alguna vegada (taula 5.3). El percentatge de noies que ha fumat tabac alguna vegada és més elevat que el de nois (el 44% enfront del 36%). Encara que el factor determinant en la iniciació en aquest tipus de substància és l'edat. Mentre que entre els adolescents de 13 a 14 anys només un de cada deu ha fumat alguna vegada, entre els de 17 a 19 anys els que han fumat són una mica més de la meitat. Aquest mateix patró

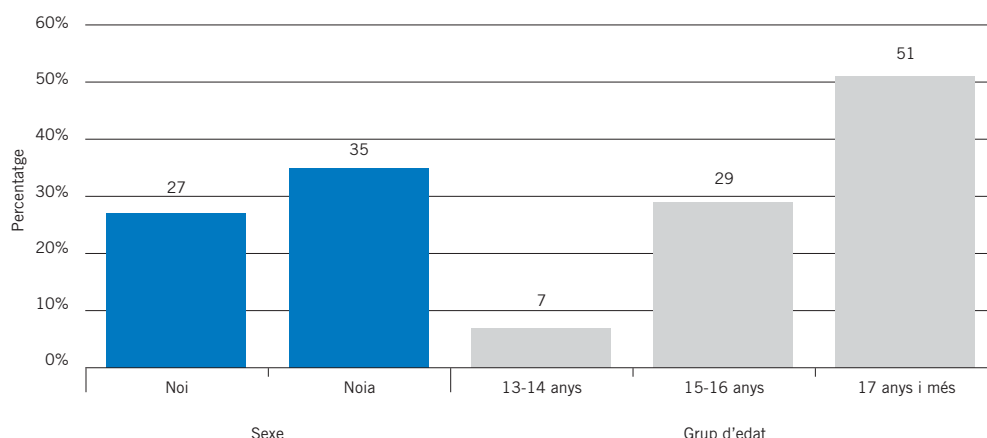
18. Es pregunta també pel consum d'altres drogues (pastilles, tripis, cocaïna, etc.). No s'han realitzat anàlisis amb aquesta variable perquè existeixen només 14 casos en la mostra de Barcelona que reconeixen haver consumit alguna vegada aquest tipus de drogues.

Taula 5.3. Adolescents que reconeixen haver tastat substàncies addictives algun cop, segons el sexe i el grup d'edat

	Total	Noi			Noia			Total	
		13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més	13-14 anys	15-16 anys	17 anys i més		
Algun cop ha:									
Fumat	40%	14%	42%	56%	36%	22%	48%	68%	44%
Begut alcohol	57%	21%	69%	87%	55%	25%	70%	89%	58%

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

Gràfic 5.8. Adolescents que algun cop han fumats porros segons el sexe i el grup d'edat

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

de consum es repeteix entre els/les adolescents que reconeixen haver fumats porros alguna vegada (gràfic 5.8). Les noies superen els nois (el 35% enfront del 27%), i amb l'edat augmenta el percentatge dels qui han tastat l'haixix. Les diferències de gènere que trobem entre els que alguna vegada han fumats (tabac o porros) no són tan acusades en el consum de l'alcohol. Es tracta d'una substància de consum eventual majoritària: el 57% dels adolescents reconeix haver begut alcohol alguna vegada. A edats més primerenques, entre els 13 i els 14 anys d'edat, un 21% dels nois i un 25% de les noies ja ha tastat alguna vegada l'alcohol. Entre els 17 i 19 anys, menys d'un 15% encara no ho ha fet. Quant a la iniciació en aquest tipus de substàncies, les noies no només tenen una prevalença major sinó que un percentatge més alt s'hi inicia de forma primerenca. Amb tot, això no es tradueix en un consum assidu més habitual entre elles.

Així per exemple, entre els que reconeixen haver fumats tabac alguna vegada, aproximadament un terç ho ha fet durant l'última setmana. Amb l'edat augmenta considerablement la prevalença del consum de tabac. Pel que fa als que reconeixen haver tastat l'alcohol alguna vegada, una mica més de tres de cada deu reconeix haver-se emborratxat l'últim mes. A mesura que s'incrementa l'edat, la proporció augmenta de forma considerable: entre els 17 i 19 anys, són una mica més de sis de cada deu; entre els 15 i els 16 anys, són la meitat. Entre els/les adolescents que han fumats alguna vegada porros, gairebé la meitat ho ha fet durant l'últim mes (taula 5.4). A diferència del que passava amb el consum experimental, la proporció d'adolescents que consumeixen cànnabis de forma més assídua (ho han fet durant l'últim mes) és més alta entre els nois que entre les noies: 54% i 38% respectivament.

Els resultats de la nostra anàlisi posen de manifest que un factor que estructura el consum de substàncies addictives és l'edat de l'adolescent. La iniciació experimental en el tabac i l'alcohol es produeix de mitjana als 13 anys. El consum d'haixix s'inicia una mica més tard, als 14. Les anàlisis descriptives resulten confirmades en una anàlisi multivariant (regressions logístiques). A igualtat d'altres condicions, l'edat és un factor determinant en el perfil del consumidor més assidu de substàncies

Taula 5.4. Consum de substàncies addictives, segons el sexe i el grup d'edat

	Ha fumat la darrera setmana	S'ha emborratxat l'últim mes	Ha fumats porros l'últim mes
Sexe			
Noi	30%	29%	54%
Noia	26%	33%	38%
Grup d'edat			
13-14 anys	13%	12%	25%
15-16 anys	26%	24%	41%
17 anys i més	41%	61%	55%
Total	27%	31%	45%

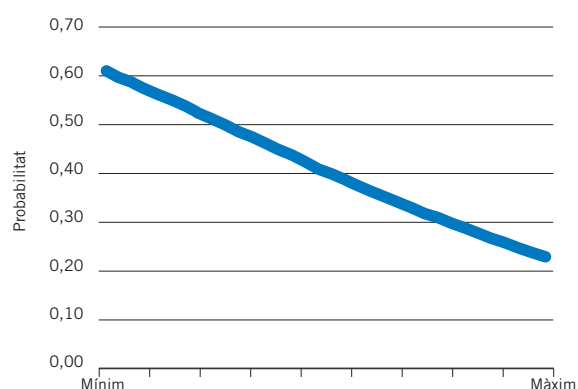
Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

addictives. A major edat, major és la probabilitat d'haver-se emborratxat o fumat porros el darrer mes i haver fumat tabac la darrera setmana. A tall d'exemple, la raó de probabilitats d'haver-se emborratxat el darrer mes augmenta amb l'edat: els i les adolescents de 17 i 18 anys tenen una raó de probabilitats 11,7 vegades més gran que els i les de 13 anys. Així mateix, la probabilitat d'haver fumat haixix l'últim mes és 5,2 vegades més alta entre els i les adolescents de 17 i 18 anys que en edats inferiors. D'altra banda, cal assenyalar que el sexe de l'adolescent no és un factor significatiu a l'hora d'explicar el consum de substàncies addictives, a excepció del consum d'haixix, en què el risc és major entre els nois.

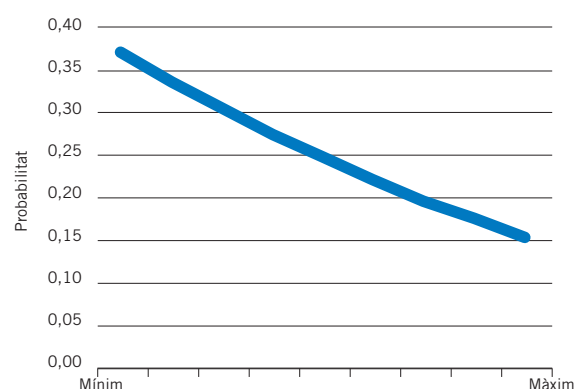
Un altre factor que contribueix al risc de fumar tabac i haixix és el nivell educatiu de la mare. El consum d'aquest tipus de substàncies és més comú en entorns socials acomodats. Així, per exemple, la probabilitat de fumar porros entre els i les adolescents la mare dels quals té estudis universitaris és 2,6 vegades major que entre aquells/es la mare dels quals té estudis primaris. Es tracta de resultats que estan en la línia dels que hem obtingut en estudis previs fent servir l'enquesta ESTUDES que va realitzar el Ministerio de Sanidad y Consumo en una mostra estatal de 26.454 adolescents de 14 a 18 anys (Marí-Klose *et al.* 2009, p. 92). Segons els resultats obtinguts en aquesta enquesta estatal els nois adolescents són més proclius a consumir haixix o cocaïna quan provenen d'un ambient familiar en què la mare té estudis secundaris o superiors. Entre les noies, el consum d'haixix és més probable si la mare té estudis secundaris o superiors, però no s'observen efectes estadísticament significatius sobre el consum de cocaïna. Si bé el capital cultural de les famílies no és precisament un factor que redueixi el consum de tabac i haixix, el capital social, en forma del control que exerceixen els progenitors i la comunicació sobre les activitats que realitzen els fills i/o les filles, sí que ho fa. Així, els resultats de les nostres anàlisis de regressió logística demostren que controlant per factors sociodemogràfics (l'edat i el sexe de l'adolescent), i d'estatus social (el nivell educatiu de la mare), existeix un risc menor d'haver fumat haixix l'últim mes en les llars en què hi ha un alt grau de comunicació intergeneracional, i un risc més baix d'haver fumat tabac l'última setmana com més gran és el grau de control parental (gràfic 5.9).

Gràfic 5.9.

Probabilitat d'haver fumat porros el darrer mes segons el grau de comunicació amb els pares

Probabilitat d'haver fumat tabac la darrera setmana segons el grau de control exercit pels pares

Nota: L'índex de comunicació entre els adolescents i els seus pares està comprès entre els valors 3 (comunicació mínima) i 36 (comunicació màxima). L'índex de control està comprès entre el valor 0 (control mínim) i el valor 8 (control màxim).

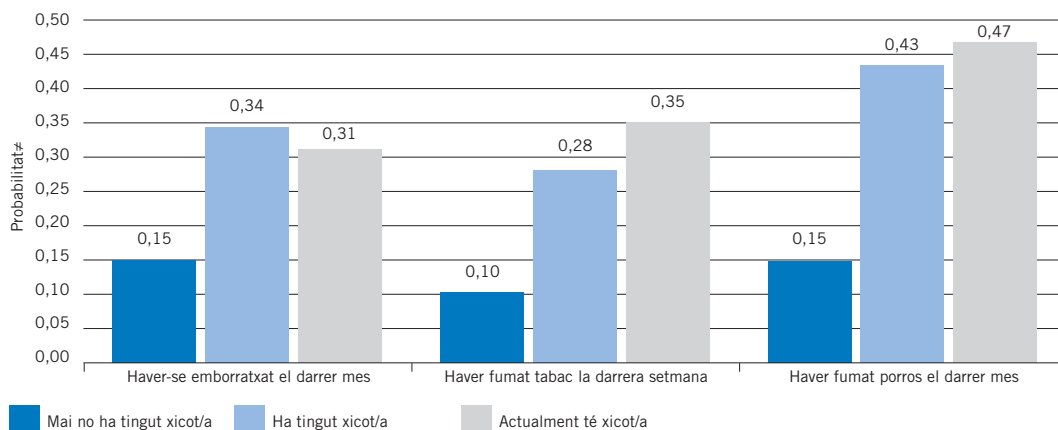
Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

No obstant això, a més de la família, en l'adolescència l'impacte del grup d'iguals té una influència determinant en la configuració de les actituds i conductes, també quan es tracta del consum de substàncies addictives. Existeix una evidència empírica considerable que reconeix que els i les adolescents comparteixen conductes de consum de substàncies addictives amb la seva xarxa d'amistats (Bauman, Fisher, Byran i Chenoweth, 1984; Hawkins, Catalano i Miller, 1992). Les nostres anàlisis amb dades del Panel de Famílies i Infància confirmen aquests resultats. Tenir amics i/o amigues que

consumeixen substàncies addictives sovint (ja sigui tabac, alcohol o haixix) augmenta el risc que l'adolescent també ho faci. Els i les adolescents tenen una raó de probabilitats 2,7 vegades més alta de fumar porros si els seus amics i/o amigues també ho fan sovint; 5,6 vegades més alta si els seus amics i/o amigues beuen alcohol sovint, i 12,6 vegades més alta de fer-ho si els seus amics i/o amigues fumen tabac sovint (controlant per l'edat, el sexe i el nivell educatiu de la mare). El grup d'iguals sol considerar-se en la literatura com un dels principals factors que expliquen el consum de substàncies addictives. Els mecanismes implicats en aquesta similitud de les conductes de risc dintre del grup d'amistat solen atribuir-se a dos processos complementaris que conformen el context social de l'adolescent (Caspi, 1993): d'una banda la *influència* que exerceix sobre l'adolescent el grup d'iguals, i de l'altra banda la *selecció homofílica*, és a dir, la vinculació amb altres persones que tenen hàbits, conductes o actituds similars a les pròpies. El context format pel grup d'iguals en què el consum de substàncies addictives és habitual pot induir al consum a través de la incitació, el desafiament o simplement l'oferiment. La influència del grup d'amics i/o amigues pot ocórrer quan els adolescents es relacionen amb uns altres que fumen o beuen, incrementant l'accés a aquestes substàncies, adoptant els mateixos models d'acció dins el grup d'iguals o generant la percepció que consumint aquest tipus de substàncies es pot incrementar la seva acceptació social. Tanmateix, no tots els adolescents són igualment influenciats pel grup d'amistats. Els contextos socials en què es produeixen els processos de selecció i influència del grup d'amics/gues són dinàmics. A més, com hem observat anteriorment, la implicació de la família en termes de control i comunicació pot ser un important factor amortidor quan es tracta de reduir el risc de consum de substàncies addictives.

Un altre factor que ha demostrat tenir un efecte important en el consum de substàncies addictives és l'existència d'una relació sentimental durant l'adolescència. Tenir o haver tingut xicot/a augmenta la probabilitat de consumir les substàncies addictives analitzades: alcohol, tabac i haixix (gràfic 5.10). Així per exemple, la raó de probabilitats d'haver-se emborratxat l'últim mes és 2,6 vegades major si es té xicot/a que si no se n'ha tingut mai i 2,9 vegades major si se n'ha tingut en el passat respecte a no haver-ne tingut mai. Respecte al risc de fumar tabac o haixix, la raó de probabilitats és 5 vegades major si es té xicot/a que si no se'n té. Desconeixem la direcció de la causalitat. La literatura que analitza aquests temes sol trobar una relació positiva entre el consum de substàncies i la implicació en relacions sentimentals durant l'adolescència. Però aquesta relació positiva pot atribuir-se al fet que el consum de certes substàncies estigui associat al fet de passar més temps amb els amics i/o amigues, freqüentar llocs d'oci com discoteques o bars, menor control parental i primeres experiències íntimes (Pape i Hammer, 1996). És a dir, el mecanisme que hi ha darrere d'aquesta associació està relacionat amb el context en què els i les adolescents consumeixen aquestes substàncies. Espais com discoteques i bars són propicis al propòsit del *dating market* (mercat per a les cites) per a molts i moltes adolescents, d'aquí que el consum de certes substàncies estigui associat de forma positiva amb les relacions sentimentals.

Gràfic 5.10. Risc d'haver-se emborratxat, haver fumat tabac i haver fumat porros segons l'experiència sentimental

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

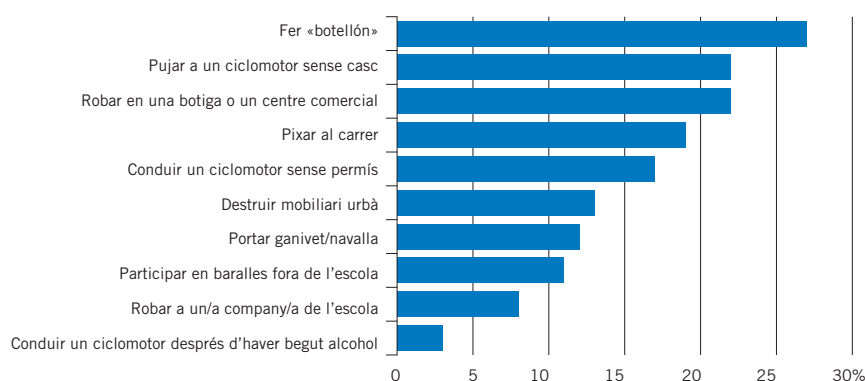
5.4. Conductes desordenades i vandàliques

La visió de l'adolescència com una etapa de turbulència (*storm and stress*), en la qual els individus presenten un nivell inusualment alt de desajustos respecte al que la societat demanda d'ells, forma ja part essencial de l'imaginari col·lectiu. Malgrat això, abundant recerca ha demostrat que l'adolescència no representa necessàriament per a tots els adolescents una etapa de *tempesta i estrès*. L'adolescència sens dubte és un període de canvis i transicions, però aquests no són inevitablement problemàtics (Petersen i Leffert, 1995). Com hem pogut observar en l'apartat anterior, els contextos socials en què es produeixen les interaccions, i els processos de socialització, tenen una incidència important en els comportaments i les conductes dels i les adolescents. En aquest apartat ens centrarem a identificar els factors que poden tenir efectes en la perpetració de conductes vandàliques o incíviques pels adolescents. És important, tant per la prevenció com per a definir polítiques específiques eficients d'integració social, conèixer quins factors poden desencadenar aquestes conductes, però també quins poden amortir o actuar com a factors de protecció davant d'aquests comportaments.

Les anàlisis que es presenten aquí es basen en l'estudi d'indicadors del Panel de Famílies i Infància, i en la seva relació estadística amb una sèrie de variables que mesuren alguna de les categories socials i capturen alguns contextos als quals ens hem referit anteriorment. Aquests indicadors abasten un ampli espectre de comportaments, identificats en la literatura i en estudis previs de rellevància especial per entendre l'àmbit dels comportaments asocials. S'hi inclouen accions asocials que els i les adolescents diuen que han portat a terme. El gràfic 5.11 presenta la distribució d'aquests comportaments en la població adolescent. La taula 5.5 mostra el percentatge acumulat d'adolescents que incorren en un nombre donat d'accions.

El primer que crida l'atenció és que malgrat que alguns comportaments semblen bastant estesos, com beure al carrer (fer «botellón»), pujar a un ciclomotor sense casc, robar en una botiga o un centre comercial, és necessari ressaltar que poc menys de la meitat dels adolescents declara que no ha realitzat cap dels comportaments asocials analitzats. Els adolescents que han «provat» la majoria de les modalitats de comportament asocial constitueixen una minoria exigua. De fet, menys del 25% d'adolescents han incorregut en més de dos d'aquests comportaments asocials.

Gràfic 5.11. Adolescents que han incorregut en comportaments desordenats o vandàlics

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

El gènere és el primer factor que configura la forma de ser adolescent. Tot i els progressos de les nostres societats cap a la socialització igualitària, perviuen pràctiques d'aprenentatge diferenciat que conformen dos models identitaris a partir de normes, funcions, expectatives i contextos socials associats a la condició d'home i de dona. Nois i noies interioritzen rols de gènere, rols que es converteixen en creences i estereotips que la societat manté i transmet sobre com són, com han de comportar-se i què són capaços de fer les unes i els altres, en dos processos paral·lels que es retroalimenten mútuament. Això es reflecteix bé en els comportaments asocials associats tradicionalment a la masculinitat. Tal i com han assenyalat els estudiosos dels processos de construcció de la identitat masculina, l'èm-

Taula 5.5. Adolescents que han incorregut en comportaments vandàlics, segons el nombre d'accions que han realitzat (percentatges acumulats)

Nombre d'accions	Percentatge acumulat
0	43,8%
1	64,3%
2	77,0%
3	85,5%
4	89,3%
5	94,3%
6	96,9%
7	97,5%
8	98,4%
9	99,5%
10	100,0%

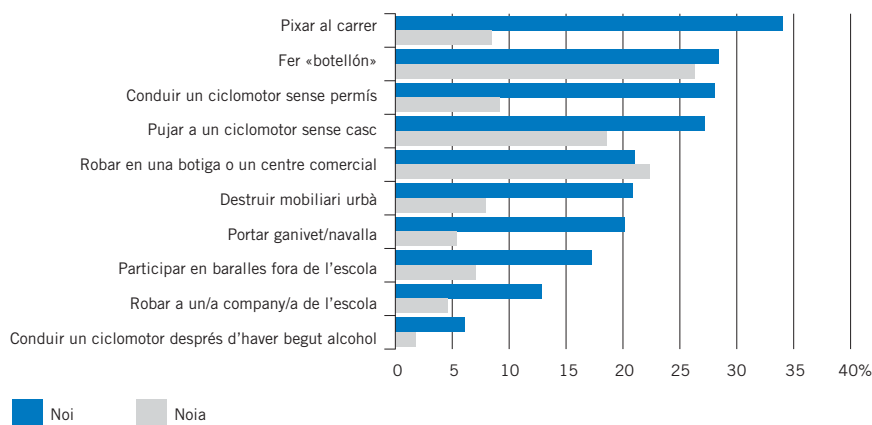
Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2008.

fasi en la desitjabilitat que els homes exhibeixin comportaments i actituds que demostrin determinació i assertivitat, porta com a conseqüència col·lateral, no buscada, una major proclivitat d'aquests a incórrer en comportaments asocials. Com a conseqüència d'això, la prevalença d'aquest tipus de comportaments entre els homes sol ser significativament major que entre les dones.

El gràfic 5.12 mostra que, en molts aspectes, aquestes pautes de diferenciació per gènere segueixen vigents. Una proporció major de nois que de noies incorren en accions de risc relacionades amb la seguretat viària, la principal causa de mort i discapacitat en aquestes franges d'edat. També és major la proporció de nois que de noies que han portat en alguna ocasió un ganivet o navalla a sobre, han robat a un company o companya de l'escola, han destruït mobiliari urbà, i/o han participat en baralles/agressions fora de l'escola. Però criden poderosament l'atenció les excepcions a aquesta pauta. Una proporció semblant de noies que de nois declaren haver comès un furt en una botiga o centre comercial, o haver realitzat «botellón». Aquesta última activitat, unida a la major proporció de noies que de nois que fumen i beuen, com hem pogut observar en l'apartat anterior, evidencia una certa tendència a l'homogeneïtzació de les pràctiques dins del grup d'iguals.

Mitjançant tècniques més sofisticades (anàlisis de regressió múltiple) és possible aprofundir una mica més en els determinants de la participació dels i les adolescents en comportaments desordenats o vandàlics. Per fer això hem construït l'índex de comportaments desordenats, que és un índex additiu de les ocasions en què l'adolescent ha incorregut en els comportaments desordenats o vandàlics ana-

Gràfic 5.12. Adolescents que han incorregut en comportaments desordenats o vandàlics segons el sexe

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

litzats. Hem introduït a les anàlisis de regressió lineal diferents factors que poden tenir una incidència en la propensió a incórrer en aquests tipus de comportaments. Hi ha dos factors sociodemogràfics que tenen un impacte considerable en els comportaments vandàlics: l'edat i el sexe de l'adolescent (controlats per altres factors) tenen un efecte important en la comissió de comportaments desordenats o vandàlics. Per terme mitjà, les noies cometem un acte vandàlic menys que els nois; els adolescents de 17 i 18 anys comenten de mitjana 1,6 comportaments desordenats més respecte als de 13 anys.

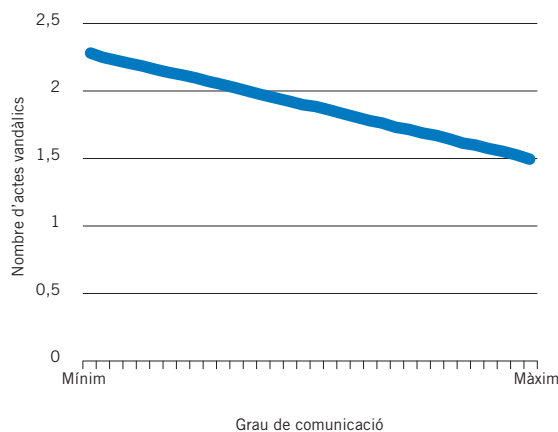
Un dels factors que pot tenir un efecte configurador de les formes de ser dels adolescents és la seva extracció social. La capacitat econòmica de les famílies i el seu capital cultural són dos determinants fonamentals dels estils de vida dels i les adolescents, ja que estableixen les condicions de possibilitat de determinats comportaments i maneres de ser. Malgrat tot, si observem els resultats de les anàlisis de regressió lineal, ni el nivell de renda de la llar —que determina, en bona mesura, el poder adquisitiu de l'adolescent— ni el nivell d'estudis de la mare —un bon indicador del capital cultural de la família— no sembla que tinguin incidència significativa en la proclivitat de l'adolescent als comportaments desordenats. Amb alguna excepció puntual, la distribució de comportaments és bàsicament uniforme en els diversos estrats socioeconòmics. Aquests resultats, sorprenents a primera vista, confirmen quelcom que ja s'havia apuntat en capítols anteriors: en molts dels contextos en què es desenvolupa la vida de l'adolescent no regeixen les mateixes regles de diferenciació social que operen habitualment en el món dels adults.

Les dades tampoc no confirmen que existeixi una relació entre els temps de què els pares disposen per a educar els fills/es i els seus comportaments vandàlics. No existeixen diferències apreciables en els comportaments en funció de les hores que els pares treballen fora de casa, ni tampoc observem una relació significativa entre l'estructura de la llar i la proclivitat a comportaments asocials, és a dir, els i les adolescents de llars monoparentals o reconstituïdes no tenen una major proclivitat que els de llars biparentals a realitzar certes activitats desordenades. Per trobar aquestes diferències cal analitzar més profundament la «qualitat» del temps compartit entre pares/mares i fills/es.

Els resultats presentats en el gràfic 5.13 mostren que hi ha una relació estadística significativa entre els nivells de participació en certes activitats vandàliques i el grau de comunicació dels pares i mares amb els seus fills/es sobre diverses qüestions. Els progenitors que parlen sovint amb els seus fills/es sobre diferents qüestions, que els donen suport, però també fiscalitzen el que fan i el que pensen, són més exitosos a l'hora de prevenir la participació dels seus fills i/o filles en activitats vandàliques.

Com hem tingut l'ocasió de discutir en capítols anteriors, la forma de ser adolescent depèn de les dinàmiques relacionals en què està immers. Les adolescències són producte de les interrelacions que es donen en aquest període de les seves vides. En aquest sentit, conèixer amb unes formes o altres de ser adolescent suposa ser adolescent d'una forma o altra. Els adolescents reforcen les seves actituds i orientacions en companyia d'altres adolescents i incorren en la majoria de comportaments desorde-

Gràfic 5.13. Nivell de participació dels nois de 15 anys en actes vandàlics segons el grau de comunicació amb els pares

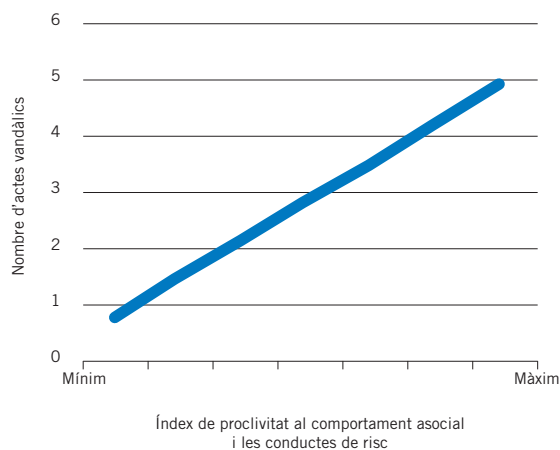

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

nats o vandàlics en companyia d'altres, entre els quals es busca diverses coses: reconeixement cap a la pròpia persona, admiració, afecte, etc. D'altra banda, el poder que el grup exerceix sobre els seus membres es fonamenta en les sancions que pot aplicar a aquells/es que s'atreveixen a qüestionar la seva preeminència o que es permeten el luxe de no seguir les pautes de comportament que s'esperaria de cadascun dels membres del grup.

A la llum d'aquestes reflexions adquireixen rellevància les relacions estadístiques que s'observen en el gràfic 5.14. Com a terme mitjà el nombre d'accions vandàliques realitzades pels i les adolescents augmenta quan la proclivitat a aquest tipus de conductes entre els seus amics/gues és més alta. Per arribar a aquest resultat s'utilitza un índex de proclivitat al comportament associat i a les conductes de risc del cercle d'amistats, que captura les respostes dels nois i noies entrevistats a set preguntes sobre característiques dels seus amics/gues.¹⁹ La magnitud de les diferències trobades mostra clarament el lloc preeminent que ocupen els amics i/o amigues en la construcció d'identitats que accepten, celebren o animen a comportaments incívics, vandàlics o desordenats.

Gràfic 5.14. Nivell de participació en accions vandàliques segons les conductes de risc dels amics i/o amigues

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

Una altra dimensió de les relacions en el grup d'iguals que demostra tenir un efecte important en la proclivitat a tenir conductes vandàliques o desordenades és l'experiència en el camp de les relacions sentimentals. A les nostres anàlisis de regressió —a igualtat de característiques sociodemogràfiques (sexe i edat de l'adolescent) i d'estatus social (nivell d'estudis de la mare)— trobem una relació positiva i significativa entre conductes vandàliques i aquells adolescents que tenen o han tingut en el passat una relació sentimental, respecte als que no n'han tingut mai cap. Si bé la relació existeix, no podem determinar quina és la direcció d'aquesta relació. És possible que aquells adolescents més proclius a conductes vandàliques siguin els que tinguin una propensió major a establir relacions sentimentals. És a dir, és possible interpretar que els adolescents més proclius a trencar normes i estar menys sotmesos a dinàmiques de control, siguin també els més proclius a establir relacions íntimes durant l'adolescència.

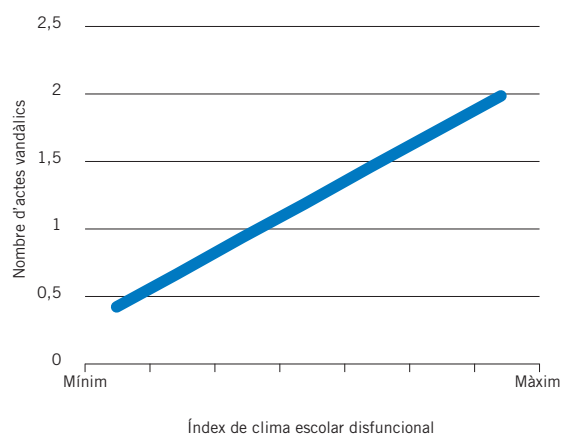
Per últim, un context d'interaccions que influeix en les formes de ser dels adolescents són els territoris escolars. Posar a prova la hipòtesi que l'escola influeix en els comportaments incívics o vandàlics dels adolescents comporta, en primer lloc, analitzar si la composició de l'alumnat que provoca la matrícula i els entorns d'on prové estan relacionats estadísticament amb aquests comportaments. En segon lloc, significa calibrar la importància dels climes escolars; això és, en quina mesura l'atmosfera en què es desenvolupa la funció educativa —especialment, el grau de prevalença de condicions anòmiques— determina les formes de ser adolescent i la seva inclinació pels comportaments associats. Per a analitzar aquestes hipòtesis hem utilitzat dos indicadors. D'una banda, s'analitza la influència estadística de la titularitat del centre. A falta d'indicadors més precisos, la titularitat del centre és la

19. En els qüestionaris es pregunta a l'adolescent quants dels seus amics/gues 1) «t'animen a desobeir els teus pares», 2) «es fiquen en embolics a l'escola», 3) «es barallen sovint amb altra gent», 4) «fumen tabac sovint», 5) «prenen begudes alcohòliques», 6) «han fumat porros», i 7) «han provat altres drogues alguna vegada (pastilles, cocaïna, etc.)». Les respostes possibles s'han dicotomitzat agrupant «cap», «pocs/gues», per una banda i «bastants», «molts/es» i «tots/es o gairebé tots/es» per l'altra. L'índex és producte de la suma dels que han contestat que la majoria dels seus amics/gues tenen els comportaments citats.

millor aproximació a l'efecte de composició sociodemogràfica de l'alumnat que es pretén capturar. Les dades obtingudes en el Panel indiquen que la titularitat del centre està fortament correlacionada amb fenòmens com la pobresa o la immigració.²⁰ Les anàlisis de regressió multivariant també mostren una relació significativa i positiva entre la titularitat del centre i la propensió a participar en activitats vandàliques: per terme mitjà, els adolescents en una escola pública cometen 0,4 actes vandàlics més que els que acudeixen a una escola privada. El segon indicador utilitzat captura el clima escolar a partir de sis preguntes realitzades a l'adolescent sobre el clima a les aules i al centre escolar en general. Segons els resultats, aspectes com l'absentisme escolar o la presència d'alumnes que consumeixen substàncies addictives al pati tenen un efecte positiu pel que fa a la propensió a cometre actes vandàlics (controlat per característiques sociodemogràfiques de l'adolescent, i per titularitat del centre): per exemple, els i les adolescents que van a una escola on bastants o molts alumnes se salten les classes sense causa justificada tendeixen per terme mitjà a cometre 0,8 actes vandàlics.

La relació estadística entre el clima escolar i la implicació en comportaments vandàlics és bastant forta, com pot comprovar-se al gràfic 5.15, en què es representa l'índex additiu de climes escolars disfuncionals.²¹ Hi podem observar que a major acumulació de situacions disfuncionals a l'aula o l'escola els i les adolescents estan implicats per terme mitjà en un nombre més alt d'actes vandàlics.

Gràfic 5.15. Nivell de participació en actes vandàlics segons el clima escolar

20. A Catalunya el 70% dels adolescents que viuen en una llar la renda de la qual no arriba al llindar de pobresa i el 74,4% dels adolescents els pares dels quals han nascut en un país de PIB per càpita mitjà o baix acudeixen a centres de titularitat pública. A Barcelona són el 53% i el 74% respectivament (Escapa *et al.*, 2010).

21. En els qüestionaris es pregunta a l'adolescent amb quina freqüència —sempre o molt sovint, bastant sovint, alguna vegada, mai o gairebé mai— succeeixen a l'escola les coses següents: 1) «a les classes hi ha soroll i desordre», 2) «els alumnes no fan cas del professor/a» 3) «els alumnes se salten les classes sense causa justificada», 4) «hi ha alumnes que fumen al pati», 5) «hi ha petits robatoris», 6) «hi ha alumnes que fumen porros, prenen pastilles o altres drogues a l'escola». L'índex captura el nombre de disfuncionalitats presents al centre, a partir de la suma d'aquelles que es produeixen sempre o molt sovint, i bastant sovint.

Font: elaboració del CIIMU a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància. Barcelona, 2007.

L'escola crea uns contextos per a ser adolescent, compartimentat temps, imposa entorns i, sobretot, presències amb les quals l'adolescent es veu obligat a tractar diàriament. És, per tant, un espai en què s'aprèn a ser adolescent per confrontació amb altres persones, tant adultes com menors. La visibilitat de grups que causen desordre a les aules, que no respecten el professor o professora o se salten les classes, reforça la sensació que tot val, que la institució —i per tant, el món dels adults— descansa sobre pilars fràgils que es presten a ser impugnats, per regla general, amb impunitat per a l'infractor o infractora. En aquest context, la imitació és un mecanisme poderós de conformació de la identitat. De fet, els contextos extraescolars que fomenten relacions saludables entre iguals poden tenir un efecte protector sobre els adolescents i reduir la seva participació en actes vandàlics o incívics.

De fet, en l'anàlisi de regressió realitzada amb diferents variables de participació en activitats extraescolars (de lleure, artístiques, esportives i acadèmiques), observem que existeix una relació negativa entre la participació en aquestes activitats i la perpetració d'actes vandàlics. És especialment significatiu l'efecte que té la participació en activitats de lleure i associacions (castellers, esplais, grups excursionistes, etc.) de reducció de la proclivitat a veure's implicat en actes vandàlics.

Les evidències presentades han posat de manifest l'estreta relació entre les formes de ser adolescent —especialment en relació amb el risc i certes conductes desordenades— i tot un seguit d'escenaris en què els adolescents construeixen col·lectivament les narratives de la seva vida. Aquesta relació és complexa. Les dades presentades han servit per a clarificar els mecanismes a través dels quals té lloc la influència d'aquests contextos vitals i per a desmuntar algunes de les pressuposicions

i dels prejudicis que amb freqüència circulen. En aquest sentit, en contrast amb la creixent preocupació social per la situació dels i les adolescents, destaca el fet que la majoria no incorre en cap o en pocs dels comportaments objecte de la nostra anàlisi. En segon lloc, es posa de manifest l'escàs poder explicatiu de l'origen social dels progenitors. Els nostres resultats avalen la tesi que les bones pràctiques de les famílies són les que actuen com els millors profilàctics contra aquests comportaments. En tercer lloc, cal assenyalar la importància creixent que té el grup d'iguals en les conductes i els comportaments dels i les adolescents. Fomentar conductes saludables en aquesta etapa de la vida passa per trencar dinàmiques de sociabilitat que poden tenir efectes negatius no només ara, sinó també en el futur. Això passa, sens dubte, per generar espais de sociabilitat i de participació activa dels i les adolescents.

5.5. Síntesi

Abunden imatges i interpretacions de l'adolescència com un període de crisi d'identitat, de turbulència i de trencament de normes. És tracta sens dubte d'una visió esbiaixada que s'ha de matisar. Així no vol dir que no hi hagi bastants adolescents que viuen situacions problemàtiques i de risc que cal afrontar per a garantir el seu benestar i prevenir situacions de risc d'exclusió en el futur. Cal, però, tenir en compte que els «malestars de l'adolescència» entesos com els aspectes problemàtics associats a aquesta etapa de la vida no afecten invariablement a tothom per igual. En aquest capítol hem abordat l'anàlisi del malestar en l'adolescència tant des de la vessant psicològica (baixa autoestima, estats d'ànim depressius o ansiosos) com des de la conductual (consum de substàncies addictives i comportaments vandàlics). La imatge que retorna l'anàlisi de les dades del Panel de Famílies i Infància és complexa.

Des de l'estudi de la vessant psicològica del malestar, detectem que els principals factors que expliquen sentiments de baixa autoestima i estats d'ànim depressius i ansiosos són les vulnerabilitats de tipus relacional. Tres dels contextos socials en què es configura la identitat de l'adolescent —família, escola i relacions entre iguals— tenen un paper de primer ordre en aquests processos. Així, en el context familiar, els adolescents especialment vulnerables són aquells que viuen en llars amb estructures (en el cas de les monoparentals) i amb estils parentals (com els autoritaris) que limiten la comunicació i els vincles intergeneracionals. Des de la vessant conductual del malestar, observem dinàmiques molt semblants a les psicològiques. Els i les adolescents es beneficien de nivells de comunicació i implicació alts dels pares i mares quan es tracta de controlar el consum de substàncies addictives o la seva participació en conductes incíviques. Per tant, trobem en el temps de qualitat que fills/es i pares/mares comparteixen un important factor protector davant de situacions de malestar psicològic i conductual.

Les dades també indiquen que els i les adolescents són especialment vulnerables a l'aïllament, a no trobar amistats, o a sentir-se pressionats o rebutjats. Les experiències escolars marcades pel fet de sentir-se sol/a, a disgust o insegur/a a l'escola i les pressions del grup d'iguals aguditzen el decaïment emocional dels i les adolescents. El grup d'amics i/o amigues es converteix també en un dels referents principals a l'hora d'explicar la configuració dels consums de substàncies addictives, o la participació dels i les adolescents en comportaments vandàlics. És per això que són especialment importants els espais d'interacció saludables, on potencialment es puguin trencar dinàmiques perverses. De fet, trobem que els contextos de lleure organitzats (com esplans i associacions) són un bon element per desenvolupar aquest tipus d'interaccions i reduir el risc de cometre activitats vandàliques o incíviques.

6. Conclusions

Les conclusions d'aquest treball ens retornen a la introducció. Hi afirmàvem que les relacions que establím amb altres persones configuren qui som i com som. L'anàlisi de la vida dels adolescents barcelonins al llarg de les pàgines d'aquest informe demostra que no estàvem exagerant. Radiografiar les formes de sociabilitat dels i les adolescents és un bon pretext per a acostar-nos a ells/es i a les realitats que viuen. En el curs d'aquest treball, hem anat coneixent aspectes centrals de la seva vida en el si de la família, en l'àmbit escolar i en els espais on transcorren les seves activitats d'oci. Hem cartografiat els seus usos del temps, hem identificat els seus interessos, i hem rastrejat algunes de les formes de malestar més comunes que manifesten. La conclusió en tots els casos ha estat que la forma de ser adolescent i viure l'adolescència està indissolublement lligada a experiències de sociabilitat. Aquestes experiències són variades i complexes. No hi ha una sola forma d'ésser i viure l'adolescència a Barcelona. Segurament n'hi ha tantes com adolescents. Però en aquest magma d'experiències emergeixen amb traç ferm uns perfils diferenciats. En alguns d'aquests perfils reconeixem imatges estereotipades de l'adolescent, com una persona que travessa una etapa «turbulenta» de la seva vida, que viu turmentadament les relacions amb les persones adultes o que es mostra procliu al desafiament i la rebel·lia. No hem d'ignorar que bastants adolescents experimenten problemes i riscos, i afrontar-los és crucial per a garantir el seu benestar i prevenir situacions d'exclusió que llastrin les seves oportunitats vitals futures. Però no és sobrer assenyalar que la majoria dels adolescents duen vides nòmiques, en què que les relacions intergeneracionals amb les seves mares i els seus pares que resulten satisfactòries per als uns i els altres, i en què la interacció quotidiana i intensa amb el grup d'iguals no representa indefectiblement una influència nociva.

Dit això, el primer que cal esmentar és que les formes de ser i viure l'adolescència no es distribueixen de forma aleatòria en la societat. L'edat i el gènere són dos factors que configuren poderosament la vida dels adolescents. L'adolescència no és un compartiment estanc on van a parar els individus expulsats de la infantesa a l'espera de ser admesos en la vida adulta. Les identitats dels adolescents evolucionen i ho fan ràpidament, recreant-se contínuament. Fins a cert punt, no es poden descriure les diferents adolescències com diferents formes de ser, sinó de canviar. La sociabilitat dels adolescents, identificada aquí com un determinant sociològic de primer ordre en aquesta etapa, en realitat no impulsa els o les adolescents a ser d'una manera o d'una altra, sinó a canviar en una direcció o una altra.

El gènere és el segon gran factor de configuració de l'adolescència. Nois i noies continuen poblant mons diferents en els diversos àmbits en què es construeix l'adolescència. En el curs d'aquest treball hem detectat bretxes importants en les pautes de relació intergeneracional, els elements vertebradors de les seves relacions d'amistat, les seves orientacions i expectatives acadèmiques, o la seva proclivitat a expressar malestars i incórrer en conductes de risc. En aquest dibuix de l'adolescència no es pot parlar de guanyadors i perdedores, ni de guanyadores i perdedors. En alguns espais ser dona continua sent un handicap. Per exemple, els progenitors tendeixen a exercir nivells més alts de control sobre les filles que sobre els fills, encara que les diferències no són gaire grans (la qual cosa probablement reflecteix un progrés considerable de les pràctiques parentals en els últims temps). També tendeixen a mostrar expectatives estereotipades respecte a qüestions domèstiques, alimentant disputes intergeneracionals davant la resistència de les noies a acceptar expectatives i exigències inequívocament. D'altra banda, entre les noies és més comuna la psicologització de certes vulnerabilitats relacionals, la qual cosa redunda en una probabilitat més elevada de patir simptomatologies depressives o solitud. Tanmateix, alguns dels majors problemes de l'adolescència tenen en els nois els seus grans protagonistes. En particular, els nois tendeixen a presentar pitjors resultats educatius i una probabilitat més elevada d'incórrer en la majoria de comportaments de risc.

Ara bé, la nostra anàlisi persegueix, sobretot, treure a la llum la importància d'un tercer factor: les relacions interpersonals que els adolescents mantenen amb persones adultes i amb altres adolescents. En primer lloc, els i les adolescents surten beneficiats quan els estils de socialització que posen en pràctica els seus progenitors incorporen un nivell elevat de comunicació amb ells. Treuen millors

notes, tenen expectatives educatives més ambicioses, mostren nivells més elevats d'autoestima i una probabilitat més baixa de sofrir estats de decaïment emocional o solitud. Els estils «autoritatius» i «permissius» presenten avantatges evidents per a l'adolescent sobre els «autoritaris» i «negligents».

En segon lloc, les experiències relacionals en el grup d'iguals afecten els resultats educatius, el benestar emocional i les conductes dels adolescents. El nostre treball corrobora la importància sociològica de les relacions que els i les adolescents tenen dins del seu grup d'iguals. Les dades examinades suggereixen que les característiques del grup d'iguals, les seves conductes i hàbits, i el tipus de pressions que exerceixen són factors que pesen de forma determinant en la vida dels adolescents. En el món dels iguals, els adolescents experimenten formes de ser i actuar, descobreixen el que significa divertir-se i com aconseguir-ho. És en aquests espais on alguns i algunes adolescents arriben al convenciment que per divertir-se cal arriscar i contravenir normes i expectatives de les persones adultes, i altres pensen que l'única forma de ser acceptats és mostrant-se complaents i submisos amb el corrent majoritari. Aquells comportaments poden tensar relacions (fonamentalment amb persones adultes, que rebutgen l'experimentació i preferirien que l'adolescent continués movent-se en un entorn pròxim i conegut, i sota la seva tutela) i són responsables, no poques vegades, d'altres malestars psicològics. Però l'alternativa a arriscar-se és encara més terrible. El rebuig i l'hostilitat del grup d'iguals, la incapacitat d'estar a l'altura, de mostrar una imatge apropiada d'un mateix davant dels altres, poden provocar aïllament, inseguretat i sentiments de soledat.

Una de les ombres que planen sobre el món de l'adolescència i els seus malestars és la possibilitat que moltes d'aquestes afliccions de naturalesa emocional puguin ser objecte de medicalització o psiquiatriçació. En les seves versions més extremes, aquestes estratègies descansen en premisses empíriques parcials i incompletes, que no aconsegueixen veure les arrels sociològiques dels fenòmens que pretenen tractar, i en especial, descuiden o ignoren les dinàmiques relacionals que configuren la forma de ser i d'actuar dels adolescents. Davant aquestes orientacions, és convenient reivindicar models i protocols d'actuació que reconeguin les vulnerabilitats socials que experimenten alguns adolescents, així com el rerefons sociològic de molts trastorns mentals lleus. Reclamar atenció a aquesta dimensió contribueix a actuar preventivament en l'arrel de problemes més greus, abans que progressin en direccions que acaben requerint la medicalització. A la llum de la investigació realitzada, i d'un volum considerable de literatura acadèmica sobre aquestes qüestions, entenem que les intervencions en aquesta etapa de la vida han de prioritzar lògiques de seguiment i acompanyament social, i evitar models verticalistes basats en el diagnòstic i el tractament individualitzat. És important que els mateixos adolescents tinguin l'oportunitat de participar en la definició, posada en pràctica i avaluació d'aquestes intervencions, a fi de propiciar la seva coresponsabilització i evitar que les percebin com a iniciatives «d'adults», que persegueixen tutelar-los i sobreprotegir-los.

Les lògiques de seguiment i acompanyament social impliquen, en primer lloc, reconèixer la centralitat de les famílies —en les seves expressions més diverses— i les funcions parentals. Això no significa que calgui considerar les famílies com a entitats autònomes i sobiranes, que no requereixen ajuda, suport ni assessorament. Els programes de seguiment i acompanyament social que es fan als països més avançats en aquest terreny (Finlàndia, Països Baixos, Regne Unit, etc.) col·loquen les famílies en el centre de les seves actuacions. L'objectiu és fomentar relacions intergeneracionals productives i saludables, tant a la llar com en espais socials construïts específicament per fomentar l'exercici de la parentalitat responsable. La majoria d'aquests programes promouen intervencions des d'etapes primerenques del desenvolupament infantil, per tal d'ajudar les famílies a descobrir «bones pràctiques» d'interacció intergeneracional, que puguin configurar un marc de relacions estables entre progenitors i fills/es al llarg de la infantesa i posteriorment en l'adolescència.

Fomentar la intergeneracionalitat implica comprometre-hi no només les famílies, sinó altres agents locals. Aquests poden, en primer lloc, mobilitzar recursos dels quals no disposen les famílies per propiciar la trobada i la col·laboració intergeneracional, especialment en aquells casos en què els infants i adolescents experimenten dèficits d'atenció i supervisió parentals. Això es pot aconseguir de diverses maneres. Una estratègia emprada sovint als països pioners en aquestes iniciatives és la cobricació de programes per a nens/es, adolescents, persones adultes i gent gran en centres multigeneracionals. Un segon conjunt de mesures es basa en el reclutament de tutors/es o mentors/es per a infants o adolescents que passen etapes o transicions vitals que requereixen informació, assessorament

i suport que els seus progenitors, per diverses circumstàncies, potser no els poden oferir fàcilment. La literatura acadèmica ha descrit un ampli ventall de beneficis associats als centres multigeneracionals i als programes de mentorització, començant per efectes positius sobre aspectes centrals del benestar estudiats en aquest informe: millora en els resultats escolars i actitud cap a l'escola, reforç de l'autoestima, alleujament davant de situacions d'estrès familiar, aïllament i sentiments de solitud, reducció de consums de risc i comportaments antisocials (Jucovi, 2002; Vanderven, 1999; Tierney, Grossman i Resch, 1995).

En segon lloc, els agents locals tenen una responsabilitat de primer ordre en la generació de coneixement sobre les lògiques de seguiment i acompanyament, contribuint així a l'adaptació dels programes a les necessitats reals, així com a la validació de paradigmes i metodologies adequades. D'una banda, la proximitat dels agents locals als beneficiaris de les polítiques integradores els converteix en els actors més ben situats per a recollir informació sobre necessitats i demandes. De l'altra, estan en disposició d'escometre pràctiques d'avaluació a fi d'identificar les més beneficioses per als i les adolescents, aquelles que promouen «contactes de qualitat» mútuament satisfactoris per a les persones adultes i els joves, i que per tant, puguin sostenir-se una vegada les iniciatives d'intervenció hagin desaparegut. Aquestes tasques d'avaluació han de realitzar-se des del rigor i la imparcialitat.

Caminar cap a una nova cultura intergeneracional comporta reconèixer el protagonisme dels mateixos adolescents. Els i les joves volen que les persones adultes els escoltin, però senten que no es tenen en compte les seves paraules. No accepten fàcilment intervencions que els situen en una posició de subalteritat. Qualsevol intervenció està condemnada al fracàs si es limita a donar veu als adolescents, però no a escoltar-los. Els esforços per promoure hàbits productius i saludables des d'instàncies dirigides i controlades per persones adultes s'han mostrat incapaços de vèncer els recels i la desconfiança dels adolescents quan no els inclouen com a agents actius. Educa tota la tribu, diu un aforisme africà. Massa vegades s'oblida, des de perspectives adultocèntriques, que els menors formen part de la tribu.

7. Bibliografia

- ALBERDI, I. (1999). *La nueva familia española*. Madrid: Taurus.
- BAUMAN, K. E.; FISHER, L. A.; BRYAN, E. S.; CHENOWETH, R. L. (1984). «Antecedents, subjective expected utility, and behavior: A panel study of adolescent cigarette smoking». *Addictive Behaviors*, núm. 9(2), p. 121-136.
- BOBO, J. K.; HUSTEN, C. (2000). «Sociocultural influences on smoking and drinking». *Alcohol Research & Health*, 24(4), p. 225-232.
- BOGENSCHNEIDER, K. ET AL. (1998). «Other teens drink, but not my kid: Does parental awareness of adolescent alcohol use protect adolescents from risky consequences?». *Journal of Marriage and Family*, núm. 60(2), p. 356-373.
- BRULLET, C.; ROCA, C. (2004). «Relacions familiars i autoritat». A Carme GÓMEZ-GRANELL (ed.). *Informe 2004. Infància, famílies i canvi social a Catalunya*. Barcelona: Institut d'Infància i Món Urbà (CIIMU).
- CASPI, A. (1993). «Why maladaptive behaviors persist: Sources of continuity and change across the life course». A D. C. FUNDER, R. D. PARKE, C. TOMLINSON-KEASEY I K. WIDENEN (eds.). *Studying lives through time: Personality and development*. Washington, DC: APA.
- CHALLIER, B. ET AL. (2000). «Associations of family environment and individual factors with tobacco, alcohol and illicit drug use in adolescents». *European Journal of Epidemiology*, núm. 16(1), p. 33-42.
- CIIMU (2009). *Informe de la inclusió social en Espanya 2009*. Barcelona: Fundació Caixa Catalunya – CIIMU.
- CLASEN, D.; BROWN, B. (1985). «The multidimensionality of peer pressure in adolescence». *Journal of Youth and Adolescence*, núm. 14, p. 451-468.
- CLAYTON, R. R. (1992). «Transitions in drug use: Risk and prospective factors». A M. GLANTZ I R. PICKENS (eds.). *Vulnerability to drug abuse*. Washington, DC: American Psychological Association.
- CLEVENLAND, H. H.; WIEBE, R. P. (2003). «The moderation of adolescent-to-peer similarity in tobacco and alcohol use by school levels of substance use». *Child Development*, núm. 74(1), p. 279-291.
- COLEMAN, J. (1988). «Social capital in the creation of human capital». *American Journal of Sociology*, núm. 94 (suplement), p. 95-120.
- COLLINS, W. A. (2003). «More than myth: The developmental significance of romantic relationships during adolescence». *Journal of Research on Adolescence*, núm. 13(1), p. 1-24.
- CONNELL, R. W.; MESSERSCHMIDT, J. (2005). «Hegemonic masculinity: Rethinking the concept». *Gender and Society*, núm. 19(6), p. 829-859.
- CONSELL SUPERIOR D'AVALUACIÓ DEL SISTEMA EDUCATIU (2007). «PISA 2006: avançament de resultats». *Quaderns d'Avaluació*, núm. 9. Barcelona: Departament d'Educació – Generalitat de Catalunya.
- CROSNOE, R. (2002). «Academic and health-related trajectories in adolescence: The intersection of gender and athletics». *Journal of Health and Social Behavior*, núm. 43(3), p. 317-335.
- CROSNOE, R.; CAVANAGH, S.; ELDER, G. H. (2003). «Adolescent friendships as academic resources: The intersection of friendship, race, and school disadvantage». *Sociological Perspectives*, núm. 46(3), p. 331-352.
- DAHLBERG, G. ET AL. (1999). *Beyond Quality in Early Childhood Education and Care: Postmodern Perspectives*. Londres: Falmer Press.
- DORIUS, C. J. ET AL. (2004). «Parenting practices as moderators of the relationship between Peers and adolescent marijuana use». *Journal of Marriage and Family*, núm. 66(1), p. 163-178.
- EDER, D. (1988). «Building cohesion through collaborative narration». *Social Psychology Quarterly*, núm. 51(3), p. 225-235.

- EDER, D.; PARKER, S. (1987). «The cultural production and reproduction of gender: The effect of extra-curricular activities on peer-group culture». *Sociology of Education*, núm. 60(3), p. 200-213.
- EDER, D.; EVANS, C.; PARKER, S. (1995). *School Talk: Gender and Adolescent Culture*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- ELDER, G. H. ET AL. (1995). «Inner-city parents under economic pressure: Perspectives on the strategies of parenting». *Journal of Marriage and Family*, núm. 57(3), p. 771-784.
- ENGELS, R. ET AL. (2004). «Influence and selection processes in friendships and adolescent smoking behavior: the role of parental smoking». *Journal of Adolescence*, núm. 24(5), p. 531-544.
- EPSTEIN, J. L. (1983). «The influence of friends on achievement and affective outcomes». A J. L. EPSTEIN I N. KARWEIT (eds.). *Friends in school: Patterns of Selection and Influence in Secondary Schools*. Nova York: Academic Press.
- ESCAPA, S. ET AL. (2010). *Infància i Famílies a Barcelona*. Barcelona: Institut d'Infància i Món Urbà (CIIMU).
- FUNES, J. (2004). «Com explicar, com analitzar la diversitat adolescent: una proposta d'anàlisi a partir dels "territoris" escolars». A R. REGUILLO et al. (eds.). *Temps d'híbrids. Entre segles. Joves Catalunya-Mèxic*. Barcelona: Instituto Mexicano de la Juventud – Secretaria General de Joventut de la Generalitat de Catalunya.
- FUNES, J. (2008). «Adolescentes de hoy. Un encaje difícil en una sociedad compleja». A C. BRULLET I C. GÓMEZ-GRANELL (eds.). *Malestares: infancia, adolescencia y familias*. Barcelona: Graó – CIIMU.
- FURMAN, W.; BROWN, B. B.; FEIRING, C. (1999). *The Development of Romantic Relationships in Adolescence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FURMAN, W.; SHAFFER, L. (2003). «The role of romantic relationships in adolescent development». A P. FLORSHEIM (ed.). *Adolescent Romantic Relations and Sexual Behavior: Theory, Research, and Practical Implications*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- GAUGHAN, M. (2006). «The gender structure of adolescent peer influence on drinking». *Journal of Health and Social Behavior*, núm. 47(1), p. 47-61.
- GIORDIANO, P. C.; PHELPS, K. D.; MANNING, W. D.; LONGMORE, M. A. (2008). «Adolescent academic achievement and romantic relationships». *Social Science Research*, núm. 37(1), p. 37-54.
- GÓMEZ-GRANELL, C. (coord.) (2002). *Infància, famílies als inicis del segle XXI*. Barcelona: CIIMU.
- GÓMEZ-GRANELL, C. (coord.) (2004). *Infància, famílies i canvi social a Catalunya*. Barcelona: CIIMU.
- GÓMEZ-GRANELL, C. (coord.) (2004). *Infancia y familias: realidades y tendencias*. Barcelona: Ariel.
- GÓMEZ-GRANELL, C. (coord.) (2007). *La infancia en cifras (2)*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.
- GÓMEZ-GRANELL, C. (coord.) (2008). *Infància en xifres. III Informe. Volum II*. Barcelona: CIIMU.
- GÓMEZ-GRANELL, C.; BRULLET, C. (coord.) (2008). *Malestares: infancia, adolescencia y familias*. Barcelona: Graó.
- GRANOVETTER, M. (1973). «The strength of weak ties». *American Journal of Sociology*, núm. 78(6), p. 1360-1380.
- GRANOVETTER, M. (1981). «Toward a sociological theory of income differences». A I. BERG (ed.). *Sociological Perspectives on Labor Markets*. Nova York, NY: Academic Press.
- GRANT, J. D. ET AL. (2006). «Adolescent alcohol use is a risk factor for adult alcohol and drug dependence: evidence from a twin design». *Psychological Medicine*, núm. 36(1), p. 109-118.
- GRAY, M. R.; STEINBERG, L. (1999). «Unpacking authoritative parenting: reassessing a multidimensional construct». *Journal of Marriage and the Family*, núm. 61, p. 574-587.
- HALL, S. (1916). *Adolescence: Its Psychology and its Relations to Psychology, Anthropology, Sociology, Sex, Crime, Religion and Education*. Londres: Sydney Appleton.
- HARRISON, K. (2000). «The body electric». *Journal of Communication*, núm. 50(3), p. 119-136.

- HAWKINS, J. D.; CATALANO, R. F.; MILLER, J. Y. (1992). «Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood: Implications for substance abuse prevention». *Psychological Bulletin*, núm. 112, p. 64-105.
- HERRERO YUSTE, M. N. (2003). «Adolescencia, grupo de iguales, consumo de drogas y otras conductas problemáticas». *Revista de Estudios de Juventud*, núm. 62, p. 91.
- JOYNER, K.; UDRY, R. (2000). «You don't bring me anything but down: Adolescent romance and depression». *Journal of Health and Social Behaviour*, núm. 41(4), p. 369-391.
- JUCOVI, L. (2002). *Measuring the quality of mentor-youth relationship. A tool for mentoring programs*. Portland, OR: Northwest Regional Educational Laboratory.
- KANDEL, D. B. (1978). «Homophily, selection, and socialization in adolescent friendships». *American Journal of Sociology*, núm. 84(2), p. 427-436.
- KARNEY, B. R.; BECKETT, M. K.; COLLINS, R. L.; SHAW, R. (2007). «Review of research on the causes, correlates, and consequences of romantic relationships in adolescence». A B. R. KARNET *et al.* (eds.). *Adolescent Romantic Relationships as Precursors of Healthy Adult Marriages*. Santa Monica, CA: RAND Corporation.
- KAWAGUCHI, D. (2004). «Peer effects on substance use among American teenagers». *Journal of Population Economics*, núm. 17(2), p. 351-367.
- KOBUS, K. (2003). «Peers and adolescent smoking». *Addiction*, núm. 98 (1), p. 37-55.
- KOSTERMAN, R. *ET AL.* (2000). «The dynamics of alcohol and marijuana initiation: Patterns and predictors of first use in adolescence». *American Journal of Public Health*, núm. 90(3), p. 360-366.
- LA GRECA, A.; MOORE HARRISON, H. (2005). «Adolescent peer relations, friendships, and romantic relationships: Do they predict social anxiety and depression?». *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, núm. 34(1), p. 49-61.
- LAREAU, A. (2000). *Home Advantage: Social Class and Parental Intervention in Elementary Education*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield.
- LARSON, R.; CLORE, G.; WOOD, G. (1999). «The emotions of romantic relationships: Do they wreak havoc on adolescents?». A W. FURMAN, B. BROWN i C. FEIRING (eds.). *The Development of Romantic Relationships in Adolescence*. Nova York, NY: Cambridge University Press.
- LAURSEN, B. (1996). «Closeness and conflict in adolescent peer relationships: Interdependence with friends and romantic partners». A W. BUKOWSKI, A. NEWCOMB i W. HARTUP (eds.). *The Company They Keep: Friendship in Childhood and Adolescence*. Nova York, NY: Cambridge University Press.
- LEDoux, S.; MILLER, P.; CHOQUET, M.; PLANT, M. (2002). «Family structure, parent-child relationships, and alcohol and other drug use among teenagers in France and the United Kingdom». *Alcohol & Alcoholism*, núm. 37(1), p. 52-60.
- MARANZANA, L. *ET AL.* (2010). «Being thin, feeling fat: How family and peer relations influence body-image dissatisfaction». (Ponència presentada a la Conferència de la Asociación Americana de Sociología 2010.)
- MARÍ-KLOSE, P. *ET AL.* (2008). *Temps de les famílies: Anàlisi sociològica dels usos dels temps dins de les llars catalanes a partir del Panel de Famílies i Infància*. Barcelona: Generalitat de Catalunya – Departament d'Acció Social i Ciutadania.
- MARTÍNEZ HERNÁNDEZ, A. (2008). «Rallados, burchados, chofs y deprimidos. Cómo los adolescentes perciben el malestar y actúan ante la adversidad». A C. BRULLET i C. GÓMEZ-GRANELL (eds.). *Malestares: infancia, adolescencia y familias*. Barcelona: Graó – CIIMU.
- MEIL, G. (2006). *Padres e hijos en la España actual*. Barcelona: Fundació Caixa Catalunya.
- MONTEMAYOR, R. (1984). «Maternal employment and adolescents' relations with parents, siblings, and peers». *Journal of Youth and Adolescence*, núm. 13(6), p. 543-557.
- NOLEN-HOEKSEMA, S.; GIRGUS, J. S. (1994). «The emergence of gender differences in depression during adolescence». *Psychological Bulletin*, núm. 115, p. 424-443.

- PAPE, H.; HAMMER, T. (1996). «How does young people's alcohol consumption change during the transition to early adulthood? A longitudinal study of changes at aggregate and individual level». *Addiction*, núm. 91(9), p. 1345-1358.
- PETERSEN, A. C.; SARIGIANI, P. A.; KENNEDY, R. E. (1991). «Adolescent depression: Why more girls?». *Journal of Youth and Adolescence*, núm. 2(20), p. 247-271.
- PETERSEN, A. C.; LEFFERT, N. (1995). «What is special about adolescence?». A M. RUTTER (ed.). *Psychosocial disturbances in young people: Challenges for prevention*. Londres: Cambridge University Press.
- PETRAITIS, J.; FLAY, B. R.; MILLER, T. Q. (1995). «Reviewing theories of adolescent substance use: organizing pieces in the puzzle». *Psychological Bulletin*, núm. 117(1), p. 67-86.
- PIKO, B. (2000). «Perceived social support from parents and peers: which is the stronger predictor substance use?». *Substance Use and Misuse*, núm. 35(4), p. 617-630.
- PLANT, M.; PLANT, M. (1992). *Risk Takers: Alcohol, Drugs, Sex and Youth*. Londres: Routledge.
- PONFERRADA, M. ET AL. (2006). *Convivència i confrontació entre iguals als centres educatius*. Barcelona: Síndic de Greuges – Institut d'Infància i Món Urbà (CIIMU).
- PUTNAM, R.; LEONARDI, R.; NANETTI, R. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- RASHAD, I.; KAESTNER, R. (2004). «Teenage sex, drugs and alcohol use: problems identifying the cause of risky behaviors». *Journal of Health Economics*, núm. 23(3), p. 493-503.
- ROLLINS, B. C.; FELDMAN, H. (1970). «Marital satisfaction over the family life cycle». *Journal of Marriage and the Family*, núm. 32, p. 20-28.
- ROSENBERG, M. (1985). «Self-concept and psychological well-being in adolescence». A R. L. LEAHY (ed.). *The Development of the Self*. Orlando, FL: The Academic Press.
- ROSENBERG, M.; SCHOOLER, C.; SCHOENBACH, C. (1989). «Self-esteem and adolescent problems: Modeling reciprocal effects». *American Sociological Review*, núm. 54(6), p. 1004-1018.
- SIMONS-MORTON, B. ET AL. (2001). «Peer and parent influences on smoking and drinking among early adolescents». *Health Education & Behaviour*, núm. 28(1), p. 95-107.
- SMALL, S. A.; EASTMAN, G. (1991). «Rearing adolescents in contemporary society: A conceptual framework for understanding the responsibilities and needs of parents». *Family Relations*, núm. 40(4), p. 445-462.
- STEINBERG, L.; ELMEN, J. D.; MOUNTS, N. S. (1989). «Authoritative parenting, psychosocial maturity, and academic success among adolescents». *Child Development*, núm. 60(6), p. 1424-1436.
- STEINBERG, L.; FLETCHER, A.; DARLING, N. (1994). «Parental monitoring and peer influences on adolescent substance use». *Pediatrics*, núm. 93(6), p. 1060-1064.
- SUÁREZ-OROZCO, C.; SUÁREZ-OROZCO, M.; TODOROVA, I. (2008). *Learning a New Land: Immigrant Students in American Society*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- THOMSEN, S. (2002). «Health and beauty magazine reading and body shape concerns among group of college women». *Journalism and Mass Communication Quarterly*, núm. 79(4), p. 988-1018.
- TIERNEY, J.; GROSSMAN, J.; RESCH, L. (1995). *Making a Difference: An Impact Study of Big Brothers/Big Sisters*. Philadelphia, PA: Public/Private Ventures.
- UMBERSON, D. (1989). «Relationships with children: Explaining parents' psychological well-being». *Journal of Marriage and the Family*, núm. 51(4), p. 999-1012.
- VANDERVEN, K. (1999). «The missing element in today's intergenerational programs». *Child & Youth Services*, núm. 20 (1 i 2), p. 33-47.
- VAINSTEIN, N. (1997). «Ejercer autoridad». A P. TSCHORNE et al. (eds.). *L'educació a casa i a l'escola. Una responsabilitat compartida*. Lleida: Institut de Ciències de l'Educació – Institut Municipal d'Educació Ramon Borrull.
- VAQUERA, E.; KAO, G. (2008). «Do you like me as much as I like you? Friendship reciprocity and its effects on school outcomes among adolescents». *Social Science Research*, núm. 37(1), p. 55-72.

WEST, C.; ZIMMERMAN, D. (1987). «Doing gender». *Gender and Society*, núm. 1(2), p. 125-151.

WILLIS, P. (1977). *Learning to Labour: How Working Class Kids get Working Class Jobs*. Farnborough: Saxon House.

WULFF, H. (1988). *Twenty Girls: Growing Up, Ethnicity and Excitement in South London Micro-culture*. Estocolm: University of Stockholm Press.

WYLIE, R. C. (1979). *The Self-Concept. Theory and Research on Selected Topics*. Vol. 2. Lincon, NB: University of Nebraska Press.

Adolescents a Barcelona:
estils de vida, àmbit
educatiu i conductes
relacionades amb la salut

Relacions entre adolescents i els seus progenitors
Relacions personals entre adolescents
Els i les adolescents en l'àmbit de l'escola
Relacions, malestar i conductes de risc

Novembre 2010

